50 kop.

M. REBANE · JÄISE RATSU TURJAL

M. REBANE

Jäise ratsu turjal

Marie Rebane

Jäise ratsu turjal

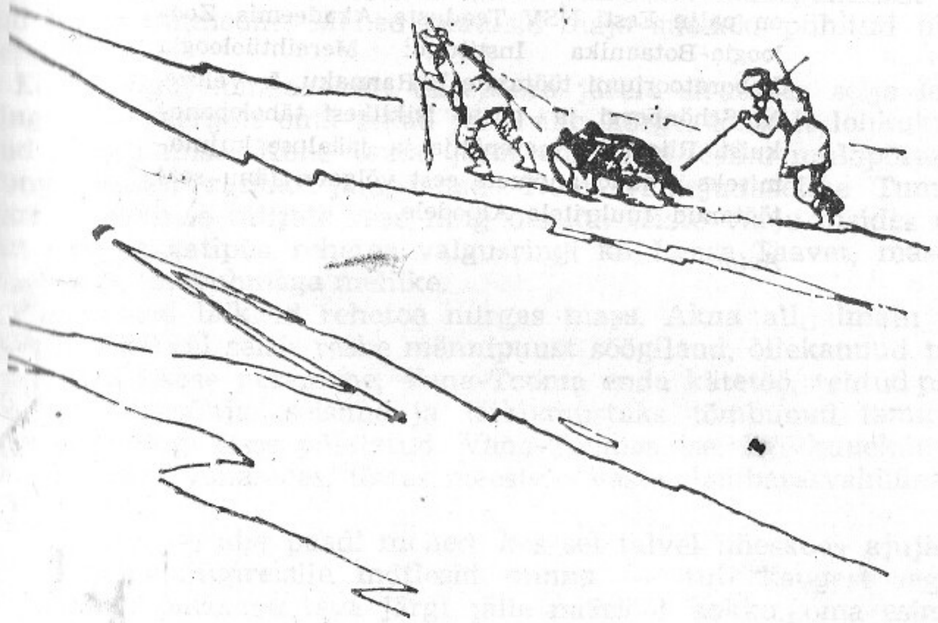

Tallinn
Kirjastus «Eesti Raamat»
1986

E
R 29
IV—VIII

II trükk
Esmatrükk ilmunud 1961. a.
Illustreerinud Väino Tõnisson

See raamat meie rannavetes elutsevate viigerhüljeste elust on kirjutatud Juhan Vesiku ja teiste Kihnu hülgeküttide pikkadel väljajääreisidel kogutud teadmiste, seal tehtud tähelepanekute ja päevikumärkmete alusel.

Merehõljumi ja kalade kohta antud piltides on palju Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia-Botaanika Instituudi Mereihtüoloogia Laboratooriumi töötajate L. Rannaku, I. Veldre, N. Schönbergi ja teiste isiklikest tähelepanekuist. Riia lahe merepõhja ja jääaluse kujutamiseks saadud andmete eest võlgnen tänu seal töötanud tuukritele Albodele.

Autor

R 4803010200—017 364—86
901(15)—86

1

Sõna võim

Oli lõpulekalduva üheksateistkümnenda sajandi kibekülm näärikuuõhtu Kihnu saarel. Kui viimasedki kirikust tulijad teedelt kadunud, liginesid kärmel sammul Laose talule, vanale igipõlisele hülgeküttide pesapaigale neli meest, püssid seljas. Kuusirbilt voolas karget hiilgust, lumi sinas ja krudises astujate pastelde all. Mereäärse tasandiku veerel kössitas lumes pikkadest laanepalkidest tehtud tugev taluhoone. Mehed peatusid maja siledaks pühitud ukseeendi all.

Ebela Nigul tõmbas kätt uksepööra järele sirutades selja looka ning tõstis kergelt oma pikad jalad üle kõrge, keskelt lohkukulunud uksekünnise. Kohe tema järel matsusid esiku muldpõrandal Tungi Mihkli rasked jalapändad. Noor valgejuukseline Tumadu Pärt oli kolmas tulijate reas ning otsekui teiste varju otsides nihkus kõige tagatipus rehetoa valgusringi ka Lease Taavet, masajas musta habemepuhmaga mehike.

Pühadeõled läikisid rehetoa nurgas maas. Akna all, ilmatu laia reheahju kõrval seisis raske männipuust söögilaud, õllekannud peal. Need olid Laose peremehe, Vana-Tooma enda kätetöö, tehtud pikki aastaid merepõhjas seisnud ja läikivmustaks tõmbunud tammest, kirjad muidugi sisse põletatud. Vana-Toomas ise, ligi kuuekümneaastane käbe vanamees, tõttas meestele vastu, lambarasvaküünalde pakk käes.

Väljaselts — ühe paadi mehed, kes sel talvel üheskoos ajujääle, pikale hülgepüügireisile mõtlesid minna — tuli kaugest aegade hämarusest pärineva tava järgi jälle näärioöl kokku, oma esimest koosolekut pidama.

Kõhna ja käbeda Tooma uhke teinepool Mari, punatriibuline seelik laiade puusade ümber, torbikutaoline kõva ja kõbisev tanu peas, kahisev põll ees ning erkpunased pastlapaelad valgeis sukkades säärte ümber, kadus vargsi pimedasse esikusse.

Eit keeras puupööra ukse ees ja piilus õue, kallutades ettevaatlikult pead, et tanutorbiku sokusarvetaoline tipp uksepiida taha kinni ei jääks ning tanu peast ära ei tuleks.

Ainult lumi ning tukkuvad tared eemal kuuvalgusest tekkinud varjudes! Ei ühtki elavat hinge!

«Oma saare inimesi ei tea nüüd küll karta,» pidas kahtlustaval pilgul tühja teed uuriv eit endamisi aru. «Kui aga äkist mõni võõras ei juhtu... Pillab veel sandi sõna suust.»

'Eit sulges ukse ning laksatas raudhaagi seestpoolt ette.

Ei hülge, hülgepüügiriista ega ühegi neljajalgse looma õiget nime ei tohtinud selle maja katuse all nüüd enam suhu võtta. Hülgeküttid olid koos ja kogu jutt käis siitpeale kiverdi-kõverdi nagu rebase saba mööda mättaääri ja kännutaguseid pidi vilksatades. Et hüljes mitte salanõust märku ei saaks ning talv läbi nende meeste eest kõrvale ei hoiaks, kes ta nime lausunud. See oli Marile ülihästi teada ning seda pidasid karmilt silmas ka mehed, kes nüüd juba nääriõlgedel külitades aru pidasid, kui palju toidumoona ja muud kraami seks talveks merereisile kaasa võtta.

Mari tõrjus kambriuksele piiluma kippuva pisikese tüdruku pehmel käel ja suusosinaga tagasi. Parem ikka, kui rehetoas on nüüd ainult aruga inimesed, kes teavad, kuidas olla ning mis öelda! Kes lapsesuud uskuda võib! Valge- ja mustalapilise peaga kass pistis ka oma nina lapse jala kõrvalt välja, püüdes juhust kasutada ning salamahti sooja õhkava ahju juurde lipsata.

«Kõss, küünevana, kus sa!» hirmutas Mari sellegi tagasi.

Meeste hääled nurgas läksid valjemaks.

«Moona peab kõvasti ühes võtma. Jääd meres palju ning reis läheb pikale,» ütles tagant seina äärest Mihkel oma rasket punakat pead õlgedelt üles ajades.

«Ihu vajab muidugi rooga, aga kui paat sinu tahtmist mööda moona täis tõsta, ei jõua seda mitte enam vedadagi,» ütles Nigul, tõmbas keelega üle õllest niiskete huulte ning lisas:

«Poisid, kui võtaks õige see talv õuevahi laeva. Meie Võru on päris sündinud imeloom kohe. No teist seesugust otsi mööda Kihnu maad kas või tikutulega! Nina teisel niisuke, et kui korra hangest üle nihveldab, siis utepoeg kraps käppade vahel ja asi tutt! Ise istu aga jäätüki peal, tõmba piipu ja anna kurss kätte.»

«Sind kah alati oma imeloomaga!» põlastas Vana-Toomas. «Paremat juttu ei mõista sa mitte ajadagi. No mis asja sa nende valgete poegadega õige peale mõtled hakata? Pehmed ja vedela ihuga alles. Ilmaasjata hinge hukkamine ja ei muud ühti.»

«Ju lugu sedamoodi ikka küll,» kõhatas Taavet hääle puhtaks. «Teab millal sinna väljajääle pääsebki. Tuuled kogu aeg süüdi poolt. Viib veel vana jää kõik väina põhja meie käest minema.»

«Ei sest ole minu arust suurt häda veel ühti,» ütles Vana-Toomas. «Aeg nõnda varane, et... Ju tuleb vesti ja nordvesti tuuli ka ometi, toob Saaremaa alt jää Kihnu ja Salatsi peale maha ning meile lähemale.»

Mehed arutasid pikalt. Aeg kaldus kesköole juba õige lähedale. Vana-Toomas tõusis lõpuks õlgedelt püsti, kopsatas õllekannu laua äärele ja ütles:

«Et jäägu siis nii! Ei ühtegi õuevahti laeva ning iga mehe peale ikka üks piikints kaasa ning ei rohkem ühti. Eks mereute liha tule ju ka ometi keedule lisaks!»

Õled lükati toanurka koomale, mehed nihutasid söögilauamüraka aknast paraja maa peale ja toanurgas oma aega oodanud püssid toodi lauale, tulevalgusele lähemale.

Ees seisis uue aasta õnne väljakutsumine — märgilaskmine küünlatule pihta. Kas ootab kütte õnn seal merel, mis praegu siinsamas akna taga ööpimeduses oma jäiseid ahelaid ragistab, või ebaõnn ja tagasipöördumine tühjade kätega naiste-laste silme ette?

Laose tare jämedast männipuust uksepost esikus oli poole sülla jagu maast üles kuuliauke täis. Juba enne Vana-Toomast oli sellele mitukümmend aastat püssidest pihta põrutatud ning Vana-Tooma aegu sai see igal nääriööl ikka jälle uut tina juurde.

Mari viskas kasuka selga ja tõttas õue vahti pidama, et keegi kogemata kuulide alla ei satuks. Peremees tõmbas ahjusiibrid lahti, lõi rehetoa ukse eeskotta pärani, vajutas kärme osava pöördega lambarasvaküünla poolkõveriti vastu ukseposti ja süütas põlema. Kui olid kütt ning väljajääle tahtsid pääseda, pidid õhukese kollaka leegi sees mustava küünlatahi läbi laskma.

Taavet, ainuke mees seltsis, kellel isalt päritud tulelukuga püss ikka veel väljajääreisidel truuks kaaslaseks oli, pidi esimesena uue aasta õnne katsuma.

Põuepeidust väljavõetud rohusarvest poetas ta paraja jao rohtu pisikesse rauast mõõtu ning püssilaadi vastu suitsumusta lage kergitades surus annuse püssisuust ettevaatlikult sisse. Mehe silmad otse paitasid sealjuures püssirauda, nagu polekski see külm tundetu teras, vaid elusolevus, kelle käes on nüüd kogu selle talve püügiõnn: kas lasteperele süüa lauale tuleb või on kevadeks nälg majas!

Teisest sarvest nüüd veidi peenikest rohupulbrit pannile, õllekann püssiotsa toeks, ning mees heitis laua peale kõhuli, mõõtis silmadega vahemaad tuleni ning nihutas end küünarnukkidel tasakesi kõrgemale. Jalad jäid rippu, kuid mis sellest lugu, kui aga püssil kindel ase käes!

Vana-Toomas seisis nagu alati tulenäitajana juures, tikksirge, justkui auvalves, kummaski käes põlev küünal. Pehmed lambarasvaküünlad särisesid ja poetasid vahel valusa pisara vanamehe kõh-

nadele sõrmedele. Toomas seda nagu ei märganudki, sihtis ainult pisukest tulesilma pimedas eeskojas ning kiitis:

«Ennäe, ennäe ikka nüüd! Märk selge justkui päikesekera! Anna aga pihta mis laksub!»

Vanamehe muidu rahutud jalad seisid nagu raudkammitsas paigal, suul aga oli vaba voli käes ning see käis omasoodu.

Kaua ja hoolega sihtis Taavet küünlatuld ning päästis viimaks kuke. Tulesähvakas sutsas pannist üles, kõrvetas Taavetit silmade vahele, kuid mitte ripsmekarvagi ei liigutanud mees! Rehetuba lõi valgust täis justkui välgulöögist ning prahvatas ka pauk.

Tuli oli eeskojas kohe surnud ja tuba paksu suitsu täis kui põrgus. Küünlatulukesed Vana-Tooma käes vilkusid läbi pimeduse nagu kaks soesilma ning jooksid kärmesti eeskoja ukse poole.

«Kadunud kohe see taht, mitte märga kohta ka pole enam!» hõikas vanamees täis tulist heameelt ja ulatas õnnelasu teinud mehele kaks napsi kõrvetavkanget viina. Pahuralt keerdu lüües jooksis suits läbi pärani ukse õue külma kätte.

Uus kütt heitis laua peale pikali.

Mihkel laskis nagu alati tahi surmkindlalt pihuks ja põrmuks. Nigul põrutas mööda, lõi tule küll surnuks, aga taht jäi püsti. Tema viina ei saanud. Ka Vana-Toomal endal läks sel õhtul mööda. Vanamees ei lausunud musta ega valget, pigistas suu kõvasti kinni, nagu ei peaks sealt nüüd ükski sõna enam kukkuma ei teiste õpetuseks ega enda vääratuse vabanduseks.

Viimaseks laskjaks jäi Tumadu Pärt. Ta polnud veel palju ajujääl käinudki, oli alles noor poiss, vähe üle kahekümne. Aga silm oli tal hea ja käsi kindel.

Nii kui ta püssiotsa õllekannule seadis ja korra Vana-Toomale ütles: «Kirbule rohkem valgust!», nii kohe paugu ka põrutas.

Vana-Toomas polnud veel küünalt kirbu juurde saanudki, kui temal juba pauk valmis, taht läbi, ise põrandal püsti ja käsi siruli: too aga napsid välja! Oli ühteviisi kange poiss nii laskmise kui kibeda maitsmise peale.

Pärast püssiproovi istusid mehed heas tujus lauda, tõmbasid pussid tupest ja asusid pühaderoogade kallale. Õllekann käis ringi, tuju tõusis. Mari tõi viimaks ka veel kausitäie keedetud hülgeliha koos kartulitega lauale. Oli seda enne nääri juhtunud suitsutama.

Nigul ja Tumadu Pärt hakkasid aga laua otsas nihelema ja teineteist müksima, niipea kui hülgeliha silmasid.

Tumadu nägu punetas. Juuksed olid tal heledad, päris valged kohe ja pikad. Üks tukk rippus üle otsmiku ja silmad selle all kilasid. Justkui paras härjavärss põrnitseb kopliaeda ja kaabib!

Kaks võidunapsi viina ja mõned kannud õlut hinge alla pistnud, tekkis poisil kange kihu teada, et mis vanad mehed õige teeks, kui

ta äkki hülge nime nende sekka välja põrutaks. Seda nad Nigulaga kahekesi jagelesid — teine hoidis teda kogu aeg tagasi.

Tumadu poiss vahtis ikka Vana-Tooma ja siis jälle Taaveti poole.

Vana-Toomas istus üleval laua otsas Taaveti kõrval, sihtis oma teravate siniste silmadega järjest poiste poole ja sähvas oma kõrge häälega:

«Sa Tumadu saada õige need õllekannud ja piilihakauss korra ka meeste poole käima. Piiliha ja humalaviha löövad mõnele poisile muidu äkki pähe.»

Tumadu Pärt kargas püsti, võttis kahe käega sealihakausi enda eest, kummardus kaugele üle laua ja pani partsti Vana-Tooma nina alla.

Siis kahmas ta pihku hülgekäpa ja ütles pehme keelega:

«Katsu, vana, jah korra vennaihu, mina lähen hülge kallale.»

Niisugune vaikus oli seepeale Laose rehetoa pigiste parte all, et Maril võtnud ta enda sõnade järgi üsna kohe ihunaha külmaks.

Vana-Toomas istus justkui kivikujuks tardunud. Ajas siis enda, mõlemad käed laual, otsekui nõrkenud liikmetele tuge otsides lõpuks üles, sirutas oma kõhna käsivarre üle laua, avas suu ja ütles kahiseva häälega:

«Mine välja meie seltsist!»

Ei rohkem midagi.

Tumadu poisi nägu tõmbus nüüd valgeks kui kasepuu koor. Ta oli hea kütt ja polnud küll niisugust asja oodanud. Vähe aega istus ta pingiotsal, hülgekäpp ikka sõrmede vahel. Tõusis siis sõna lausumata, pani hülgekäpa lauaäärele ja kõndis uksest õue — külma selge näärikuu öö kätte. Ta teadis liigagi hästi, et kui Vana-Toomas äkki hääle kaotas ja oma viha nagu okaskera alla kugistas, siis enam öeldust taganemist ei olnud.

Alles seejärel istus Vana-Toomas oma kohale tagasi.

Surmvaikus Laose rehetoas kestis. Mehed istusid oma kohtadel justkui halvatud. Tumadu Pärt oli seltsist välja aetud ja paha sõna võim murtud, kuid väljaselts oli lõhutud — üks kütt paadist puudus.

«Kust nüüd uus mees veel välja võtta, kes ikka ka küti nime sünniks kandma? Täna õhtul ju väljaseltsid igal pool ühte liidetud, mehed kõik paika pandud!» ütles Taavet, murelik mees.

«Ega Kihnu maa selle ühe poisi pärast meestest tühi ole!» sähvas Vana-Toomas silmade särtsudes ning ajas selja sirgu. «Küll mina hea seisan, et Tibrika murrus õige arv väljas!»

2

Väljajääle!

Pühad olid seljataga, nääriõhtuõled juba ammu lammasteaeda visatud, viimased õlledki ankru-uurdest välja niristatud. Vana-Toomas istus rehetoa akna all võrguhargi ees, nööriga sääre ümber tõmmatud mõõdupulk lipendas pükste küljes, võrguui[1] vilkus tihedasti silmast sisse ja välja.

Vanamehe pilk lendas läbi tillukese neljaruudulise akna õue.

Nääriõhtu külm oli taganenud ja pealetungiv sula teeääripidi kiira-käära looklevail kiviaedadel pead paljaks sulatanud. Poolest kehast üle aia, justkui katki lõigatud, lähenes mööda külavaheteed hallikais riideis mehekogu. Laose kohal pööras tulija kõrvale, ja otse üle välja lähenes väga sirge seljaga noor poiss isemoodi kergel käigul. Samal ajal kui jalg edasi astus, ta ühtlasi nagu libises tagasi. Astuja just nagu ei teinudki samme, aina libises ja libises lumekamaral, nagu ei kannaks jalad longus päi ja mures näoga astuvat külapoissi, vaid saaki hiilivat suurt kassi.

Vanamees tundis ta juba eemalt kaugelt ära. Tulija oli isatamata poiss — Tooma enda ristipoeg Juhan. Poisi isa oli ühel talvel läinud koos nelja mehega ajujääle hülgeid küttima. Oli puhkenud hirmus lumemaru. Kevadel tõi meri vaid tühja paadi Kihnu randa tagasi. Mis jääl juhtus, jäi mere ja tormi teada.

Kui Juhan kümneaastaseks sai, suri ka ema, ja tädi võttis vaeslapseks jäänud poisi oma tarre kasvama. Seal oli juba enne viis last särgiväel ringi hilpamas ja endalgi pisku peos. Poiss saadeti suveks üle mere Tõstamaale tallu karja. Sügisel tõi ta sealt leivavilja koju, sai takuse särgi selga ning Kihnu vammuse ja pükste jaoks halli uhutud taluvillast. Teine suvi oli poisil moonapalga asemel küll kuldrublatükk taskus, kuid see läks tädimehele koharendiks.

«Söök ikka meie lauas prii ning siitmaja katus peavarjuks,» ütles tädi.

Juhan sirgus viieteistkümne-, siis kuueteistkümneaastaseks. Tädimehega koos käisid nad kevaditi räimenoodal, suvel tõmbasid paadile purje peale ning sõitsid üle lahe Häädemeeste alla angerjaid püüdma. Kuid talumehed angerjat leivakõrvaseks ei pidanud ja Pärnu hangeldajad tahtsid ruttu rikkaks saada. Kalad läksid tädimehel ja noorel poisil kopikate eest käest.

Silku-kartulit jätkus, sest need olid omast käest, pühapäevalõunaks sai lihasuppigi. Kehakate ja pastlad jalavarjuks olid. Millest aga puudu jäi, see oli raha.

[1] Ui ehk piirits — võrkude ja vaipade kudumisel tarvitatav riist.

Juhani kodupere istus talviti sooja ahju ääres rehetoas. Suitsupigise peeruposti küljes, kus veel hiljuti peerg troonis, immitses vaevaliselt traadiga posti külge seotud tattnina — saarekesele uue, kahekümnenda sajandi lähenemist kuulutav valgusesilm.

Vokid tädi ja pisikese täditütre ees vurisesid, kanepiheie venis lakke kogunenud suitsuviirgude seest nagu sinisest pilvest alla. Tädi sõrmed näppisid väledasti ning kanepipahmakas laes vähenes, keerdus vokivärtnale võrguniidiks.

Raudkividest ahjumürakas lösutas nagu hauduv kaha rehetoa seina ääres. Suitsuga segatud soojavingu pärast ahjukütmist jätkus — kas või hammusta õhust läbi.

«Parem suitsu surra, kui külma kannatada,» ütles tädimees hagu ahju ajades. «Seesama lugu ju Merasel, Sutil ning Talismalgi... Eks kütust hakka ka rohkem kuluma, kui korsten peale saab. Ning... suits viib ju hea hulga sooja ilmaasjata õhku.»

Tõsi oli aga see, et telliskivide ostuks kõrvale pandud rublad kulusid sügisel jälle muu hädalisema peale käest ja korsten jäi majale tegemata.

Õhtul helpisid tädi ja tädimees ning kogu lastepere keset lauda pandud paksude äärtega puukausist jahukörti..

«Mis hing ikka enamat ihkab — aitäh taevaisale!» ütles tädimees ning pani kaks kätt oma rippuvajunud vatsa nagu tühja jahukoti kohale risti. Väikesed silmad vaatasid sealjuures nagu pehmesse pudrusse vajutatud kaks tillukest võisõõri, nii süütult ja muretult.

Juhan aga ihkas rohkemat. Poiss väherdas õhtuti reheahju taga asemeõlgedel, kuulatas, kuidas jäälilledest valge akna taga ostituul küüsi teritas, ning ohkas:

«Keeraks tuule vesti! Tooks väljajää Kihnu alla, pääseks hülgepüügile!»

«Vaata nüüd ometi, mihuke poiss! Miks peaks inimene nõnda sinna jääle kippuma! Mis asja sa sealt saad!» pahandas tädimees mõnikord.

Juhan läks, ei küsinud külmast ega tuulest või viletsatest jalavarjudest. Läks enamasti koos teiste omasuguste poistega ning vahel võttis ka Vana-Toomas ta kaasa. Kord kinkis vanamees talle oma vana hülgeraua — tema ise olevat endale juba uue lasknud teha.

Püss, see kõige tähtsam hülgeküti abimees, jäi aga Juhanile kaugeks, kättesaamatuks igatsuseks. Saaks õngegi!

Viimaks sai Juhan ka hülgeõnge. Aga ajujääle, pikale ja ohtlikule hülgepüügireisile ei tahtnud keegi noort, kogemusteta, pealegi veel püssita poissi kaasa võtta.

Igal kevadel algas saare pisikestel purjekatel agar kivivedu Riiga ja Pärnu. Juhan käis ikka ja uuesti läbi kõik Lemsi ja Rootsi küla

laevaosanikud, kel vähegi suurem kivilaev. Ehk mõni võtab ometi kokaks! Omad sugulased olid aga igal pool ees. Vana-Toomas ju ehk oleks võtnud oma «Merilinnu» peale, aga mis kokka sa pisikesele vanale purjekaloguskile võtad! Kõik kolm laevaosanikku liigutasid ise kordamööda kulbiga tulepaja kohal suppi, samuti nagu nad ise merepõhjast kivegi kangutasid.

Poolnikuks[1] oleks ehk poiss pääsenud, põlati aga nooreks.

Ja nüüd, pärast kauast mõtlemist ja edasi-tagasi kaalumist oli Juhan jälle Vana-Tooma poole teel, nääride ajal väljahautud uus mõte peas. Tükk aega seisis ta pärast suust pillatud «tere» ukse all — ootas ja vaatas, paigast nihkumata ja pead pööramata. Silmad aga jälgisid teraselt kõike, mis toas sündis. Poiss oli majas sagedane külaline ning ei Vana-Toomas ega naispere teinud tast väljagi. Ikka sealsamas ukse all, pilk põranda küljes kinni, tuli nooruk viimaks kõheleva palvega välja, et Vana-Toomas talle püssiostuks raha laenaks.

Vanamees ei vastanud esialgu midagi, siis pistis pahandama:

«Ai-ai, või kohe võlga tegema! Kas sa selle peale ka mõelnud oled, et võlg ei mädane, tahab ükskord tasumist. Mis häda sul selle püssiga nüüd nii!»

«Saaks väljaseltsi ning...»

«Ennäe, kuhu oma nina juba toppimas,» pistis Vana-Toomas tõrelema. «Minu võttis vana kaasa, kui kaheksateist juba täis olin, ei enne ühti. Ei tohtinud rääkimise alla mitte võttagi varem.»

Juhani pea vajus norgu. Poiss pöördus ukse poole. Polnud ka siit mingit abi loota. Keegi ei aidanud! Muudkui oota, oota, et kasvad, pääsed ehk ometi ükskord kivilaeva. Küll siis juba püssi ja veel enamgi välja teeniks.

«Pea nüüd ometi, pea... Kuhu sa kohe kipud! Pole asja arutamise alla veel saanud võttagi, temal juba hõlmad vöö vahel ja pühib minema.» Vana-Toomas nohises pahaselt.

«Moona merele ikka ühes peaksid saama?» küsis ta siis silmanurgast poisi poole vilksatades.

«Moona?» Niisuguse asja peale polnud Juhan mõelnud. «Ju ikka kuidagi saaks,» ütles ta kõhklevalt. «Kolm rubla mul endal ka ning... liha ostaks.»

«Vaata, Juku,» jätkas vanamees. «Ma mõtlen sedamoodi, et sa peaksid katsuma püssi ikka ise välja teenida. Üks meie seltsi mees... Temaga läks sedamoodi, et meie teda väljajääle kaasa võtta mitte enam ei saa. Ja mina teen nüüd seesuguse teo ära, et võtan sinu. Hülgeraud ja õng sul on, vedada peaksid ka juba jaksama. Madisepäeva laupäeval ole platsis.»

---

[1] Poolnik — osaniku asemel laeva palgatud mees Kihnu kivilaevadel; sai poole oma palkaja osakasust.

Juhan läks, nii uimane õnnest, et sumpas otseteed hangedest läbi ega näinud midagi enda ümber, enne kui põrkas vastu kodust õueväravat. Alles siin tõstis poiss silmad ning märkas, et maailm seisis endiselt omal kohal, polnudki vahepeal pilvede peale kerkinud.

Madisepäeva laupäeval sõitis Juhan Laose õue.

Püügiselts oli koos, hobused seisid väljas. Mehed pidid sel päeval paadi üle jää Tibrika murdu ette valmis viima. Vana-Toomast polnud näha.

Mihkel põrnitses tükk aega poissi ja hobust, taipas äkki, et sellel on kaasatulemise mõte, ning astus teiste seast välja. Hulgast jalgadest siledaks tallatud õue keskpaigas ajas ta oma jämedad jalad harki, sirutas vägeva käsivarre välja ja ütles paljutähendavalt:

«Pööra otsad ringi!»

Juhan põlvitas reepäral, nägu kahvatu, ohjaharud pinguli sõrmede vahel. Edasi ei tohtinud sõita, aga tagasipööramine...

Poiss ja mees vahtisid vastamisi, pilgud teineteises kinni.

Siis surus Mihkel pea alla, tegi veel paar sammu ettepoole, tõstis reepära vägeval haardel sõna lausumata koos koorma ja poisiga õhku ja keeras ringi. Põiki aiste vahele jäänud hobune rabeles ning pistis värava poole jooksu.

Selle päeva istus Juhan kodus, ei vastanud teiste pärimistele ja õhtul söögilauas torkas ainult mõned korrad lusika supikaussi.

Järgmisel hommikul pimedikus oli poiss oma kõhna moonakoormaga ja saatma tulnud kasuvennaga uuesti Vana-Tooma õues.

Mihkel jõllitas uskumatult silmi ja sasis mõlema käega aisaotstest kinni, et «pöörab jälle otsad ringi».

Vana-Toomas tuli tareuksest, viskas tangid sinnasamasse maha, jooksis nagu kana kulli käest poega päästma, kasukahõlmad laiali.

«Jäta poiss rahule! Ptruu! Poiss tuleb meiega kaasa! Lase nüüd, Mihkel, hobusel pea lahti! Pood teise looma ära.»

«Mina lastega merele ei lähe,» urahtas Mihkel, põselihased kanged. «Mis neist ka kasu on!»

Vana-Toomas aga sihtis oma teravate silmadega teisele otse silma sisse ja ütles päris vaikselt:

«Mina aga ütlen — poiss on vaeslaps. Lase sina oma eest, mina lasen enda ja poisi eest ka! Ning kahju ei pea sul poisist mitte tulema, küll näed!»

Mihkli põselihased liikusid, pilk lõi kõikuma:

«Olgu peale!» ühmas ta habemekräsusse ja laskis aeglaselt aisaotsad peost.

«Nojah, mul ei tulnud seda kohe meelde, et isata poiss.»

Mõni tund hiljem oli Kihnu all, Pitkäna ninast versta üheksa eemal rünklikul merejääl terve väljaselts koos. Mehed seisid laia kerega tugeva paadi ümber.

Paat laoti toidukraami ja merevarustust täis. Saatjad pöördusid tagasi kodusaare poole ja kadusid lõpuks valgesse kaugusse nagu pisikeste punktikeste rida. Mehed üksi jäid merejääle kõrge ja astangulise jäämurru varju, ootama tuule pööramist. Ööd magati sealsamas kraami juures telgi all. Teisel hommikul võttis tuule seta. Tohutu väli kiskus enda kord korra järel rannajää küljest lahti, koormast vabanev meri kergitas raskelt ohates oma raudhalli rinda.

Paadil oli tee vaba. Puri tõmmati üles, tuul surus oma sõrmed kobades ta äärtesse ja kõhukas ristipurjepaat, muistsete viikingilaevade järglane, võttis jää kannul kursi suure mere poole.

Lai lage meri avas oma päratu kurgu, paisates külma soolast hingust meestele vastu. Kuid putukväike paat ei küsinud sellest. Jää kannul nagu väsimatu jälituskoer, tungis ta järjest sügavamale ja sügavamale mere jäistese valdustesse.

Järjest edasirühkiv, valge ja külma õhkav jää läikis meeste ees: Ta alt vabanev laine tõusis ja vajus, raske ja tume kui sulatinaga üle valatud. Tund möödus tunni järel. Talvine päev hakkas lõunast üle kalduma. Paat võttis uue kursi, piki jääveert Saaremaa poole. Keeras uuesti tuult. Tihedalt üksteise vastu surutud, väsimatult edasirühkivad jääväljad sattusid nagu segadusse. Pikk must pragu sööstis kui nool neist läbi ja rebis neid üksteisest eemale. Seda kütid oodanud olidki. Paat keeras õõrdest sisse ning tungis valge hiiglase kehas avanenud veesoont pidi nagu mööda laia kanalit üha kaugemale ta jäika kehasse.

Paar tundi hiljem, just enne pimeda laskumist kõlasid päratu inimtühja ajujäävälja veerel laulvad sõnad: «Üks, kaks ja kor-raga!» Paat tõmmati õõrdeservale üles.

«See on see õige jää! Ning kala siin olema peaks — kõik märgid seda tunnistavad,» arvas Vana-Toomas. Et Vana-Toomas kord ka suuga oleks komistanud ja merel hülge õige nime välja öelnud, seda polnud veel keegi kuulnud. Langegu või taevalagi sisse! Sõnal on võlujõud. Äkki meri võtab ja varjab kõik hülged, ei näita mitte ainustki enam!

Mehed olid mõned päevad paigal. Kuid hoolimata sellest, et kõik sündis juba näärióost peale kombe ja korra kohaselt, nagu Vana-Toomas ja meri nõudsid, ei näidanud hülged end jääl. Pika käimise peale laskis lõpuks Mihkel üksiku nati[1] ning alles teisel päeval leiti süüdis jälle uuesti märke hüljeste elust.

«Ei aita muu nõu ühti, peab edasi vedama,» ütles õhtul Vana-Toomas.

Järgmisel hommikul seadsid mehed end uuesti rakkesse ja vedasid oma jääpealse elumaja õõrde äärelt edasi, kaugemale jää sisse. Nagu päratu põrnikas ronis paat mööda elutut välja — jääkonaruste ja -rünkade vahel teed otsides. Higinõred põskedel, rõhusid kütid paadiarmidele,[2] mis sirutusid nagu tiivad üle paadi kahele poole. Kaks meest ja kaks meest mõlemal pool küljes ja juht taga silmadega teed valimas, kurssi andmas ja kätega tagant tõukamas.

Valge sakkishambuline jäävall lookles üle välja ja kadus katkematu ahelana kaugusse, sulgedes tee. Mehed seisatasid ja pidasid nõu: paadikoorem oli raske, ringivedu liialt aegarööviv. Kirved kätte, ja kõik viis meest asusid teed tõkestavat valli maha raiuma! Nagu haigutav mulk avanes läbikäik rohelisse läikivasse seina.

Paadinina kerkis, vahtis hetke kaheldes taeva poole, äärepealt vallikumerust pidi tagasi libisemas. «Tagavarajõud välja!» hingeldas Vana-Tooma kiuksuv hääl paadipära tagant. Meeste käed andsid uue nõksaku ja kriginal vajus paadinina jäänukkide vahel alla.

Õhtul pisut enne päikeseveeremist jõudsid mehed uuele peatuspaigale. Jääst leitud lauaotsaga lükati paadi «küljealune» lumest puhtaks. Koht oli kindel — mitmekordselt kokkumurtud jää, pealt sile ja keskelt kummis. Tulgu tormi või jäämurdmist, siin võis käimisvaevast tuimad jalad lahti koorida, tule ääres varbaid paista ja öösel muretult magada. Mere kärisev jõud sellele tugevale vana-jääkõiule[1] naljalt peale ei hakka.

Enne veel, kui päike loojuda jõudis, oli paat elamiseks valmis, pukid alla pandud ja telgiriie peale tõmmatud. Vana-Toomas niristas viinalassist surmväsinud meestele igaühele tipsu viina. Mehed keetsid suppi, sõid ja vajusid õlgedele.

Vana-Toomas üksi istus veel paadi ääres jääl silguveerandil ja tõmbas viimast piibutäit.

Mõõtmatu väli ümberringi oli liikumatu ja vaikne. Öö tumedad varjud hiilisid ta äärtelt lähemale.

«Külmale läheb!» mõtles taat. Õhtutaevas punas lumise silmapiiri kohal, heites roosakat õhetust taadi kortsulisele näole.

«Puhh!» kostis korraga üle vaikse jää hülge puhkimishääl.

Vanamehe piipu hoidev käsi nõksatas. Aeglaselt pöördus ta pea hääle suunas.

Paarisaja sammu kaugusel paadipära taga valendava jäälageda keskel pistis sulaveeauk. Must veepind läikis kustuva eha paistel punakalt ja sealt vahtis välja hall märg pea.

«Ai-ai!» rõõmustas taat mõttes ja nihutas end kõrgemale. «Vaata ikka, kus peale tulnud, nii paadi ligi et... Ennäe, kui heasse püügikohta oleme juhtunud.»

Hüljes kadus vee alla. Pisku aja pärast kerkis ta pea jälle. Kuid loom kadus niipea, kui vanamees end natuke liigutas.

Taadi sõrmed piibupea ümber vabisesid. Püss oli sealsamas ta selja taga. Vana hülgeküti käsi aga ei tõusnud, et asjatult hukata elusolevust. Niikuinii oleks hüljes koos surmava kuuliga jääserva alla kadunud. Veeauk oleks ta neelanud.

Piip kustus, hüljes vahtis veeaugus ja taadi rõõm muutus tasaseks rahutuseks.

---

[1] Nattideks nimetavad Kihnu hülgekütid noori hülgeid, eelmisel kevadel sündinud poegi.

[2] Armideks nimetavad kihnlased üle paadi seotud aere, millest kinni hoides paati jääl edasi lükatakse.

[1] Kõid — nii nimetavad kihnlased mitmekordselt vaheliti jooksnud tugevat jäävälja.

«Vahib nii üksisilmi et...» rääkis ta paati ronides endamisi. «Aiai, tähendab see nüüd head... või halba äkki veel? Sihib nii kangesti, justkui ära tehtud oleks.»

Hüljes sulaveeaugus jäi suurde ärevusse. Ikka veel vahtis ta paati. Mehed olid paadi just sellesama kõiu peale vedanud, mille all hüljes juba kuu aega tagasi enda elukoha sisse oli seadnud. Üks jääserv oli kiivas teisele üles roninud, tugima jäänud ja jääkorruste vahele laheda koopa sünnitanud. Paremat elukohta polnud soovidagi. Üleval pea kohal kummus paks jää, koobas oli parajalt lähe ning värsket õhku voolas kitsukeste pragude vahelt eespoolt küllaldaselt sisse.

Aga kui hüljes õhtul merest koju ujus ja oma jääalusesse hoonesse ronis, tümises ja müdises jää kurjalt ta pea kohal. Inimesed olid hülge eluhoone katusele elama asunud, kõndisid ja lõhkusid paadi ääres puid õhtuse supikeedu jaoks.

Hulk aega vahtis vana suur loom, kael siruli, veest välja. Viimaks läks päris pimedaks. Hülge pea kadus. Ta ujus minema, et otsida uut elupaika.

3

Elu sünd

Öö. Taevast vaatab alla täiskuu, kahvatud pilveviirud rändavad aeglaselt üle ta liikumatu näo. Hääletu ja avar on taevas, ja vaikus valitseb ta all, kuupaiste käes helendaval ajujääl keset talvist merd.

Kuukiired libisevad üle valge lagendiku, madalad hanged heidavad musti varje. Värske lumi hangede längus külgedel läigib ja kuskilt jäärüside tühemikust murdub välja külm valguskiir kui peeglikillust.

Kuu rändab oma hääletut teed, üha enam kahvatub ta pale.

Tume taevas kauge maa pool aga liigahtab, sünnib esimene õrnroheline viir. Hommik läheneb.

«Krõpp-krõpp!» kostab nõrk krabin ja seejärel on kuulda tasast solinat.

Kahe jäävälja vahel mustavast lõhest kerkib ümmargune pea, liigub tasa libisedes kui vaim öö varjus teisel pool valendava jääserva poole. Õhuke jääkirme rigiseb, murdub ja taganeb ta ees. Kaks veest nõretavat loiba tõusevad, kribivad libedat vanajääserva. Emahüljes! Suur loom upitab enda tugeva kehavõnksatusega jääprao servale, ajab end kahe loiva najale üles, õiendab kaela. Hülge vuntsikarvad liiguvad — ta nuusutab õhku, nagu oleks selleks jää alt välja ujunud, et uurida, kas hommik veel kaugel on.

Sügav koidueelne vaikus ümberringi.

Veidi hiljem käib sulpsatus. Vesi läigatab. Hüljes libiseb vette tagasi.

Krõbin kostab nüüd kaugemalt. Teisel pool rüsidevalli tukuvad sinakalt läikivad lumehanged ja esimese hange kivikõva harja all käib kibe kraapimistöö.

Kogu hommikupoolse öö on hüljes hoolega ametis olnud — ümberringi vaikiv vesi, pea kohal jää kui päratu katusekumm. Ühtki heli ei ulatu alla vette ega kosta üles. Lumekate lämmatab hääled kui määratu paks vaip.

Vahepeal ujub hüljes jälle jäälõhangusse, pistab ninaotsa välja ja tõmbab kopsud nagu lõõtsad uut puhast õhku täis — kraapimistöö jää all võib jätkuda.

Juba on auk jääst läbi. Hüljes surub koonu lumme ja pöörleb nagu suur kohmakas vurr. Hange jääb lehtritaoline õõs ja see on õhku täis. Hülgel pole enam vaja kraapimiskoha ning jäälõhe vahet edasi-tagasi sõita.

Parema esiloiva küüntega kisub ta lund nagu raudkonksudega vette, vasemaga toetub auguveerele. Sula ja külm vaheldumisi on

muutnud lume kivikõvaks. Kuid see pole siiski jää, ja enne kui koit puhkeb, on augu ümber välja õõnestatud paras koobas. Emahülge uus jääpealne kodu on valmis — valge lumevõlv pea kohal varjuks, veeauk koopa keskel väravaks, kust alla merre kalale ja ohu puhul põgenema pääseb. Toetudes kahele loivale nagu inimene küünarnukkidele, ronib hüljes jääle. Ohkega vajub ta pikali, surub selja vastu koopa lumist seina.

Idataevas liigub jälle. Värisedes avaneb ta tume põu ja kiiresti jookseb üle pilkase taevakaare ere roosa viir.

Kahkjas puna avab arglikult tiibu, paisutab neid. Hommikune taevas lööb üleni hõõgama.

Ja siis kerkib jäätunud mere tagant talvise päikese külm punetav ratas. Sinised varjud lumel taganevad, roosa kuma vabiseb valge välja kohal.

Kaarest kaarde ulatuv, vaatepiiri avarustesse kaduv jäälagamik kiigub keset merd.

Tühi ja üksildane on seal. Rüsid, hääletud lumelagedad. Mustad veelõhed väljade vahel läigivad tõusvas päikeses — külm teeb uut jääd.

Teisel pool jäälõhet, hülge äsjavalminud elukohast mõned verstad eemal, kükitab puhkavate küttide paat nagu lösutav hagerik[1] rüsivallidest kääride vahel. Hallikas telgiriie, mis kummis üle paadi, lööb valgenevas hommikus kahisema, nagu rändaks paadi ümber kerge tuulehingus. Ometi ripub raudkülm talveõhk taevalaotuse all liikumatult kui klaas.

Kahin tugevneb. Telgiriide vahele tekib kitsas lõhe ning sealt piilub välja kellegi ergas silm. Hetke seisab silm liikumatult ning kaob siis niisama hiljukesi kui ilmus. Pragu aheneb ja langeb kinni.

Pisut hiljem lööb telgiriie võnkuma. Juhan poeb nõtkelt telgi alt välja, hiilib kummargil paadi äärde ja kergitab pead. Mitte mingisugust heli ega elumärki — ainult hääletult edasi rühkiv jää ja mereüksindus ümberringi.

«Ei ikka veel ühtegi karvakala peal!» pomiseb piiluja pettunult ning heidab säärad üle paadiääre. Pilgu kõlgutab ta neid hooletult, toetub siis teise käega paadiveerele, õngitseb selja tagant hülgenahast rihmadega pastlad ja seab jalga.

Kerge vetruv hüpe, ja poiss on püsti jääl. Pikk umbkuub seljas, kasukas õlgadel, nii seisab seal noor kütt ja laseb pilgul ringi rännata.

Lõpmatuis keerdudes looklevad üle roosalt õhetava välja jääahelikud, tumedaina kerkivad nende kantis harjad. Pikk sinetav vari peidab end nende selja taha, taganev öö küürutab viimases peljupaigas.

[1] Hagerik — hurtsik, varjualune.

Kaugel vaatepiiril kilgendab päikese ees noorjää silmipimestav viir. Päike kerkib jäise maailma kohale roospunase, hõõguvrohelise ja kollase kõige puhtamas värvidevöödistikus. Madalal ta kõrval, taeva sügavrohelisel taustal sirab koidutähe aegamisi kahvatuv silm.

Ohk liikumatult seisva Juhani ja tõusva päikese vahel on puhas ja sädelev, nagu kilisevaid jääkristalle täis.

Nooruk kummardub, viskab karvamütsi peast ja salli kaelast, kraapsab peoga jäälohust puhast sõmerat lund, hõõrub nägu ja kaela. Need on pruunid nagu vask, suvine päevitus polnud veel jõudnud kaduda, kui talvine merepäike uuesti oma tööd alustas.

Poiss tõstab karvamütsi lumelt ja surub uuesti pähe.

Sügavate sõõmudega hingab ta puhast õhku, ja samal ajal kui silmad täie selgusega päikesetõusu vaatemängu jälgivad, teeb ta mõttes kindlaks jää liikumise öö jooksul.

«Tasane süüdost, Ruhnu on süüdi maha jäänud. Abruka mets paistab...»

Poisi selja taga telgi all löövad õled jälle kahisema. Vana-Toomas pistab pea telgiavast välja, valkjashall juuksepuhmas härmatiselund täis. Taadi müts on öösel magades peast minema veerenud.

Vanamees vahib, habe kikkis, silmad pilukil. Eilne sulaveeauk kiiskab päikese käes — jääkaas peal! «Ju ikka õige loom oli, et ära kadus!» rõõmustab vanamees ja on samal ajal ometi veidi pettunud. Ta nagu oleks oodanud, et eileõhtune hüljes seisab hommikul, säravvalge päeva käes ikka veel veeaugus, upitab seal, pea väljas, vahib suuril pungis silmil ringi ja imestab paati.

Hüljest aga ei ole. Ainult Juhan seisab tõusva päikese paistel külma käes.

«Üks käis õhtul juba terekest ütlemas!» hõikab vanamees heleda häälega.

«Ae-ee!» pöörab poiss oma selged hallid silmad täis imestavat küsimist vanamehe poole.

«Et mereutt! Käis meid ka juba vaatamas!»

«Käes või?» kostab telgisuust Mihkli sügav hääl nagu kumisevast kaevukurgust. Kahele ilmatu laiale kämblale toetudes veab ta oma kehatrummi lagedale.

«Mis käes!» Vana-Tooma silmad lähevad püsti pähe. «Nagu sa ise poleks ööd paadis olnud! Pauku kuulsid või?»

Samas meenub aga Vana-Toomale, et Mihkel magab kui kott. «Mine tea, ega poleks ehk kuulnud ka,» arutab iseeneses.

Mihkel seab püssirihma oma laiale õlale. Rohusarved klõbisevad tal sõrmede vahel — üks jämedam ja teine väiksem, süüterohu jaoks. Kütt nööbib pisikese kulunud hülgenahkse tasku lahti, ajab sõrmega taskupõhjas läikivaid tinakuule taga, ümiseb midagi ja

torkab siis kuulitasku ja rohusarved kõik koos põue. Valge, jämedast toimsest riidest särgitaoline vammus lotendab tal puusade ümber, keskelt nahkrihmaga kõvasti kinni. Mehe ülakeha näeb välja kui jahukott. Püksid jalas aga on liiga kitsad ning valgete alt, mis vaid poolde säärde ulatuvad, vahivad veel hallid välja. Valge hülgepüügirüü, mis Mihkli ema telgedel kudunud ja kadunud isa kandnud, ei taha kõigist järeleandmistest hoolimata Mihkli vägevat rinda ja sääremarju katta.

«Ma lähen!» ütleb Mihkel kellegi poole pöördumata, pilk kauge taevakaare küljes kinni. Täies riides telgi all ööd maganud, ronis ta ärgates kohe leibade juurde, pistis hea kannika põue, lõikas pussiga seakintsu küljest kamaka pekki ning oli reisivalmis.

«Et ma lähen siis!» kordab ta ja tatsab oma mitmekordselt paigatud pastlalaapades vastust ootamata minema. Turi kühmus, hammustab teel peost leiba ja pekki.

«Kas kartuleid ei taha? Ma keedan kartuleid!» hõikab Vana-Toomas ja sirutab kord ühe, kord teise käe üle paadiääre minejale järele, nagu oleks tal tuline aurav kartul juba peos.

Kartulid olid aga veel keetmata ja ilusasti üksteise kõrval asemeõlgede all külma eest peidus.

«Juku, tee ruttu puid!» käsutab taat Juhanit, kogu paadipere kuulekat jooksupoissi.

Sõna lausumata viskab Juhan kasuka õlgadelt, võtab kirve ja lõhestab kuivad, kõlisevad halupuud pilbasteks.

Telgi alt pistab nüüd ka Taavet oma musta kandiliseks lõigatud habemega pea välja. Mihkli lahutamatu sõber, pikk vedela kehaga Nigul, kelle liikmed lahtised nagu noorel koeral ja samm hooletu, kuigi ta juba aastatelt meheeas, küürutab, nina maas, telgisügavuses ja sorib asemeõlgede alt kartuleid.

Kärmete sõrmedega seab Vana-Toomas tulepajas lõkkepuid. Tikk särtsub, kollakas tulekeel ahmib peeni kuivi pilpaid. Telgisuust pahvab välja suitsu. Tuul kannab teravat suitsulõhna, seda inimestele ja külale iseloomulikku lõhna üle valge ajujää laiali.

Veel eelmisel päeval roomas samas paigas sulaveeaugust väljaroninud hüljes kohmakalt ringi — hall, rõngaslaiguline kasukas veest märg ja läikiv. Ükskõikselt vaatasid ta mustad kumerad silmad jäise riigi kiirgavat ilu. Nüüd askeldavad seal inimesed, paat kõhutab jääl ja surmatoovad püssid seisavad paadi najal.

Mehed istuvad õlgedel, tulepada keskel — kartulipada ripub pilpalõkke kohal telgiharjast alla nagu lamp toalaes.

Kartulid võetakse pajast pooltoorelt välja ja neelatakse tuliselt alla. Kõigil on kange rutt varem jääle saada. Päev on paras külm ja selge. Nad on vanajää sees, värskelt lahtipuhutud hülge elukohti oli juba siinsamas näha.

Kes laseb täna esimese paugu ja saab esimese hülge?

Lõpuks oli Vana-Toomaski valmis. Meeste valged kogud kaovad jäävahelikkude keerdude taha.

Paadi ümber on nüüd täielik vaikus. Jääle väljatõstetud tulepada on kustunud. Rüside harja pistetud pika ridva otsas liigutab hõlmu tume riidetükk, valgetele väljadele nagu vahipostile üles seatud.

Hüljes võiks nüüd oma elukohta tagasi tulla, kas või korrakski vaatama, mis sellest on saanud. Ta võiks tiiru ümber paadigi roomata, oma pika läikiva keha kas või paadiääre najale püsti ajada. Ta imestavad silmad võiksid nüüd raudseid ankrukette, tekke, kasukaid, puuhalge ja üksteise otsa laotud leibu paadi kõhukas keres ligilähedalt uudistada. Ta võiks kõike uut ja võõrastavat näha, mis inimene endaga ajujääle kaasa toonud. Keegi ei segaks teda vaiksel jääl.

Hüljes aga ei tule. Ta on ikka veel pikali maas koopas, mille öösel suure rutuga lume alla õõnestas. Hülge tume valkjalaiguline keha sulab koopa halli hämarusega ühte. Ta lamab täiesti liikumatult. Tund möödub. Tundub, nagu oleks aeg seisma jäänud, nagu oleks elus loom jää ja vaikusega kokku sulanud.

Möödub veel teine tund täielikku rahu.

Nüüd liigutab emahüljes pead, ta niisked silmad läigivad, loom sirutab oma kõverdunud keha. Ta polegi enam üksi.

Hüljes on samal ajal, kui koit punas ja päike oma esimesi kiiri üle jäätanud mere saatis, uue elu sünnitanud.

Kaks valget kohevil karvamütsakut lebavad koopa jääpõhjal ema külje ääres: kaksikud. Üks neist paistab üsna veidike suurem. Vahe on nii väike, et hülgeema õrnusest värisev silm seda ei märka. Hüljes tunneb ainult, et valge karva ja sooja elu tomp ta kõrval liigutab, hingab sügavamalt. Tundi paar tagasi, pool minutit teisest varem sündinud, hakkab see toibuma elu ja valguse kätte ilmumise vapustavast imest. Kõik rakud ta kehas laienevad ja sirutavad end vastu uuele ja tundmatule, igast küljest teda haaravale elamisõnnele. Ta hingab veel kord sügavalt, hapnik valgub elustavalt kõigisse kudedesse laiali, kannab endaga soojust ja jõudu. Siis liigutab ta end esimest korda nõudvalt.

Süüa! See on esimene soov, mis hülgepoja keha liikuma paneb. Nagu juhuslikult puudutab ta nina ema kõhtu. Vana hüljes keerab enda küljele. Nüüd liigub see nina ärevalt mööda ema kõhualust. Hülgepoeg liigutab suud, imeb matsutades ja mõnuga. Soe piim voolab talle kurku, sealt edasi kõhtu, täites kogu ta väikese keha mõnutundega. Ta silmad vajuvad kinni, nisa libiseb suust, loivad vajuvad lodevalt allapoole. Ta jääb siiasamasse ema sooja, ühetaolises hingamisrütmis tõusva ja langeva kõhu najale magama, valge piimanire suul. Ta on enda kurguni täis joonud, see äsja maailma ilmunu.

Teine poeg aga tukub samal ajal, silmad kinni, ikka veel sündimiseväsimuses. Viimaks ärkab temagi, kobab samuti, kuid asjatult. Vanem on risti tee peal ees.

Viimaks pääseb siiski ka noorem oma osa võtma. Imeb temagi, vajub unne ja libiseb teise kõrvale.

Kõik kolm magavad nüüd lumekoopas rahulikku und.

Jää peal aga on keskpäev. Talvine jahe päike vaatab kahvatust taevast lumeväljale enda alla. Valged helkivad joad jooksevad mööda hangeharju. Ka hange kohal, kus magab hülgeperekond, võbiseb ja hiilgab päikesevalgus.

4

Pettumus

Vana-Toomas ja Juhan seadsid sammud süüdosti. Tasane, kuid jäine maatuul puhus otse vastu, pannes meestel näod punetama ja silmad vesiselt läikima.

Paadiplats ja esimesed rüsidevahed jäid selja taha, eespool avanes sile jää. Puhas ja helkiv lumekooruke krõbises meeste jalge all.

Eemalt hakkas paistma kõrge jääkuhjatis nagu roheliselt kiirgav lummutis keset merd.

«Lähme vaatame sealt otsast — uurime jääd!» ütles Vana-Toomas.

Justkui tahutud kividest laotud, kerkis mitmetorniline kants keset lagedat välja püstloodis üles, sees terve lade hiilgavaid jäärahne, ererohelist valgusekuma täis nagu kogu müürgi.

«Ai-ai!» raputas Vana-Toomas pead ja kõndis ümber hobuserauataolise kõveriku. «Vaata nüüd ometi, mis meri jälle teha võtnud. Ümberringi puha kõik sile ja kõva merejää justkui põrand. Kuidas ta selle torni küll välja ladus?»

Vanamees vahtis ülespoole, nagu kahtlustaks taevast jäätükkide allapuistamise töös, päästis kobamisi kaelast läikiva vaskkiikri ja ulatas Juhanile.

«Roni üles ja vaata, mis nägu jää näitab! Aga ära sa mitte pikksilma pilla. Mineval suvel Riiast tõin. Maksis kolm rubla ja mitte üks kopikas vähem.»

Vana-Tooma ühe silmaga kiiker uhkelt rinnal kõlkumas, ronis Juhan jääkantsi sisemist, nagu allavarisenud külge pidi üles. Kukkus vahel, kuid küünarnukkide ja varvastega tuge otsides jõudis ikkagi üles torni otsa. Käsi käksi[1] najal, ajas ta enda püsti, seisis nagu vanaaegne odamees kõrgel kindlusemüüril ning vahtis läbi pika kiikritoru üle lumiste väljade. On seal ehk mingit elumärki? Paistab ehk kuskil jääpeenra ääres tume laik — veest väljaroninud hüljes?

«Mis näha?» kostis alt kärsitu hääl. Vanamees torni jalal ootas jäämõnumeid.

«Ei midagi!» hõikas Juhan pead pööramata, silm kiikritoru küljes kinni nagu tinutatud.

«Puha terveni lage?» imestas vanamees. «Mis asi see nüüd olgu! Palja silmaga juba näha, et jää läheb eespool mügarikumaks, aga temal — ei midagi! Sa ikka selle kiikriga ei oska...» Vana-Toomas pidi äärepealt hakkama juba ise üles ronima.

«Eespool...» ruttas poiss kärmesti seletama. «Eespool on peen-

[1] Käks — väike pootshaak, mida kasutatakse hülgejahil.

raid näha ning sealt edasi... nordi pool ka ikka veel. Pikad keerud jooksevad. Lõppu pole mitte nähagi. Vanem jää paistab olevat.»

«Sedamoodi, just sedamoodi jah! Üsna päris õige!» kiitis vanamees täis heameelt ning jooksis jääkuhja ümber kiikritoruga kaasa nagu nähtamatust niidist tõmmatud.

«Keera nüüd toruots rohkem süüdi! Noh, mis seal näed? Ära sa mitte niipalju sekelda! Hoia muudkui silme ees, pööra ja vaata! Noh, mis nägu on jääl ees?»

«Osti pool käib vanem nukk õhemate kirte[1] sisse ja edasi — hästi aru ei saa. Paistaks nagu tumeda ja heledavaoline puha, murtud jää vist!» teadustas Juhan kiikritoru langetades.

«Tule maha!» käsutas Vana-Toomas ja poisil ei jäänud muud üle, kui tagurpidi oma vaatetornist alla kobida.

«Lähme nüüd korra ka lahku!» rääkis vanamees õhinal. «Võta sina nüüd kurss otse osti — mina kallan jälle rohkem nordi. Ning ära sa mul kelku mitte liiga kaugele vea!»

Jää liikus tasase maatuule tõukel venisammu. Käimine polnud kardetav.

«Ära sa siis liiga kaugele kao — ikka nii, et mind veel näed!» hõikas Vana-Toomas käigu pealt veel kord poisile järele. «Ning kui uteelusid leiad — kohe käks püsti, kutsu mind!»

Küttidel ei olnud koeri kaasas. Nad olid tulnud pikale reisile — kaheksa nädala moon oli ühes ja iga suutäis loetud. Seepärast pidi nüüd Juhan, kellel polnud püssi, peenrapeidikuid ning lumehangi otsima ja neid maha tallama. Hea õnne peale. Sest hülgepoeg oli valge ja pealegi lumekatte all kui sukk vagusi. Kust sa tead teda neil lõpmatuil, silmapiiri taha kaduvail ja sealt ikka edasi laiuvail lumeväljadel otsida.

Vana-Toomal muidugi oli niisugune silm, et tundis korrapealt hange, kus hülgepoeg all põõnutas. Ei ta nii palju käinudki, astus tasa, justkui viivitades, silm jää ja lume küljes kinni, ja läks siis — justkui hea ninaga jahikoer.

Juhani silmad käisid küll ringi, aga Vana-Tooma jutu järgi oli ta nagu noor hülgepoeg: pea käib kibedasti üles-alla, aga püssiotsa jäätüki taga ei märka, enne kui mats küljes.

Juhan tuli piki jäävallikõverikku ja piilus sellest üle. Valge puhas lumelagendik puhkas rüsiderõngas nagu õueplats. Helerohelisi jääkuupe külitas ta koheval vaibal, läbipaistvaid ja nii imeväärseid oma kiirgavas lus, et isegi lumehelbed polnud nende vahele tahkudele peatumä julgenud jääda, olid alla libisenud. Ja õue allapoole länguvas, nagu käiguks ahenevas tagaosas kerkisid lumest teravaotsalised jääobeliskid, seisid üksikuina, unustussejäetuina oma valvepostil, klaassiledad küljed täis rohetavat tuld.

[1] Kirs — õhuke jääkord, kelts.

Kui Juhan oleks olnud muinasjuturaamatuid lugenud, siis oleks ta nüüd mõelnud, et on sattunud nõiakoopa sissekäigu ette. Juhan ei olnud aga kogu oma kuueteistkümneaastase eluea kestel ühtegi muinasjuturaamatut näinud, veel vähem lugeda saanud. Ta oli kolm aastat vallakoolis kuidagi ära käinud, oskas rehkendust ja natuke vene keelt. Ainsaks lugemisvaraks oli talle kodus voodikoti ja peatsilaua vahel peidus olev C. R. Jakobsoni lugemisraamat. Seegi oli juba peaaegu pähe kulunud. Lugedes oli kauge Grööninmaa vangistanud poisi meeli. Valaskalad ja hülged jäämeres! Julged mehed sõidavad purjelaevadel jääväljade vahel ning löövad nuiadega hülgeid maha, lugematul arvul! Aga näe — tema käib ja otsib siin mööda valget välja, kuid pole veel ühtegi karvakala puhkimas kuulnud. Kui leiaks ometi kaksikud hülgepojad hange alt või koguni veel hallhüljeste poegimispaiga — selle kõikide küttide igatsuse, kus palju hülgeid ja poegi koos. Äkki tekkis poisi peas erutav mõte — aga vasktoru, salapärane vasktoru ehk aitaks!

Juba siis, kui Juhan Tibrika murrust paati sai ja jää kannul mere poole purjetas, oli talle meelde tulnud Vana-Umba, saare igivana hülgeküti mullusuvine jutt: vasekarvaline kiirgav ring pidi mõnikord väljajääl lumest välja lööma nagu tuleloit, ning kes selle leidma juhtub, pidi saama suure õnne osaliseks. Vasktoru pidi õrn ja haruldane asi olema ning ainult üksikud surelikud olevat seda oma silmaga näinud. See pidi ainult korraks ilmuma hülgehangele, punakaid kiiri pilduma ja jäljetult kaduma, kui kohe ei hüppa ja pihku ei saa. Kui leiaks nüüd selle salapärase õnnetoova vasktoru, saaks palju hülgeid, saaks ometi kord endale püssi, mis Juhani meelest oli suurim õnn. Küll teised paadis siis alles näeksid, mis mehe nad endi sekka on saanud!

Juhan tegi ringi ümber vallikõveriku, kogu aeg vasktorule mõeldes, ronis siis jääpostide kohal uuesti üles rüsiharjale. Samas võpatas poiss seisma — otse all läikis hangehari isemoodi punakalt. Kas ongi imeline võlutoru päris tõesti seal?

Juhan hüppas pimesi ja umbropsu, et ilmutis äkki jää alla ei kaoks, ning vajus korraga pauhti hangest läbi. Samal langemise momendil lõi pikk hall kogu ta jalust maha. Otse poisi silme ees vilksatas hüljes lahtisest varaaugust[1] jää alla. Ainult looma saba seisis korraks veel vastu taevast püsti. Kaugemal sissevajunud lumekoopa ääre all aga viskles ja jooksis edasi-tagasi noor poeg. Üleni valge karvakogu madalatel väledatel loibadel, must nina ja hirmust pärani silmad keset valget nägu. Juhan oli kõhuli üle veeaugu prantsatanud — hülgepoeg ei pääsenud emale järele. Poisi süda tagus tugevasti. Käsi ei ulatunud hülgepojani, pidi edasi nih-

[1] Varaauguks nimetavad hülgekütid auku, mille hüljes on läbipääsuks jäässe teinud.

kuma. Kõht sulpsas ronides jääauku ja hakkas tilkuma. Aga nüüd sai ta selle eest ka hülgepoja seljakarvad pihku!

Juhan ajas enda püsti — valge pehme mütsakas kõvasti käte vahel ja tuline heameel näol. Poisi silmad vilasid samal ajal ringi. Kuid vasktoru, sellest polnud jälgegi! Hangel näis ometi punakas virve peal olevat. Kuhu see vasktoru siis jäi? Pisike pettumus sigines õnneliku püüdja südamesse. Ei oleks ehk pidanud nii äkki hüppama, oleks pidanud enne rohkem ette vaatama. Hülgepoeg rabeles süles. Poisil polnud pikka aega aru pidada. Kange tahtmine oli õng püütud saagile kohe kuklasse kinnitada. Juhan tegi seda esimest korda üksi ja käed olid veidi ebakindlad. Hülgepoeg piiksatas, väänles poisi käest lahti ja patsatas, õng kuklas, lumetükkide vahele maha.

«Mine, kui tahad!» ütles poiss võidukalt enda jalge ees maas uperdavale hülgepojale. «Mine või varaaugust sisse, kui isu on, mine too ema siia!»

Poiss soris ise jalaga hanges, otsis lumetükkide vahele kaduma läinud vasktoru. Esimese valu ja ehmatusega liikumatult lebama jäänud hülgepoeg hakkas äkki elama — vupsti oli ta veeaugust sees ja läinud.

«No kus sa rumal enam pääsed!» rääkis Juhan kohe nööri tagasi hoides. Õieti peaks ta Vana-Tooma siia kutsuma, oleks juba pidanudki. Aga kui katsuks ise! Sest mine tea, kui kaugele vanamees oma kärmete jalgadega on jõudnud. Hakka teda otsima, siis veel ootama! Aga Juhanil on kibekiire taga. Ta tahaks kangesti proovida, kas vana ootab ikka augu all või on äkki vesi sootuks tühi. Juhani süda lõi nende mõtete juures tugevamini põksuma. Tegelikult ta muud pole tahtnudki, kui üksi, päris ihuüksi poega ujutada. Ta on juba kaks aastat poistega koos rannajää vastu jooksnud ajujääl hülgeid käinud otsimas ja nüüd tervelt kolm päeva Vana-Tooma kannul sörkinud. Tarkust juba küllalt kogutud!

Sõrmed võbisesid, kui ta õngenööri järele andis. Hülgepoeg läks ja kadus, viis nööri keerd keeru järel minema. Äkki nõksatas nöör ja suhises kaunikese hooga peost läbi. «Juba vana võtab!» naeratas Juhan ja tundis niisugust rõõmu, et päris kurgu pigistas kinni. Kui nüüd vana õnge otsa jääks, siis oleks ta mees missugune!

Nöör Juhani peos kiskus pingule — polnud kuskilt enam järele anda. Poiss tõmbas tugeva nõksu enda poole, täpselt nii, nagu ta vanu hülgekütte oli näinud tegevat. Nöör jooksis aga hõlpsasti ja ilma peatumata veest välja. Õng oli tühi! Ainult kerge poeg tuli tagurpidi jää peale. Nüüd ta lausa nuuksus juba ja kutsus ema. Ta tahtis kaugemale sellest koledast ja tundmatust, mis üleval varaäärel varitses. Nöör aga tiris tagasi sellest hoolimata, et ta kõigest jõust loibadega vastu sibas.

Juhan andis uuesti nööri järele, uuesti ujus hülgepojuke heas

lootuses kaugemale. Julgeolek ja ohutus on jääpealsest august eemal. Iga kiud ta kehas tundis, et ka ema on sealsamas, kuskil lähedal.

Möödus mitu minutit — ühtviisi pikad nii ujujale kui ujutajale. Viimaks otsustas Juhan hülgepoja hingama tõmmata. Talle paistis, et aeg oli nii kaugel. Püsti auguäärel, keris poiss nööri. Kuid äkki — mis see oli? Ega viimaks vana päris ise kohe otsa ei jäänud! Polnudki vaja kavala käega nööri nõksutada. Noh, kui nüüd asja ei saa, siis... Samas aga — poisi süda võpatas uuesti. Nöör ei tulnud enam järele! Mis see siis oli?

Poiss sõlmis õngenööri otsa lähema jäätüki külge, viskas vammuse seljast. Põlvili auguäärel, pistis ta käe vette. Sõrmed puudutasid libedaid veeri. Eks olegi! Varaalune oli rüside poolt küljest jäätükke kubinal täis. Niisugust hullu lugu ei osanud Juhan kuidagi ette näha. Küllap hülgepoeg ujus kuskile jääkäiku ja sinna ta jäigi. Nöör hakkas mõne terava nuki taha kinni.

«Oleks pidanud uue augu raiuma, lagedale kohale, jääpostidest kaugemale!» ahastas poiss.

Kahetseda oli hilja. Juhan oli pojast ilma, ja mis kõige hullem — õng oli läinud. Tal ei olnud teist õnge varuks, oli vaid seesama, üksainus. Nigul ehk annaks oma tagavaraõnge, tema vast ei keelaks. Aga kus selle häbi ots! Läks üksipäini õngitsema ja jättis kohe õngekonksu jääauku. Pealegi oli see Juhani esimene hülgeõng, ta oli selle läinud sügisel sepa juurest tellinud, nelikümmend kopikat maksnud ta eest.

Juhan vaatas abiotsival pilgul ringi. Ei kedagi kusagil. Nii kaugele kui silm ulatus — ainult jää, lumi ja elutu vaikus. Jääpostid ta ees valgel lagendikul kiirgasid endistviisi. Mis oli neil sellest, et siinsamas nende kõrval kaotas hülgepoeg elu ja vaene poiss oma vähese varanduse — hülgeõnge. Homme võib-olla viib hoovus kogu jäälaama kuskile randa ja pigistab olematuks selle vaikse lagendiku koos ta rohelise iluga. Liikumatus rahus igavestena näivad jääpostid kaovad vette, sinnasamasse, kust nad tulnud.

Abi polnud kuskilt mujalt loota kui ainult iseenda käest.

Juhan kammardus otsustavalt ja hakkas käeksiga jääauku laiemaks raiuma. Tema ei jäta oma hülgeõnge, ta peab selle kätte saama.

Käks oli aga selle töö jaoks liiga nõrk. Poiss raius ja raius, higi leemendas otsaesisel, jää läks eespool, kuhu nöör kadus, kahekordseks, kolmekordseks...

Juhan jättis töö pooleli. Keskpäev oli läbi, varjud jääl venisid uuesti pikemaks ja muutusid siniseks. Äkki nätsatas läbi vaikuse kuskil eemal nõrk pauk. Poiss ärkas nagu unest ja ronis vaatama. Kaugel nordostis sinetava taevakaare all paistis pisike must täpp. Küllap Vana-Tooma appikutse. Vana-Toomal oli hüljes võib-olla

maha lastud, koguni ehk kakski, ja nüüd kutsus vanamees Juhanit, ootas ehk ammu. Juhan lõi käksiga mõned jäätükid lahti ja ladus koha äramärkimiseks valliharjale üksteise otsa. Ta tuleb homme tagasi, võtab kirve kaasa ja otsib oma õnge üles. Nüüd ei ole rohkem aega. Aga homme, siis...

Tunni aja pärast seisis Juhan Vana-Tooma ees. Vanamees istus, nööriviht istumise all, siledal jäätükil nagu toolil, leivakäär käes, ja mugis muretult süüa. Loibapidi nööri otsa pandud suur valge hülgepoeg käperdas lumes ta jalge ees. Mõni süld eemal läikis vesi jääaugus. Hülgepoeg tiris nööri ja püüdles kõigest väest pääsu tõotava vee poole. Iga kord, kui nöör minemishoo ära lõikas, vajus vang ninali lumme ja vahtis ringi — silmad arusaamatust täis ja loivad laiali. Minut hiljem sikutas ta uues lootuses nööri.

All vees ringles aga hülgeema, võib-olla ujus ta praegu oma vangistatud poja alt läbi.

«Kus sa olid, mul käks ammu juba püsti!» lausus taat silmi üles lüües. Vana-Toomas oli hülgeküttide leppemärgi — käksi ja püssitupe seal otsas — jäävaheliku harjale pistnud. See seisis veel praegugi seal ja vahtis kaugele üle rüsikuhjatiste. Juhan tõi ta ülevalt alla.

Vana-Tooma tillukesed rebasesilmad libisesid üle läheneva poisi. Ta märkas kohe, et õngeviht õlal puudus, ei lausunud aga sõnagi, vaid jätkas rahumeeles oma söömaaega.

«Las kõneleb ise!» mõtles ta ja pistis pisikese, tuules kõveraks kuivanud silgu suhu. Vanamees ja see kuivanud silk olid nii ühtemoodi — mõlemad pisikesed ja vintsked. Ainult et selg oli vanamehel sirge kui tikk.

Kohe pärast Juhanist lahkuminekut oli vanamees seadnud sammud nordostis valendavate pikkade rüsiaedade poole. Enne vallivahesse kadumist ronis ta aga veel kord üles. Vaskne kiiker läikis päikese käes, pöördus otsaga igasse taevakaarde ja peatus siis hulk aega nordvestis, paadiplatsi pool küljes. Vanamehe silm ei seletanud hästi, oli see nüüd hüljes või ainult jäätükk. Justkui oleks ülevalt rüsiharjast alla veerenud, ja mustas äkki keset valget lund. Asi oli aga ikka kahtlane, jäätükk oleks lumine ja ei paistaks nii selgesti ära.

Veidi hiljem sumatas pauk. Hüljes oli varaaugust just välja ronînud, lühike veest märg karv läikis, nagu oleks looma paks rasvaturi üleni traatokkaid täis külitud.

«Isa! Ja õige hea mürakas veel! Oma kaheksa leisikat[1] rasva teeb küll välja!» rõõmustas Vana-Toomas hülgekeha jäätükkide alla peites.

«Äkki ehk selle paariline, kes õhtul veeaugus vahtis!» turgatas

[1] Leisikas — endisaegne raskusmõõt, umbes 8 kg.

Vana-Toomale mõte pähe. «Ühesugused pika ninaga mõlemad, ainult see eilne vahtija oli nagu heledam ja vähema peaga. Küllap emal Nojah, nüüd tuleb välja... Polnud ühti paha, et sedamoodi vahtis. Hea märk oli!»

Keskpäevaks oli vanamehel rüsidevahesid pidi ringi luusides juba oma kümmekond versta maha käidud, kaks hülgehange tühjalt sisse tallatud ja kolmanda alt hülgepoeg peos.

«Kui nüüd vana ema jää alt ka veel kätte saaks, oleks tänase päeva mured murtud. Kahe mehe päevapalk ilusasti käes!» mõtles ta leiba mugides.

«Poisi käed on tühjad, pole ta midagi leidnud ja kus ta selle õnge küll jätta võis?» arutas vanamees endamisi. «Ega selle näost ju midagi kätte saa. Liikumatu teine nagu kivist. Noh, oota. Teada nüüd tahaks, aga ega küsima ka ei hakka.»

«Mine vara peale... Ehk vana tuleb ja torkab nina välja,» käsutas ta poissi silmadega saates ja ise leiba edasi närides.

Juhani süda oli raske, tal oli niisugune tunne, nagu ripuks tinakuul keset rinda. Kas saab homme õnge kätte? Isegi lootus, et ehk hüljes varaauku hingama tuleb ja et ta loomale raua pähe raiub, ei kergendanud meelt. Lausa hädaoruna paistis elu praegu Juhanile. Suure vaevaga sai omaenda õnge. Sepp ei tahtnud teha, oli teisi tähtsamaid tellijaid ees ja raha poisil ka ei olnud. Siis aga ikkagi sai viimaks poiss raha ja sepp aega. Nüüd aga viskas päris iseenda käega õnge minema! Laskis poja hülgeema tehtud auku. Ja veealune tee sinna võis olla nii kiira-kääraline kui tahes. Need libedad loomad paistsid päris ilma kontideta olevat — venitasid end läbi niisuguste jääkäikude, mis kitsad kui korstnatorud. Aga seda ei pea olema, et see va Nigula oherd õhtul paadis oma keha kõveraks kisub ja naeru lagistab:

«Ah-ah-aa! Päris emapojuke alles, kõrvatagused veel üsna märjad!»

Juhan ei kannata, kui ta üle naerdakse. Ta ei ütle midagi, ei karga kallale, nagu mõni teine, astub vaid kõrvale, turi kange, vaikib ja keeb sisimas.

Ning mis näoga astub ta veel Mihkli silme alla! Tema muidugi ei naeraks. See mees ei naera. Ei ütle ka midagi. Pööraks selja ja läheks sammude põntsudes minema. Kuid Juhan tunneb siis, et ta peaks kohe sealsamas jääst läbi vajuma.

Ei, ta ei räägi ka Vana-Toomale midagi, mitte kellelegi ei lausu sõnagi. Võtab hommikul kirve kaasa ja raiub oma õnge jääst välja. Poisi meel läks selle otsuse järel nagu veidi kergemaks.

Vanamees lõpetas söömise ja laskis õnge otsa pandud hülgepoja pärast vaheaega uuesti vette. Ehk on vana hüljes vahepeal ometi meele pähe võtnud ja tuleb nüüd poega vaatama. Poeg ei tahtnud

kuidagi minna, sai enne vist liialt vintsutada. Vana-Toomas lükkas ta käksiotsaga jää alla. Poeg läks viimaks, nuuksus ise ja läks. «Noh, kui nüüd vana ei tule... siis küll asi õige pole!» mõtles Toomas, ootuseläige silmis.

Hülgeema oli tõepoolest augu all. Paar korda olid ta loivad juba poega puudutanud, aga midagi hirmutas teda tagasi. Oli see õng hülgepoja turjas, mis vastikut rauahaisu vette levitas, oli see ehk nöör, mida hülge kassisilmad poolhämaras jääaluses hästi nägid? Või oli hülgeema arust poeg ehk liialt vana, võis ise enda eest vees loibi liigutada?

Äkki võbises õngenöör ja suhises siis nagu tulejutiga peost läbi. Vana oli lõpuks ometi tulnud! Poeg loibade vahel, põgenes ta kui vibult pääsenud nool. Vanamees laskis, et loom õige minekuhoo kätte saaks, kibekärmesti nööri järele ning — tõmbas siis äkki. Otsa jäi! Hirmu ja ehmatusega pillas hüljes poja loibade vahelt vette. Pööreldes ja heideldes nööri otsas, nii et vett ja jäätükke pauhh ja pauhh jääveerele laksatas, lähenes lõksu meelitatud ema-loom üha ahenevaid ringe tehes jääaugule.

Vana-Toomas üleval jääl lippas samuti ringiratast ümber augu, nii et jalakannad välkusid. Juhan varitses kõrval, endal süda kurgus. Nüüd vilksatas vees midagi halli ja elavat. Terav viskeraud vuhises poisi käest nii kibeda hooga, et nöör sõrmedelt naha maha viis. Surmav raud istus aga hülge turjas, nüüd polnud tal enam pääsu kuhugi.

Ettevaatlikult, et tuurakisud rasvast välja ei libiseks ja loom vette tagasi ei vajuks, sikutasid mehed ta lõpuks august välja.

Mõlemad olid käes — poeg ja ema. Tänase päeva saak oli hea. Vana-Toomas sai mõlema vana hülge loivad ja pea ning peale selle veel poja omad ka. Nahk, liha ja rasv, see kõik läheb paatkonna ühisvarasse. Ka Juhanil oli sellest oma meheosa, kuigi tal püssi ei olnud.

Vana-Tooma meel oli ülihea, kui ta kelku tõugates paadi juurde tagasi hakkas minema. Juhan ja ta õngekonks olid vanamehel meelest pühitud. Ta rehkendas mõttes tänase päeva püüki — mis see sisse teeks, kui Mihkel, Nigul ja Taavet igaüks niisama palju tooksid.

Juhan vedas kelku, selg üsna väheke ettepoole lookas. Tema lihased tegid veotöö, vanamees kelgu järel oli kui hilpnev leht tuules.

«Istuks vana ise ka peale, aga või sa seda tohid öelda!» mõtles Juhan. Ja samas vajus ta südamele jälle raske koorem. Kui ta õnge üles ei leia, ei saagi ta tänavu iseseisvalt poega ujutada. Ole ainult teistele kelgupoisiks!

Vanamehe kuivetud jalaputked välkusid rõõmsalt. Saaks rutemini paati, küll siis näeks, kes tänase päeva mees on!

Teel võtsid kütid isahülge jäätükkide alt välja ja sidusid kelgule ema ja pojaga ühte koormasse.

5

Supipaja ümber

Vana-Toomas ja Juhan jõudsid esimestena paadi juurde. Mihkel, Nigul ja Taavet olid päev läbi süüdis käinud, tulid õhtul hilja, poeg ja vana kelgul. Nad olid leidnud hülgeelusid[1] — homme pidid tagasi minema. Meeste näod punetasid. Külma ja juttu pahvas nendega koos paati telgi alla.

Telgialune oli sooja täis, suits välja lahtunud. Tulepajas hõõgusid punased söed ja tuline tangusupp ootas kaane all sööjaid. Pikema jututa asusid kõik paja ümber. Kasukad visati õlgadele, sest selja taga olid paljad paadilauad ja läbi tuule käes vappuva purjeriide tungis õuekülm sisse.

Keegi aga lusikat supipatta ei pistnud. Mehed istusid ja vahtisid Vana-Tooma otsa. Mihkel oli küll nime poolest aidamees, kuid Vana-Tooma kange teotsemisisu käis temast üle. Vana-Toomas oli aga äkki kurdiks ja pimedaks jäänud, ei tema märganud midagi.

«Hei, Vana-Toomas, viinalass välja! Kes on tänase päeva mees?» kisas viimaks Nigul. Ta oli enda teada täna esimese paugu lasknud ja jäälagedal vana isahüljest tabanud.

Vana-Toomas tõmbas hõbekapslitega taskukella, suure kui ratta, ülevalt vammusetaskust ja surus kaane plõksti lahti. Mustad rooma numbrid ja kuldsed osutid paistsid selgesti valgel numbrilaual silma. See kell oli ilmeksimatu, ei jäänud kunagi järele ega käinud ette, sest ta oli Vana-Tooma oma.

«Mis kell oli? Mis ajal sa lasksid?» küsis vanamees kräbedalt, uur nagu võidujooksukohtunikul peo peal lahti.

Nigula nägu venis pikaks. Millal tema enne kella järgi hüljest on lasknud?

«Kella ühe ajal käis esimene pauk jääl!» ütles Taavet. «Mina kompassi järgi vaatasin.»

«Vale, vale puha!» Vana-Tooma sinised silmad lõid võidukalt särama. «Veerand üheteistkümne peal ja mitte üks kriips hiljem!»

Uur plõksatas kinni ja vanamees pistis selle taskusse tagasi. Tema oli ikka õieti ainuke mees paadis, kellel täpne aeg taskus. Nigulal ajanäitaja justkui iluasjaks. Mihkel arvas, et mis sest kellast, kui päikeseketas taeva peal isegi aega näitab, pealegi käib ilma üles keeramata ega lähe iial rikki nagu Nigula hõbedane masinavärk. Taavet, kehv mees, trööstis aga end mõttega, et eks vanad mehed ole kogu oma elu ära elanud ilma kellata, käinud meresõidus ning väljajääl. Kell tema arust nagu rohkem linnasakste mängukann.

[1] Hülgeeludeks nimetavad Kihnu hülgekütid hüljeste elukohti — läbipääsu- ja hingamisauke jääs.

Neil kergest elust pead nõdremaks läinud — ei tea, et aeg taeva ja maa peale laotatud ning igale lugeda, kes mõistab.

Vana-Toomas aga istus ja ootas nüüd omakorda.

Taavet tõusis viimaks ja otsis viinalassi välja, sest tema oli vanuselt järgmine mees paadis. Ettevaatlikult tõmbas ta lassil punni eest ja niristas haljast vedelikku lehmasarvest meisterdatud topsi.

Vana-Toomas kergitas hallikirjut topsikut. Käsi nõksatas, taat kõhatas ja kummutas märjukese pühalikul näol kurgust alla.

Kõik kolm meest seisid vait ja vaatasid pealt. Üksi Juhani silmed olid maas. Kogu see asi ei oleks talle nagu üldse korda läinud.

Lass suleti sellesama üheainsa napsi järel ja Vana-Toomas seadis ta jälle omaenda käega leibade taha kõige kaugemasse nurka.

Viin oli merel kaasas rohu eest. Iga tühja asja pärast niisugust kallist kraami raiskama ei hakatud. Jalgade märjaks tegemine ei lugenud veel midagi — iseasi, kui mõni üle rinna vette käis. Ka ränga paadiveotöö järel, kui meestel viimane võim väljas, sai igaüks õhtul lassist oma tipsukese. Täna aga olid nad uues püügipaigas ja esimest pauku tuli pühitseda. See oli nüüd teine pidulik naps merel. Esimese viinasuutäie sai Mihkel, kui kütid mõni päev tagasi alles jääle tulid. Tema laskis õõrde äärel selle kõige esimese hülge tänavu. Toomas oli teise napsi mees ja praegu päevakangelane.

Kadakapuust lusikad klõbisesid, käies kordamööda meeste suude ja supipaja vahet. Tuju oli kõigil hea. Viie mehe peale kohe esimese päevaga kolm vana hüljest ja poeg. Seda ei juhtu iga päev!

«Eks oleks ikka ühe veel juurde saanud,» rääkis Nigul punnis põskedega supisuutäite vahele, «kui Mihklil poleks meelest ära läinud, et suu peas mitte üksipäinis söömise jaoks, vaid muuks tarbeks ka veel kõlbab.»

Vana-Tooma lusikas nõksatas seisma.

«Jahvata aga peale!» ütles vanamees. «Ega sinu suu jälle muidu või seista!»

«Kui ei usu, maksa rubla peale!» pistis Nigul vastu.

Mihkel oli söömise lõpetanud ja kõhutas õlgedel, laiad päkad püsti. Vana-Toomas nägi ainult ta paksu kukalt. Ei sealt saanud miskit aru kätte.

«Eks kõnele ennast siis klaariks!» ütles vanamees umbusklikult silmanurgast Nigulat piiludes.

Nigulale seda vaja oligi. Ta hõõrus käsi, pilgutas Taavetile silma ja alustas:

«Nii et läksime siis — kõik kolmekesi paadist käima. Tulid meile vastu need kõige esimesed peenrad. Noorem uus jää puha, mitte üht vanemat tükki sees. Meie kibinal-kabinal sealt läbi, lagedast üle, süüdi poole edasi. Ei jääl ikka veel miskit nägu: puha kiiskab

ja rõõsk nagu neitsi pale. Noh, viskame veel edasi. Ehhee, juba neitsikese nägu vajub ära, vanaeit vahib vastu, hambapulgad kollased suus. Ning ühes kohas — mõrravai kenasti pikali maas. Noh, hargnesime siis laiali. Mihkel jäi keskele, Taavet sihtis osti, mina enam süüdosti. Tüki aja pärast viskan pilgu ringi — ennäe imet, Mihkel jää pealt kadund! Taavet ostis ikka veel palja silmaga näha, aga Mihklit enam ei ole. Justkui vesipüks teise vahepeal taeva tõstnud või vanatühi jää pealt minema pühkinud. Pööran kiikrit ja pean aru, et mis imelik lugu see nüüd olgu — silmamoondus õige või? Ja kohe sealsamas — ai sa tuhat! Karvakala mustab valge lume peal. Sa tuline tuhat, mõtlen, küll hakkaks nüüd magusasti kirbu peale, kui ainult vähe ligemal oleks.

Tuul käis otse selja tagant ja koht niisuke sant, ei aidanud miski asi! Lõin ilmatu kaare sisse, enne kui kalale ligi sain. Ning trehvas küll hästi. Jäi sedamaid maha.

Et toon siis käksi ja püssitupe järele ja hakkan abi nõutama. Ei Mihklit ikka veel kuskil. Ajasin siis käksi püsti ja kutsusin viimaks Taaveti appi, et peame nõu ja arutame, mis asjast saab. Kaks pead ikka kaks pead.

Äkisti vaatan, et mis see on. Roomab üks kogu... Tuleb ikka maoli maas jäälahmaka alt välja, kisub lageda poole — pea otsas ümmargune. Mul polnud püss veel õieti käe pealgi, kui sõrm juba tikkus trikli poole. Sa tuhat ja tuline — jälle loivad käes!

Taavet aga kargab mulle äkki küünarnukki kinni, ise karjub:

«Ära lase! Ära lase! Loibi pole taga, loibi pole taga ühti!»

Ma lasin püssiotsa alla. Sa tuline tuhat: kala kõnnib kahe jala peal. Ning loibi pole tõepoolest taga!»

«Ai, ai!» rääkis Vana-Toomas, nägu üleni heameelt täis, Nigula jutule sekka: «Kuidas siis sedamoodi?»

«Jaa-ah!» venitas Nigul ja irvitas. «Va Mihkli mait! Eks tema läinud ja pistnud pea ühe nuki tagant välja. Igavene silakas vana isa jäälahmaka ääre all ja põõnab! Nõnda magusasti, et tilgad muudkui venivad vurrude otsast reas ikka silks ja silks alla! Ei Mihkel pidanud pikka aru: mauhh, vanamehele kõhuli otsa. Sai veel hädapärast loivast kinni. Varaauk elukal aga otse nina all! Nii kui Mihkel ühe käe päästab ja tahab puusa pealt pussi võtta, nii karvaninal jõud üle ja muudkui läheb! Katsus poiss hammastega pussi tupest välja vedada, aga hambad sinnamaale ei ulatu. Püssist maksa mitte kohe rääkidagi! Kala ammu enne sees, kui kätt jõuad tõsta. Vedasid siis vana kirju ja mees vägipulka jääaugu ääre peal. Üks kisub ikka vee, teine jälle kuiva jää poole. Küll ähkis Mihkel maoli maas, vahtis ringi, silm punnis, et kust nüüd veel kolmandat kätt võtta. Aga viimaks laskis kala minema.»

«Eks karjunud — karjunud siis ometi!» hõikas Vana-Toomas,

kargas supipaja äärest üles ja vehkles lusikaga Mihkli pea kohal. Mihkel oli vahepeal hea uneropsu ära teinud.

«Ei tulnud meelde!» ümatas ta ja tõmbas oma laia pehme käeseljaga üle suu.

«No ma ka ütlesin,» jätkas Nigul õpetliku häälega, «et oled sa ka mees! Ütelnud parem teisele: pastoi prat — pea kinni, ma annan sulle musi! Aga sa vennike ajad kohe küüned külge. No kus ta sul paigal pidi seisma! Elades pole loomale keegi küüntega kallale karanud. See ujub nüüd esimese valuga Kuramaale välja. Ei see enam peale tulegi. Viib naha ja seitse leisikat rasva kõik üheskoos minema.»

Hoolimata kadumaläinud hülgest, mis Tooma ja Nigula arust täiesti juba paadi vara sekka käis ja ainult Mihkli süü tõttu minema pääses, oli päev igati korda läinud. «Ainult — valjusti ei tohi seda öelda. See pole mitte hea. Äkki mereutt paneb pahaks ega näita end enam jääl,» mõtles Vana-Toomas, süda salajast rõõmu täis.

Juhan ei avanud kordagi suud. Ta istus taga pimeda varjus ja mõtles oma hülgeõngele, mis kaugel jääväljal hülgeaugu roheliste jäätükkide alla maetult vees puhkas.

Taavet, see murelik mees, istus samuti varjus. Tema mõtted viibisid kodus naise ja laste juures. Nigula ja Tooma jutt libises tal kõrvust mööda.

Lehm pidi nüüd poegima. Läheb see ka hästi? Piimatilk tuleks lahjale tangusupile valguseks peale. Kuus suud vahivad tal laua ääres püsti. Kõige noorema nina ei ulatu veel üle ääre.

Vana-Toomas oli vahepeal igaõhtuse «kirjatoimetuse» käsile võtnud. Ta oli päris tulepaja ääre alla roninud, vaata et kõrvetab veel külje ära. Tindipliiatsijupp peos ja kitsas vahariidest kaantega taskuraamat valendas ees. Punased ja sinised triibud käisid lehe ääri pidi ülevalt alla, nagu õigel arveraamatul kunagi.

Vanamees tõmbas kriipse ja riste.

	Küünlakuu	Paastukuu
Vana utesi		I I I
Nattid	I	
Poegasi		
Valged		I
Kiriud		

«Esimene paastukuu päev,» mõtles vanamees. «Koos tänase päevaga teeb välja 5 nahka laeva peale. Läheb korda!»

Kui arve valmis ja vanamees vähe aru pidanud, pööras ta uue nimede lahtri välja ja alustas hüljeste sissekandmist meeste nimede

järgi. Kes sel või teisel kuupäeval lasknud — kas vana hülge või poja. Ja kas poeg on kirju, valge või ajab karvu, püssiga lastu või palja käega kinni saadud.

Peenike lambarasvaküünal põles lauajupil ja valgustas vanamehe roosapõselist nägu. Sinised silmad pilukil, otsmik kortsus, arvestas taat.

Nigul oli Mihkli kõrvale roninud ja sosistas sellele hoolega midagi kõrva.

Mihkli tüse tagapool võbises, tõusis ja vajus põntsatades. Mihkel müdistas naeru:

«Ja mis Tiiu... ah, et kaua ma ootan!» kostis nende jutu seast.

Vana-Toomas tõstis pea üles ja kuulatas.

«Tüdrukute-jutt enne magamaheitmist, ei see pole hea. Mõtted jäävad naise külge kinni. Solgib homse püügiõnne ära! Vait, poisid! Kas paremat juttu pole? Va tühja lora ajate.»

Poiste hääled katkesid, punetavad kõrvalestad ja naerul nägu ilmus kummikerkinud tekiveere alt välja. Nigul turtsatas ja peitis uuesti pea. Jutt vaibus nahinaks.

Nigul ja Mihkel, kuigi mõlemal juba kahekümne viie ringis turjal, olid veel poissmehed ja vabad hinged. Mihkel ei leidnud kuskilt tüdrukut, kelle veimevakk ääreni vara täis ja kes muidu tüse tükk ja tööd vihuks ning kõige selle hea peale Mihklit tahaks ka veel. Nigul jälle kiiksutas küll sügisõhtuti lambalaudas veimevöösid kuduvaile tüdrukuile viiulit ja vahtis nende siniseid silmi, aga vahtimisest kaugemale ei saanud.

Kõik magasid sügavat und, kui Vana-Toomas tulepaja õue tõstis ja teiste juurde asemeõlgedele puges.

Tähed lõid üksteise järel tumesinisel taevavõlvil lõkkele. Jää liikus oma hääletut teed. Läbi pimeduse lõikas tuletorni valguseplink nagu pikk tulekäsi, sähvas korraks ja kadus kutsudes kaugusse.

Jää möödus Abruka saarest. Seal olid majad, kuumavad tulelõukad ja soojad toad. Kuid jää kandis nad kõigest sellest mööda. Ta külm kõva pale läikis ja hiilgas kuupaistel. Paat magavate meestega kadus kui tühi kübe jääväljade mõõtmatusse.

6

Lumehang hingab

Emahüljes lumehange all ajas end esiloibadele üles ja tõstis pea. Ta oli päev läbi lumekoopa soojas vaikuses oma äsjasündinud poegade kõrval maganud, tundes elust sügavat mõnu. Praegugi ei läheks ta, jääks pikali, silmitseks poegi ning katsuks vahel loivaga. Nälg aga näpistas ja rahutus- ning ebakindlustunne ajas looma üles.

Ta pidi ju oma õigest elukohast otse enne poegimist lahkuma, hingamiseks pole tal rohkem avasid jääs kui seesama, mille äärel ta praegu oma perega lamab. Hülgel aga peab olema mitu varauku ja pikk rida hingamisauke, et saaks jää all ohutult elada ja oma jahimaa äärest ääreni läbi käia. Sest ta on püsisoojane loom ja saab hingata ainult maapealset õhku. Hapniku viib ta kopsude ja vere abil vee alla kaasa. Ja kuigi südametukse seal all hämarustes muutub aeglaseks-aeglaseks (lüües vaid 10 lööki minutis endise 150 asemel), väheneb hapnikuhulk veres ometi. Lõpeb see aga enne, kui hüljes hingamisaugu alla jõuab, on ta elul ots peal. Ta on mere vang ja võib surra lämbumissurma. Seepärast peavad hüljestel olema veemaailma laias katuses hingamiseks avad seen.

Pooleldi vastu tahtmist libises emaloom varaaugust alla, pöördus aga sealsamas uuesti tagasi.

Pojad magasid õndsas unes endist viisi vagusi ja liikumatult. Vanem oli ninapidi teise karvadesse pugenud, valged karvaotsad liikusid tasa ta hingeõhu all.

Pojad olid alles, polnud kuhugi kadunud! Hülge hall sile pea kadus vee alla. Tugev löök loibadega, ja loom sukeldus alla tumedasse hämarusse. Esiloivad siblisid hoolega ning tagaloivad liikusid vaevata ja sujuvalt kokku ning lahti. Paistis, nagu oleks suur, kohmakas, maa peal abitult vänderdav loom äkki imeväel veehaldjaks muutunud. Läbi rohetava vee ujuv hall keha oli väle ja osav ning samal ajal painduv, nagu polekski tal konte. Suured silmad hiilgasid.

Pole ime, et vanal ajal kalur teda äkki mere selges vees ujumas nähes kohkus ja et tekkisid muinasjutud kalade seas elavatest, inimese silmadega ja kalasabaga näkkidest.

Jää oli vahepeal kõigega, mis ta peal ja ümber elutses, Abruka Kirjurahule[1] lähemale ujunud. Hüljes sukeldus sügavamale. Vees

[1] Rahu — veealune või veest väljaulatuv meremadalik.

hõljus ja voogas punakaid, kollakaid ja pruune oksakesi. Veetaimede võsastik kasvas alt merepõhjast välja. Merepõhi oli üleni täis väikesi lubjakivikesi. Läbisegi üksteise kõrval katsid need tihedalt põhja ja nende külge kinnitusid adruvõsukesed.

Pisikesi vähke, usse ja tigusid kogunes nende veealuste aasade juurde. Kalad jälle tulid siia omakorda pisiloomadele jahti pidama. Niisuguses veealuste taimede metsas oli alati elu ja liikumist. Seda teadis hüljes ja seepärast ta siin ringi tuulaski.

Tal ei olnud aga täna õnne. Otse suu eest kadus minema ilus jäme silm, väänles nagu vits läbi vee ja oli äkki nähtamatu. Külap puuris end peadpidi põhjamutta ja keris saba järele. Kükitas nüüd seal nagu uss keras.

Aegamööda, et äkiline veesurve langus kopsudele paha ei teeks, kruvis hüljes end uuesti üles. Juba rohetas jääkatus ta pea kohal kõigi oma sakkide, treppide ja käikudega. Nagu mõni vanaaegne nõiutud linn, mis vette uppunud, hõljus jää tagurpidi vees — salapärane ja hõõgust täis.

«Puhh!» saatis hüljes pahvaka sooja õhku läbi jäälae välja. Ta nina oli koduses varaaugus. Silmad kerkisid üle veepinna ja hülgeema hoolitsev pilk otsis kohevaid karvamättaid lumekoopa kumeruse all. Alles olid! Liigutasid! Hüljes seisis veeaugus püsti.

Ümberringi valitses ääretu öövaikus. Ei vähimatki krõbinat.

Hoogsa pöördega kadus loom uuesti vee alla. Liiga kaugele ta minna ei saanud. Auk, mille ta eelmisel ööl jääst läbi oli kraapinud ja mille ääres ta pojad praegu magasid, oli keskpunkt, kust hargnesid emahülge ujumisretked. Suur siig nagu haljas mõõk põiki hammaste vahel, tuli ta uuelt reisilt. Kala elas veel ja lõi õhu käes viimase meeleheitliku võnksu. Kuid hülge teravate hammaste vahelt pole kalal pääsu. Hüljes toetas muretult esiloivad jääle ja ronis üles, kala ikka põiki suus, laskis selle poegade kõrvale maha ja viskus ise sinnasamasse.

Pojad ronisid ema kõhu alla imema.

Kesköö oli läbi, kui hüljes pojad uuesti maha jättis ja jälle veeretkele asus. Seekord aga teistsugusele — uuele hingamisaukude reale alguskohta otsima. Aeglaselt tiirles ta oma elukoha ümber, vaevalt-vaevalt loibi liigutades, pilk suunatud ülespoole. Vahel tõstis ta nina, tonksas jääd pea kohal, nagu prooviks selle kõvadust.

Üksikud harvad noorjääribad valendasid, lastes kahvatut ööval-gust läbi. Veel hiljuti oli meri rahutu ja heitles jääkoormaga oma turjal, rebides pikad lõhed ta kehasse. Jääalune merehoovus kiskus sügavale vette ulatuvad rüsid endaga kaasa ja käristas ühekordse jää küljest. Lund ei tulnud — läks külmaks.

Külm oli kaanetanud ka selle jääprao, mille läheduses oli hülge-

oma praegune kodu. Hele viirg jooksis kaugusse ja kadus aheneva kiirena vanajää süngete, tumedate põldude vahele.

Teisele poole noorjääriba, otse varaaugu vastu kraapis ta sel ööl esimese augu. Ta katkestas seejuures järjest tööd, palju sagedamini kui hingamiseks vaja, ja pöördus varaaugule poegi vaatama. Nad olid ikka tõepoolest seal olemas. Polnud kadunud olematusse nagu mitmed eelmiste aastate pojad!

Iga kord paiskas hüljes pahvaku sooja hingeauru vastu madalat koopalage. Läbi sõmera lume viis üles nagu korstnatee. Lumehang hingas ja elas.

7

Ikkagi võit

Järgmisel hommikul kepsis Vana-Toomas nagu ikka viimasena paadis ringi. Vesihallid püksid nagu tired kõhnade kintsude ümber, pargitud vasikanahka sukad põlvini ja pastlarihmadega ümber ruitud. Rihmaristid jooksid vanamehe putksirgeid sääri pidi üles, täpse käega seotud ja ühesuurused; justkui omamoodi kiri. Ülakeha kattis tumehall lambanahkne kasukas. See oli lai ja lehtris. Oleks keegi eemal, liikumatusse tardunud jääväljas seisnud ja paadi poole vaadanud, oleks ta küll vist imestanud, et mis laia kübaraga hall seen seal paadis tirgib ja veerleb.

Teab mis vanamehel paadis ju talitada ei olnud. Meeste vanaisad, isad ja kõik esiyanemad kaugete mäletamata aegadeni tagasi olid kalurid ja hülgekütid. Suvel sõitsid paadiga merd, käisid kodusaare ümbruses kalapüügil. Talvel kihutasid nad ajujää, selle tujuka ja ohtliku ratsu turjal mööda Riia lahte ringi. Läksid koos jääga, kuhu tuuled ja merehoovus viisid. Kord Heinaste poole Läti randa, sealt edasi, Ruhnust mööda, Kuramaa alla, ja kui meri ja tuuled õige kurjaks läksid, triivisid läbi kitsa kurgutaolise väina — välja suurele merele. Vahel ei tulnud jää Kihnu alla tagasi. Siis kolisid nad kuskil võõras rannas ta pealt maha, lasksid tal üksi edasi sõita ja alles kevadel jäälagunemise järel ilmusid purjejõul kodusaarele tagasi, hülgekoorem paadis.

Jääretkel pidi kõik kaasas olema, mis mereeluks vaja. Igal asjal oli paljude sugupõlvede jooksul välja kujunenud kindel otstarbekas koht.

Tikud, tubakas ja püssirohi seisid paadiahtris luugil, veekindlas tapitud kastis. Leivatagavara oli telgi all paadininas, valge linariide all. Kartulid olid õlgede alla maetud, magamisel küljealuseks, et külm neile öösel ligi ei pääseks. Silgutünn kõlbas välja trepiastmeks, tulepuud aga paadi toeks.

Kõik asjad, mis Vana-Toomas oli kord kohale seadnud, pidi iga mees, kes midagi võttis, kindlalt samasse paika tagasi panema. See oli paadi seadus. Tema pidi aga ikka veel oma silmaga kõik üle vaatama, sest mine tea, mis need noored oma pireda oleku ja jääle kippumise rutuga ripakile ei jäta.

Eks ole ju kõigile teada, mis Kihnu meestega kord väljajääl juhtunud. Läksid hommikul rõõmsal meelel jääle hülgepüüki ja tulid õhtul — ainult suitsevad tukid paadist järel. Ei peavarju, ei söögisuutäit, ei kasukalappi külje alla. Paljad mehed keset jääd ja lund.

Telgi eesriie on kinni, paadimärk püsti. Must riidetükk laperdab seal otsas. Tulepada on ikka päris kindlasti välja tõstetud. Seisab

paadist eemal, üksikuna. Õhuke sinine suitsunireke kerkib ta kohal üles selgesse õhku.

Vana-Toomas sai ometi ükskord minema!

Tal oli kiire täna, süda lihtsalt kibeles sees.

Kirves oli koos Juhaniga paadist kadunud! Taadi alatiselt ringihüplevate silmade eest juba niisugune asi varjule ei jää.

Vana-Toomas andis jalgadele valu. Ta keha oli kerge kui suletort ja sääred kõhnad. Kui ta need aga korra käima pani ja jääd mõõtma hakkas, astus ta veel kõigil kannad maha, isegi Juhanil, sel pagana poisil, nagu Vana-Toomas teda vahel mõttes kutsus. Aga ainult mõttes, kõvasti ei ilmaski mitte. Ei tohtinud ju vanakurja välja kutsuda. Meri on suur, vägev ja võimas, äkki paneb pahaks!

«Poisil just nagu põdra sääreluud,» mõtles vanamees. «Võib päevad läbi mööda jääd vehkida, ilma vaevata Vana-Tooma endaga sammu pidada, koguni ehk möödagi minna.» Seda aga pole Vana-Tooma suureks kergenduseks senini veel mitte juhtunud. Ja ise sealjuures niisugune, et justkui osta sõnu suust. Nagu eilegi. Vana-Toomas nägi kohe ära, et asi õige ei olnud. Aga et tuleks rääkima või nõu pidama. Kus sa sellega! Tema on ise — toimetab muudkui omapead! Vana-Toomale aga on aitamine ja juhatamine just nagu mesi moka peale.

Kärmesti-kärmesti kapsis Vana-Toomas mööda eilset käigurada. Ühe käega agaralt vehkides, teises lahutamatu käks. Nüüd aga tuksatas ta seisma. Kelk oli maha jäetud, jäljed lõppesid. Toomas ronis üles jääkuhja otsa, ajas selja sirgu ja vahtis, käsi silmade varjuks, süüdosti poole. Mis see siis tähendab? Ei elavat hingegi: ainult lumekilgendus, tühi väli ja rüsidekeerud! Vana-Toomas ronis alla. Sealt see poiss ju eile ometi tuli! Jää oli sel kohal lumest paljas, jälge ei jätnud. Viimaks ometi paistsid siin-seal mõned üksikud käksitorked. Tooma nõelteravad silmad leidsid need üles. Ohoo! Poiss on siit läinud! Seejärel tuli jälle lumekoht ja jäljed. Vanamees aga võttis nüüd imeliku käiguviisi: hiilis rüside ääri pidi, selg küürus, just nagu varitseks hüljest.

Tümps ja tümps kostsid eemalt üha valjenevad kirvehoobid ja sekka lumekoorukesel laiali veerevate jääkildude kõlin. Seal see asjamees lõpuks oligi!

Üle pea ulatuv valge jäävall kaardus Vana-Tooma ees rõngasse nagu hooletul käel üleskuhjatud kivilade ümber õuepiatsi. Mütsud kostsid selle tagant.

Vanamees seisis, kuulatas, ja nõksatas ärevalt. Mis see nüüd oli? Raiumine jäi äkki vait. Toomas kummardus ja libistas jahiriistad kähku oma jala kõrvale maha, silmad puistasid endal helesiniseid kiiri, põsenukkide otsa siginesid roosid, ninaots nagu kiskus teravamaks. Üht jalga ja teist jalga teravate jääkantide vahele seades

ronis vanamees valliharja poole — nii salaja, et oma kõrvgi ei kuulnud. Serviti jäälahmaka tagant pistis ta ninaotsa välja.

Juhan seisis jäässe raiutud veeaugu äärel püsti — kukal otse Vana-Tooma silme ees, vammus seljast maha visatud. Poiss tiris parajasti kampsunit üle pea, nagu mõtleks jääauku suplema minna.

«Tule taevas appi!» Vanamees venitas oma kõhnu kaelasooni, vahtis nii, et silmad kippusid peast: «Mis sellele tohmile nüüd arusse läinud!»

Juhan aga ei mõelnudki kesk kibekülma märtsikuud vette minna. Ta kääris vaid takuse särgivarruka õlani üles, heitis kõhuli ja kobas, juba mitmendat-setmendat korda täna, sügavale jää alla. Vanamees ta selja taga jäärüside otsas peaaegu turtsatas suurest pahameelest. Seal see poiss nüüd oli! Toimetas jälle omapead ja muidugi võõriti!

Juhan tundis samal hetkel, et õngekonksu nöör andis järele. Poisi süda rinnas võnksatas rõõmu pärast. Sai viimaks ometi käe nii kaugele ja nööri jäänuka tagant lahti! Pikkamisi ja ettevaatlikult vedas ta nööri. See tuli päris libedasti ja koos sellega hall vettinud kogu — uppunud hülgepoeg, õng kuklas. Juhan istus auguäärele maha, vett nirisev hülgepoeg jalge ees, ja vahtis suure rõõmu pärast mõttetu pilguga valget jäävalli ning selges puhtas sinas vinavat taevakääru selle taga. Käes! Õng oli käes!

Vana-Toomas võttis samal ajal taganemistee ette ja libistas enda jäävalli otsast maha.

Vanamees astus, silm jää küljes kinni, pobises endale habemesse ja raputas pead. Kui nüüd hüljes vara peal väljas oleks, läheks ta sellest päris pimesi mööda. Tema mõistus seisis praegu — täpselt samuti kui Juhanilgi. Aga ei hoopiski mitte suurest rõõmust, vaid selgest arusaamatusest:

«Mis imet sel poisil vaja oli oma õnge sedaviisi salaja otsida? Hulga kallist hülgepüügiaega pani nahka!»

Vanamehe silmanurkadesse siginesid pahameelekurrud.

Tundi pool lidus ta mööda jäävälja, peatus kelgu juures ja ajas käksi mütsiga üles: tulgu aga poiss lagedale, küll tema selle asja käsile võtab!

Varsti ilmuski jäärüsiharjale valge kütikogu ja seisis liikumatult vastu sinist taevast: sihvakas, parajalt laiaõlgne, nägu päikesest vaskpruun. Poiss mõõtis kaugust enda ees ja all valgel lagendikul paistvat kogu. Nõtkelt ronis ta alla ning lähenes üle lumevälja oma venival, otsekui laisal sammul, samal ajal aga kergelt ja hääletult just nagu metsloom hiilides. Õngenöör kõlkus vihis üle õla ja jäätunud hülgepoeg rippus loibipidi peos.

Ilmaelu oli Juhani jaoks jälle korras ning harilik. Tavalise külma, rahuliku pilguga mõõtis ta rüside konarusi enda ees, andis taldadele hoogu. Nagu möödaminnes tõmbas vanamehe käksi kaasa.

Hülgepoeg ühes ja kaks käksi nagu piigid teises käes, mütsatas ta rüsikuhja otsast alla vanamehe jalge ette.

«Mis uuemat kuulub?» Juhani hallid silmad välgatasid heatujuliselt.

«Mis kuulub!» osatas vanamees. «Või mis uuemat temal kuulub? Kõieotsa sulle vaja, vaat seda! Kus sa käisid hulkumas? Ning mis tembud need olgu — niiviisi hüpata! Kas sääreluud veel terved on?»

«Õng jäi jää alla kinni. Näe, sellesamaga!» vastas Juhan ning tõstis kangeks külmunud hülgepoja üles. Teist küsimust ei pidanud ta vastuse vääriliseks.

«Aga välja raiusin!» lisas ta ruttu.

Heameelevine libises üle ta pruunide põskede.

Vanamees ajas silmad pärani, taganes ning pobises midagi arusaamatut oma habemetuusti.

«Nojah — pidin ma ta siis veeauku jätma või...» imestas poiss, võttis läikiva teravaks ihutud õngekonksu peo peale ja liigutas sõrmi. Haljas tera läikis päikese käes ja nagu vastuhelgina sellest hüplesid Juhani silmis uuesti pisikesed rõõmusädemed.

Vana-Toomas maigutas oma pisikest kuivanud suud ega teadnud, kust otsast alata. Ta ootas, et Juhan vaikib maha õngekaotuse ja ülesleiu, et pärast seesugust salatsemist tuleb tal tükk-tükilt, kas kurja või heaga poisil suust sõnu välja pigistada. Nüüd aga seisis Juhan koguni laheda näoga ta ees ja rääkis — päris ise. See lahe nägu ilma pisemagi süütundejäljeta oligi see, mis vanamehe sisemuse pahupidi keeras. Ning narr lugu sealjuures — polnud õiget põhjust pahandamisekski.

«Aga miks sa mind appi ei kutsunud?» päris vanamees, nägu võõras ja kange.

«Polnud aega!»

«Taevane karistus!» pahvatas vanamees meeltheitva häälega. «Ei olnud aega kolme sõna öelda: «Toomas, tule appi!»»

No mis peab ta seesuguse puutõngiga peale hakkama! Tõuseb hommikul vara üles, seob pastlad jalga, sööb silku ja leiba, ahmib paar-kolm lusikatäit Tooma keedetud tulist jahusuppigi. Kirve võtab, kablupaelad võtab, kõik korjab kaasa, mitte midagi ei unusta, läheb minema ja pole aega kolme sõna öelda.

«Ai, ai!» oli kõik, mis vanamees suust sai.

Juhan seisis, nägu liikumatu, ja pidas iseendaga nõu. Mis see Vana-Toomas nüüd jälle tahtis ja mis Juhan talle veel ütlema peaks. Õng ju käes ning häda ei midagi.

«Nojah, polnud aega — oodata!» kohmas ta lõpuks. «Sul oli ju supp söömata ja kõik!»

Vanamehe suu klõpsatas kinni. Ta oli nüüd päris tõesti keeletu. Võta poiss poolvägisi enda sõna peale jääle kaasa, vea teda taga ja

pea silm peal, et õpiks ikka õigel moel karvakalale ligi hiilima ning püügiasja mokka ei ajaks. Tema aga on nii suur asjamees, et ei jõua — oodata! Läheb ise ja toimetab omapead! Vanamees sülitas lirtsti läbi hammaste. Üks kord, teine kord ja veel kolmas kordki. Et paha hingest välja tuleks ja väljajääl meelt ei segaks.

Seejärel pööras ta poisile selja ja hakkas oma kõhnade säärekootidega mööda jääd virgasti edasi tirkima.

Päev läbi oli vanamees sõnakehv, õhtuks oli ta aga oma särava tuju päris iseendast jälle tagasi saanud, kuigi neil kahepeale midagi muud kui seesama Juhani väike ja vettinud hülgepoeg paati tuua ei olnud.

Järgmisel hommikul läksid Vana-Toomas ja Juhan koos paadi juurest välja. Püss vanamehel rihmaga seljas, tagavarakindad valge vammuse all püssirihma pehmenduseks. Sest ta sitked säärelihased võisid vaevata päevas kakskümmend-kolmkümmend versta maha käia, püssirihm aga vajutas pikapeale õla tuimaks ja soonis sisse.

Ajujää oli kui saarlaste kivirähkne karjamaa. Jääkuhjatised ringlesid lõputult nagu lapiti paekivitükkidest laotud põlluaiad ja jagasid kogu mõõtmatu lagamiku pisikesteks aialappideks, põldudeks, laiadeks heinamaaniitudeks, kus rohu asemel säras valge lumi ja tilisesid tuule käes jääkillud. Mööda aiaääri käisid vanamees ja poiss, otsisid ja piilusid jäätükkide vahele, ronisid üles mehekõrguste jääkuhjatiste otsa ja vahtisid ringi, kiiker käes.

Veel ei olnud nad ringiga jõudnud süüdvesti — sinna, kus emahüljes lumehange all nägematut ja salajast elu elas.

8

Jääalused eluruumid

Hülgepojad olid viis päeva vanad ja koperdasid koopa libedal põhjal juba ringi. Paksu karvakasukaga ja tõntsaka kehaga vanem poeg roomas vahel emale varaäärele järele, ajas aga enda sealt kohe ruttu tagurpidi nagu vähk lumeõõnsuse äärde varju. Ta nagu teadis, et valge karv seljas on veel liiga pehme ja pikk vetteimeku jaoks. Pealegi tundus lumekoobas nii kodune ja kindel. Saledama keha ja õrnade vilgaste silmadega noorem vend pikutas koopa taganurgas. Vägisi surus vanem ta eemale, puges ise lumeseina ja venna pehme külje vahele. Ta oskas juba aru saada, et see on hea, ja uinus jälle — nina venna üles-alla liikuvate karvaotste sisse peidetud.

Neil esimestel elupäevadel kaksikud suurt muud ei teinudki kui magasid ja sõid. Ümberringi oli nii suur vaikus, et tundus, nagu võiks kõrvaga kuulda, kuidas mõlemad valged karvased kogud pikemaks ja sihvakamaks muutusid, kuidas nad selles soojas koopas häirimatus rahus kasvasid.

Ema kadus nüüd pikkadeks tundideks jää alla. Juba esimesel ööl pärast poegade sündimist kraapis ta naaberhange alla jäässe pisikese lehtritaolise augu. Sellest jätkus — tal polnud ülevalt jäält praegu muud vaja kui ainult õhku hingamiseks.

Järgmine öö möödus tal jälle vees. Oleks inimene sinna sattunud, poleks ta mitte midagi näinud. Ainult tihe pimedus ümberringi! Hüljes aga nägi, hoolimata sellest, et valitses öö, et veel oli tükati paks jääkatus peal, mis kuu ja tähtede vähese valgusekuma endasse neelas. Osa valgust jõudis aga ikkagi vee alla. Jää kumas ise. Pealegi olid jääkatusel «aknad» sees. Ajujää pole seisujää, mis ühtlaselt paks. Ajujää liigub, rebeneb nõrkades kohtades, ühineb teisal ja katkeb jälle. Paksude rüsivallide vahel leidub äkki tükike puhast klaasselget jääd — aknaava veemaailma laes.

Hülgel olid küll silmad nagu inimesel, mahedad ja väljendusrikka pilguga. Neil oli aga kassi võime ööhämaruses niisama hästi näha kui päeval. Nagu kass öösel pimedais keldriurgastes saaki hiilib, nii ujub ja keerleb ka hüljes jääaluses vees, hoolega uurides pimedust enda ümber.

Hüljes otsis süüa. Ta sukeldus sügavale, päris merepõhja, viskudes tagakeha ainsa võnksatusega mitukümmend jalga nagu vari läbi vee. Põhi oli selles kohas puhas — selge liiv. Otsekui kõrbekoht meres. Ei midagi muud kui rohekavirveline vesi silme ees, ei ühtegi taimelatva, ei tigu, ei viletsat ussikestki. Tühja kõhuga pöördus loom jää alla tööle tagasi. Vaist juhtis teda hingamisauke

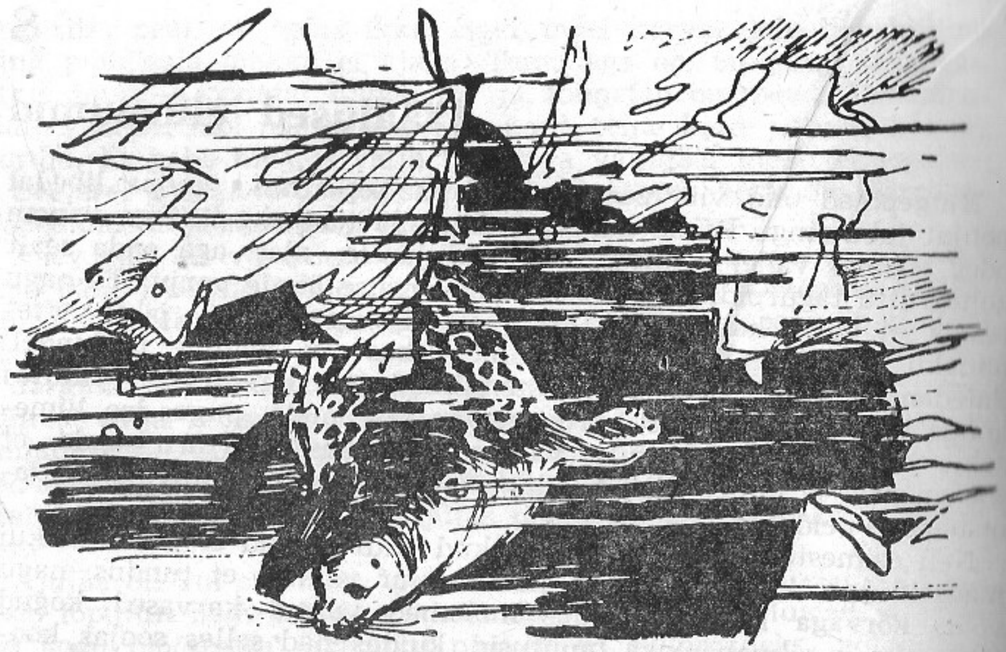

kraapima tihedasti üksteise lähedale. Pojad ei käinud küll veel vees, aga varsti hakkavad käima ja tahavad iga natukese maa tagant nina välja torgata. Nad olid veel väikesed, pidid alles harjuma vee-eluga.

Uue päeva lõunaks oli hülgel koguni kaks uut hingamisauku jäässe kraabitud.

Aukude rida ulatus hangealusest elukohast juba tükk maad eemale. Emahülge jahirada vee all venis juba üle versta pikaks. Sest ta ise, terve ja tugev loom, võis kahele poole hingamisauke vabalt mitusada sülda kõrvale ujuda ilma vahepeal uut õhku toomata.

Emaloom oli aga väsimatu, jätkas kogu aeg kraapimistööd ja jõudis kolmandaks päevaks lageda jää alt jälle rüside alla. Torm oli siin tööd teinud. Ajujää oli üleni täis vaheliti aetud jäätükkidest aedu. Neid oli sirgeid ja kõveraid, üksteisega ristuvaid ja uuesti edasi keerlevaid. Nad ulatusid mehele põlvi, rinnuni, vahel üle peagi. Kuid ainult väike osa jäävallide kõrgusest oli üleval jääl silmale nähtav. Üle kolmveerandi kadus vee alla ja oli veeriigi elanike päralt. Siin neis rüsidealuseis käikudes, koobastes ja võlvialustes elaski suurem osa poegivaid hülgeid.

Ka emahülge endine kodu oli kahe jääkorruse vahel peidus. Mitmest kõverast ja veega täidetud käigust tuli läbi ujuda, enne kui

kõige pealmisse veetühja vahesse pääses. Juhus tahtis aga, et hülgekütid ajasid oma paadi just sellesama koopa laele. Hüljes pidi ülepeakaela uue elukoha otsima. Ja tuligi nii välja, et ta kiiruga ei leidnud vajalikku jääkummi ja õõnestas varaaugu lihtsalt hange alla.

Aeg oli käes seda viga parandada.

Hüljes ujus otseteed rüside alla. Tagurpidi pööratud ajujäämaailm seisis vee all nagu kaldaäärse küla vastupeegeldus sügavas järvevees. See ei olnud aga tühi pettepilt, vaid tõelisus. Hülge keha riivas külmi jääkülgi ja kadus äkki nende vahele nagu süngesse koopasuhu. Möödus sekundit kümme, viisteist, pool minutit. Pauhh! — ujus hüljes suletuna näivast jääseinast uuesti tagasi. Jäätunnel, kust ta sisse läks, ei viinud kuhugi välja. Nüüd libises loom pea ees allapoole. Jäätornide tipud lõppesid. Hoogne kehapööre, ja hall vari vilksas teisele poole jääharju. Hülge ees avanes suur, rohekassinises valguses võbisev saal.

Kuu kastis oma valguskiiri läbi ühekordse jäälae vette.

Kõigest neljast küljest rippusid teravaotsalised jäärahnud alla.

Hüljes põikas jäätükkide vahele, õõtsudes nagu korgitud pudel püsti vees. Pea kohal paistis nagu heledam koht. Kuid loom eksis, jää oli ikkagi liiga paks. Juba ujus ta tagasi, uue jääaheliku alt läbi, teise vahesse. Jälle rohetava laega ruum mitmeid süldu vee allä ulatuvas jäätükkide vanikus.

Hüljes katkestas oma uurimisretke, sukeldus aega viitmata päris põhja ja ujus sügavalt jäätipustikkude alt läbi, tuldud teed tagasi. Hapnikuvaru kehas oli lõppemas. Ikka ja jälle pidi ta hingamisaugu ja rüside vahet sõeluma. Puhh! — laskis ta tarvitatud õhu jääaugust välja ja läks ühtlasi vahepeal koju poegi vaatama.

Nagu väike hall auruvedur kihutas ta otseliini pidi ühelt hingamisaugult teisele, paiskas rutuga pahvaku hingeauru igas peatuses läbi jääkatuse. Võttis tagavara uue jaamavahe jaoks kaasa ja jälle — puhh! — saatis järgmises jaamas aurupahvaku üles. Viimaselt hingamisaugult veel üks teelõik edasi, helendavast noorjääribast üle, ja hüljes oli kodus. Kaks poega, kaks valget villamätast magasid teineteise kõverduses. Emahüljes seisis ja vaatas, esiloivad auguveerel. Viiv hiljem kadus ta niisama käratult, kui oli tulnud.

Ta ei peatunud enne, kui oli jõudnud kõige viimasesse jääalusesse võlvistikku. Hülgele meeldis siin. Jääkorrused ei ulatunud eriti sügavale vee alla, vahest ehk ainult sülda poolteist. Ei olnud vaja nii paljudest käikudest läbi väänelda, enne kui koopasse pääseb. Ühes kohas viis nagu keerdtrepp üles. Hüljes pigistas enda sealt läbi. Ta keha venis sealjuures pikaks, nagu oleks see kummist.

Neljas, viies, kuues ja veel seitsmeski kord ujus hüljes hingamisaugu ja veealuste rüside vahet. Paljudest käikudest väänles loom

läbi, jõudis avaratesse veealustesse koobastesse. Igal pool aga olid paksud jäätükid pea kohal ees — hüljes poleks jõudnud sealt auku läbi kraapida. Pika otsimise peale, alles koidu eel, avastas ta viimaks rüside vahel koha, kus jäälagi enam helendas, ja alustas kraapimistöid. Ta peen vaist ütles, et üleval oli tühemik. Just see, mis hüljes vajas — õhku ja veidi ruumi lesimiseks.

Uus varaaugu alguskoht oli hülgel lõpuks ometi käes. Paljugi, mis meri ja jää ette võivad võtta. Ajujää on muutlik ja tujukas, ja seepärast on kõigil poegadega emaloomadel ja ka vanadel tarkadel isadel vahel mitu vara- ning hingamisaukude rida mitmeid versti pikk.

Ilmad seisid vaiksed ja külmad ning viimaseil päevil oli ajujää kui vana tasane tööhobune pikka ja siledalt üle Riia lahe hanguvate voogude sõitnud. Ta ei olnud kuskile oma laia laamaga nukkapidi kinni jäänud või tulisel sõidul vastu rannajääd tormanud, et seal end vahusuisena püsti ajades puruks joosta.

Ta polnud uut tormi haistnud.

9

Valguse ahvatlus

Hommikul jättis hüljes rüside all kraapimise pooleli. Uue päeva heleda kiirguse nõrk kuma tungis hämaruse maailma jää all. Vesi polnud enam tume nagu tint pudelis, rohekas sina valgus udupilvena laiali. Mida kõrgemale tõusis päike, seda enam selgis see sina, päikeseterad tantsisid õhukese noorjää pinnal, veealune võlvistik lõi kiirgama.

Hüljes ujus koju. Vara alla jõudnud, kuulis ta niuksumist. Kui nool sööstis loom alt üles, lõi esiloivad auguäärele ja vahtis ärevail silmil ringi.

Vanem poeg, kes muidu nagu paks valge villamütsakas emale vastu uperdas ja talle tervituseks tugeva müksu vastu kõhtu andis, kõhutas koopa jäätanud põrandal, loivad laiali, karvad sorgus.

Hülgepojal oli kõht vahepeal tühjaks läinud. Algul ronis ta jääaugu äärele, tiirles seal ringi, taganes, uperdas jälle lähemale ja äkki vupsatas ülepea-kaela alla. Emale järele! Teine, noorem hülgepojuke, kõhutas kaugemal lumekummi all ja vahtis — silmad hirmu ja imestust täis. Nüüd läks ta vend ja seltsiline ning kadus samuti kui emagi! Jäid järele ainult ta ise, koobas ja saladuslik veeauk jääpõrandas.

Enne aga veel, kui ta oma hämmeldusest toibuda jõudis ja üksioleku üle õige aru kätte sai, pistis vend oma musta nina sestsamast veeaugust välja. Ta mustad küüned kribisid jääkonarusi, libisesid aga uuesti vette. Hülgepoeg loksus püsti veeaugus, vahtis, silmad ümmargused peas, ja pistis kisama. Et aga sellest mingit abi ei tulnud, asus ta uuesti küüntega jää kallale ja upitas enda viimaks libeda jääkumeruse otsa.

Pingutusest ja üllatusest edu üle jäi ta päris vait, vedas keha edasi ja vupsas teisele poole jääkühmu maha.

Seal ta siis nüüd lamas iseenda karvadest nõrgunud veeloigus ja niuksus härdalt.

Ema kahmas nüüd märja pojukese esiloibade vahele, keeras teda ja vahtis igast küljest. Aga et ta mingit halba märki ta juures ei leidnud ja et vesi ning raasuke külma õige hülgeelu juurde kuulusid, siis laskis ta poja jälle lahti ja viskus ise kogu pikkuses augu ääre küljeli.

Vanem oli kohe jaol: müksis ninaga ema kõhualust. Enne kui tal isu täis sai, oli piim otsas. Pikema jututa tõukas ta vahepeal jaole jõudnud noorema venna ninaga kõrvale ja võttis selle soojast suust nisa ära. Noorem uperdas ema ümber ühte- ja teistpidi ringi ning niuksus.

Ema nihutas enda veel enam seljale, et nisad paremini kättesaadavad oleksid, sest muud ta teha ei osanud.

Emahüljes lebas nüüd poegade juures pärast imetamist vaid lühikest aega mõnusas pooluinakus. Päris und ei saanud ta siingi silma. Iga minut tõusis looma pea ringivaatamiseks, kuigi siin lume all midagi näha ei olnud. Valvsus kuulus ta loomuse juurde, oli külge sündinud. Isegi kaksikud ema kõrval teritasid kõrvu ja kergitasid pead, kuigi ei teadnudki veel, mispärast. Vaenlast polnud nad veel tundma õppinud. Nad tundsid seni ainult lumeseinu ja ohutut hämarust enda ümber. Miski ei liikunud seal peale nende endi ja ema. Nende maailm oli pisike ja rahulik.

Pooleli jäänud töö ei andnud aga emahülgele asu.

Keskpäeval oli ta jälle rüside all, loivad aina liikusid ja kilde ning peenikest jääpuru pudises peatumatult edasi rühkiva jäälaama laest nagu jahu veskikolust alla. Vanal emahülgel olid küüned kui konksud ja töökas hing. Pisike auk valendas üleval laes, õhku tuli omast käest, ainult keha ei mahtunud veel läbi. Hüljes surus küüned vastu auguäärt, vajutas rinnaga peale, ise selili augu all, ja keerles ringi. Ta oli jäätööde meistrimees ja tegi praegu treimistööd.

Viimaks ta väsis ja läks ümbrust uurima.

Jääpeenar, mille all hüljes töötas ja mis oma sakilist kõhtu veest läbi vedas, oli loogeline nagu madu, rohetav pea ning saba ei paistnudki siia ära. Hüljes sukeldus, ujus «jäämao» kõhusakkide alt läbi, teise külge välja. Vesi lõi äkki valgusest kiirgama.

See oli noorjää, veeauk rüside vahel, mis alles hiljuti jääkaane peale saanud. Võrreldes vana jää all valitseva hämarusega lausa uhkas siin valgus ülevalt alla. Hüljes ei suutnud valguse meelitusele vastu panna ja lõi nina jääst läbi. Auk tuli üsna pisike, vaevalt kahe sõrme laiune, ainult ninaotsake ulatus peale.

Aga see oli siiski kurjast. Poegade vara oli tal lumehange varjus, samuti kõik hingamisaugud. Pooleli jäänud lisavara koguni mitmekordsete jäärüside vahel. See üks, kõige viimane ja pisike auk pilgutas aga oma tillukest silma lausa lagedale taevale vastu.

10

Vasktoru

Juhan ja Toomas olid kogu aeg nordi- ja ostimerel olnud ja keeranud nüüd enam vesti. Juhani õngeotsimist polnud vanamees puudutanud. Kütid tulid nüüd õhtuti hilja paati. Tavalist une-eelset jutuajamist ja päevasündmuste arutamist neil päevil ei olnud. Nii kui mehed pikali said, vajusid nad unne nagu rondid veepõhja.

Vana-Toomas vilistas läbi nina, vahel kadus aga ta hingamine hoopis ära ja siis oli Juhanil tunne, nagu oleks taadil äkki elu kehast kadunud. Juhan oli enne koitu unest virgunud ja kuulatas. Ta oli kõige noorem ja magas otse telgisuu all. «Noortel õuevahi veri kehas,» oli Vana-Toomas öelnud talle kohta kätte näidates. «Ega need külma karda!» Juhani selg aga külmetas hoolimata noorest verest. Mihkel magas ja mühises meestelademe teises otsas. Tema oli paadininas kõige äärmine. «Et poleks risuks jalus ja et leivaots ikka käepärast oleks, paneme ta aidameheks,» oli Vana-Toomas öelnud, kui käsutas Mihkli otse leibade äärde magama.

Aidamees aga põõnutas, kui ta jääl ei olnud, alailma magada, ja Toomal tuli toidu väljajagamise amet oma agaratesse kätesse võtta. Mitugi head korda asus linnutaoliselt kergete kontidega vanamees mõlema jalaga Mihkli laiale turjale, et paadininast kulbiga supi jaoks tangu õngitseda. Mihkel ei viitsinud tõusta, keeras end kõhuli ja mõmises:

«Astu aga julgesti!»

Juhan kuulatas meeste hingamist ja öise jäävälja vaikust. See surus end nende ümber kokku, muutus tihkeks, otse käega katsutavaks, täitis mere ja taevalaotuse oma elava hingusega.

Juhani mõtted pöördusid esimesele õnnelik-õnnetule püügipäevale tagasi. Kuhu jäi vasktoru! Teisel hommikul pärast õnge väljaraiumist oli see talle jälle meelde tulnud. Niipalju kui ta aga lahtisi jäätükke ja mahatallatud lund oli sorinud, ei leidnud ta torust jälgegi. Mis see siis oli?

«Nagu vasktoru pidi lumehange peal seisma ja päikese käes kiiri heitma,» oli Juhan küla vanimat taati läinud suve jaanitulel kuulnud rääkivat. Vana Umba nägu oli mustavaoline, samasugust mulla värvi kui luitunud kaap ta peas, huuled lillakad ja pragulised. Juhan ei osanud tantsida ja seisis, käed vammuse rihma vahel, teistest eraldi, vaadates tule tõusvat ja kustuvat lõõma. Jaanitule valguringi ja öövarjude piiril pikutasid taadid ja rääkisid kadunud aegadest. Sellest ajast, «kui ma veel noor olin».

Umba Joob oli oma vanusest sahiseval häälel jutustanud, kuidas ta kord noorest peast kuue mehe paadiga hülgepüügile oli läinud

ja üheksa nädalat järjest ära olnud. Lumi oli nii paks maha tulnud, et liikuda ei saanud, muudkui seisa paadis paigal. Kes välja läks, vajus põlvist saadik sisse. Paadivedamise peale polnud mõeldagi. Ei ühtegi karvakala kuskil, ainult lumi, valge, pehme, ühesugune lumi! Tuult ei olnud ja jää seisis keskpaika lahte nagu hangunud rasv veekausi peal. Ja seal nad olid siis istunud, kasukad seljas, kolm meest ja kolm meest, näod vastamisi piki paadi ääri. Kaks paari labakuid igaühel käes, keskel tulepada, kus juba ammu enam soojendavat lõket sees ei olnud. Puud olid otsas. Ainult vett sulatasid korra päevas hülgerasvatulel. Vahel kargas mõni välja ja hakkas kui meeletu paadi ümbert lund eemale kühveldama. Väsis ja tuli paati tagasi, pea norus.

Nende ümber oli valge müürideta vangla.

Viimaks, kui toit otsas, lõikasid nad ribadeks hülged, mis reisi algul püütud, kui veel seda meeletut lumesadu ei olnud, istusid ja liigutasid oma külmast halle lõualuid. Närisid külmunud liharibasid, sitkeid nagu piitsapiug, ja vaatasid vaikides halli taeva poole.

«Üheksa nädalat ja üks päev!» kordas jaanitule ääres külitav vana Umba, noogutas pead ja vaatas oma tuhmide silmade liikumatu pilguga teiste vanade meeste vahelt läbi kuhugi tühjusse. Need noogutasid kaasa ja vahtisid samuti liikumatul pilgul, nagu näeksid siin jaanitule paistel mineviku halli katte taha kadunud viletsusepäevi uuesti elavana enda ees.

«Nälg, külm, ja toores hülgeliha söögiks!» mõtles tookord Juhan. Tema pilk ei olnud ähmane ega vaadanud nagu läbi uduseina möödunud aegade hämarusse. Poiss tõmbas selle jutu peale suu naerule, silmad aga jäid külmaks, neis läikis nagu jääkilde.

Tema oleks lumest läbi läinud. Oleks läbi läinud ja Sõrve jõudnud. Tema poleks lasknud end lumel vangis hoida.

«Ja siis tulime Kihnu maale. Olime luu ja nahk... luu ja nahk!» jätkas vana Umba.

Aga enne kui tuule vesti keeras, jää liikuma pani ning vihmanutu lahti võttis, oli üks mees paadi ääres lumest puhtaks pühitud platsil seistes taevast ja jääseisu uurinud ning näinud: kiiskav valgus — justkui vasktoru seisnud lume peal. Näidanud end üürikese aega ja vajunud kohe, kui mehed ligi saanud, jää alla. Kaksikud pojad saadi selle koha pealt lumekoopast kätte. Isegi hange ei olnud. Puhas, sile, ühetasane lumi ja mereutt oli seal all poeginud. Nii sügav oli lumi. Mehed olid vana emagi pärast kätte saanud.

Juhan oli seisnud saaretaatide selja taga pimeduses ja mõelnud: «Kui mina pääsen kord väljajääle ja nädalate viisi koos meestega seal elan, siis leian selle vasktoru, leian ja vaatan, mis see on. Ja kaksikud pojad võtan ka oma käega kinni.»

Nüüd oli Juhani igatsus jääle minna täide läinud. Ta magas hülgepüügipaadis ja külmetas selga. Riia lahe veed olid ta jalge all ja

ajujää ümberringi. Ainult — kaksikuid hülgepoegi ja seda vasktoru polnud ta veel näinud. Ei muud, kui ainult taevas pea kohal ja merejää jalge all, mõned üksikud merest välja kistud mõrravaiad jää sees.

Oli vana Umba ehk niisama tühja puhunud?

«Vasktoru tõi kuulmatut õnne!» oli vana Umba jaanitule ääres kinnitanud. «Ilm pööras kohe pärast seda. Soojaks läks. Lumi vajus alla. Ning pärast koduteel... oli nagu nägematu käsi nad suure pojakarja peale juhatanud. Kolmkümmend kolm poega olid nad poole tunniga ühe kõiu pealt ja kakskümmend kolm teise pealt kätte saanud. Ning siis olid nad koju purjetanud, paadi viimaks randa saanud ja maale tuigerdanud... Ise nagu luu ja nahk, nagu luu ja nahk...»

Juhanile tuli meelde, kuidas ta pisikese poisina pussi oli igatsenud. Päris iseenda pussi. Kõigil saare meestel olid pussid vööl. Püksid jalga ja nahkrihm pussiga puusade ümber — see oli Kihnu mehel hommikul voodist tõustes esimene töö. Alles siis tõmmati sokid jalga. Jääl aga oli puss ööd-päevad mehe kaaslaseks. Püksid jalas, rihm peal ning pussitupp külje peal, nii magasid nad praegugi igal ööl paadis.

Juhan oli juba kümneaastaseks saanud ja ikka polnud tal omaenese pussi. Teistel tematаolistel, kellel isa olemas, rippusid juba pisikesed tupega pussid püksivärvli küljes.

Ja siis oli ta kassikivi juurde läinud püssiostuks raha nõutama. Mehed olid õhtuti rehetoas hämarikul koos istudes vahel seda asja omavahel arutanud, et kassikivi all pidi muistse aja rahaauk varjul olema. Suurt kassi oli seal nähtud kivi otsas istumas, lambarauad paelaga kaela seotud. See kass oli rahaaugule valvuriks seatud.

Kord oli keegi ruhnlane hilja öösel kõrtsist tulnud ja Rootsi külla öömajale minnes kassikivi juurest mööda läinud. Seal ta siis näinudki: tuli põleb kivi ääres, mehed istuvad tule ümber, ajavad tasasel häälel juttu ning segavad süsi. Ruhnlane jäänud seisma ja küsinud piibu peale tuld. Ulatatudki talle hõõguv süsi. Teisel hommikul tuha väljakoputamisel veerenud piibupeast hõberaha kõlinal lauale.

Teine mees jälle läinud kord öösel kivi äärde magama. Ärganud hommikul: sallikurrud kõik läikivaid hõberahasid täis.

Et muistsel ajal Kihnu saarel kivide alla raha maetud, seda teadis igaüks. Rahaaugu tuled lõid sinakalt loites vahel öösiti maa seest välja. Mitmed mehed olid niisugust asja oma silmaga näinud.

Ainult puhas süda pidi sees olema, kui tahtsid maaalust vara kätte saada, vaene pidid olema ning ahnusest vaba. Juhan ei teadnud, kas tal oli puhas süda. Aga see oli kindel, et vaene ta oli ja

pussi tal ei olnud. Küllap kassikivi söed aitaksid pussigi saada. Muud raha ja vara polnud Juhanil vajagi.

Ühel sügisööl, kui teised kõik sügavasti magasid, poetas Juhan enda vastu kesköödrehetoast välja.

Otseteed üle heinamaa, märgade kaskede vahelt läbi, oli ta lipanud suurele teele. Kogu aeg üle jala lastes jõudis ta lõpuks kiriku lähedale mäeseljandikule kõrgete mühavate mändide vahele. Sealt ülevalt oli ta piilunud alla kassikivi poole. Ehk istub kass juba kivi otsas, hiilgavad lambarauad kaelas, ja valvab vara?

Põõsaoksad Juhani põse ääres paistsid imelikud haralised, hõõrdusid üksteise vastu, kahisesid ja rääkisid iseäralikku öist keelt. Mustad ja ähvardavad nagu maasse tardunud tondikujud, mis võivad äkki elu sisse võtta ja kallale karata, küürutasid all tasandikuribal kassikivi ümber kadakapõõsad.

Juhan hiilis mäeseljandiku liivast külge pidi puude vahelt alla. Kivi krõpsatas korra jalatalla all ning samas — Juhan tardus maa külge kinni. Kaks rohekat sõõri lõid kassikivi kohal loitma. Kass, see varavalvur, istus muidugi kivi otsas ja vaatas kadakapõõsaste vahelt oma pimedust läbistavate silmadega Juhani poole. Looma keha polnud näha, kivi ka mitte, silmad hõljusid justkui õhus. Kuid kivikoht oli Juhanil peas, see oli just sealsamas.

Juhani veri peksis meeletult soontes, kurk tõmbus kuivaks. Poiss ei julgenud hingata ja soovis, et ta siinsamas muutuks pisikeseks ja nähtamatuks nagu tolmukübemeke õhus. Kui nüüd kass teda märkab ja midagi ette võtab?

Silmad kiirgasid läbi pimeduse justkui veelgi ägedamalt ja äkki — kustusid.

Juhan seisis tükk aega samal paigal, julgemata end liigutada, ning asetas siis tasahilju ühe jala teise ette: et hiilib lähemale kadakapõõsa varju ja piilub sealt tagant. Tungiv uudishimu oli poisi südamesse hirmule seltsiks pugenud. Mis kass kivi otsas teeb? Kas istub niisama üksi või ehk rahavara ka kuskil näha.

Juhan sai just põõsa taha ning maha küürutanud, kui oksaraag käe all tasa prõksatas. Silmasõõrid kivi kohal lõid jälle heledasti kiirgama, kuid kustusid kohe ja hall vari vilas madalal maadligi roikaaia poole. Seejärel polnud enam midagi muud kui pimedus ja metsamühin selja taga.

Sinnasamasse kadakapõõsa taha oligi Juhan valvama jäänud: esiteks kükakil, siis kõhuli ja lõpuks külma pärast keras nagu koerakutsikas. Silmad kippusid külmavalust hoolimata nii kangesti kinni, et pane või tikud laugude alla toeks.

Hommikul Juhan ärkas. Päike kerkis punasena ja Juhani arust raudkülmana männilatvade tagant. Poiss kargas püsti.

Mõned süllad eespool läikis kassikivi hall allapoole länguv selg kastes, just nagu vette kastetud. Juhan sirutas mõlemad külmast

kohmetanud käed välja ja kobas täis ärevat ootust salli. Ehk rahatükid kõlisevad sallikeerdude vahel! Tulid ehk rahaaugu mehed öösel ometi viimaks maa alt välja tuld tegema ja sahmasid tallegi labidaotsalt mõne hõberubla.

Kuid ainult kastet nirises talle kadakaokstelt kuuekrae vahele ja külm pani jalad tuld lööma. Sall oli tühja täis.

Juhan pistis tuhat-tulist kodu poole jooksu, uus hirm südames: kui ehk kodused juba üleval.

Tädi lüpsis rehe all lehma. Poiss hiilis rehealuse ukse alt mööda, lootes, et läbi piimasorina tädi midagi ei kuule. Saab ometi salaja tuppa ja teki alla. Tädil aga oleksid nagu teised silmad kuklas olnud. Äkki pööras ta pead, pani lüpsiku kõrvale, kahmas väljast seina äärest paraja roosa ja tõmbas poisile üle selja:

«Kas juba suurte poiste kannul tüdrikute jahti ajamas? Ma sulle vaatan! Ena mul poisinolki!»

Juhan oleks häbi pärast sealsamas maa alla vajunud. Nagu peksa saanud koer hiilis ta tädi ja laste silmade eest peitu, jättis sel päeval hommikusöögigi sinnapaika.

Järgmisel suvel kinkis sepp talle väikese pussi. Juhan oli lõõtsa käinud tõmbamas. Sepp oli öelnud:

«Võta, poiss, oma isa sul pole!»

Kassikivi oma saladust Juhanile ei avaldanud. Aga kui väljajääl leiaks saladusliku vasktoru, oleksid senised pettumused kõik tasutud!

Pea täis risti-rästi mõtteid võlutorust ja püssist, vahtis Juhan pärani silmi pimedusse, kuni viimaks külmast hoolimata uuesti magama uinus.

11

Õnn libiseb peost

Selged ja külmad ilmad jätkusid. Kustuv eha kastis õhtuti jäävälja justkui punasesse verre. Harvadel õõretel, mis eile veel õhukese jääkorra all mustasid, oli hommikuks halliläikeline tugev jää peal.

Juhan oli möödunud ööl veel mitu korda ärganud ja isegi Mihkel, see jämeda rinnaga, karujalgadel tampiv mehejõmakas, keeras seljalt kõhule ja katsus villase teki äärt üle pea kiskuda. Ta uinus aga samas ja tekk jäi endist viisi poolde turja.

Hommikul tõustes olid mehed sõnakehvad, sõid ruttu ja kadusid mööda laia välja igaüks ise kaarde. Ei soe supp ega vähene tulepaiste pajast ajanud verd käima. Ainult anna jalgadele valu!

Juhan toetus seljaga vastu paadiäärt ja ootas Vana-Toomast. Poisil oli külm ja hing ääreni kärsitust täis. Vanamees timpis ringi, tõstis aga pealegi asju — Juhani arust päris ilma asjata. Juhan hakkas peatudes ja jälle tagasi vaadates paadist kaugemale minema.

«Võta kurss otse vesti!» hõikas vanamees. «Olen kohe järel!»

Nii kui Juhanil luba käes, viskas ta pikkade sammudega otse edasi. Ta ees avanes uus püügimaa ning kaugused vaatasid ahvatlevalt noorukile vastu. Äkki ta satub veel sügisesele, kõige vanemale jääle ja seal on hüljeste hingamisauke igal sammul — pole muud kui too Vana-Toomas järele ja nopi aga püssiga hülgeid. Ning ega õnnetoov vasktorugi sealt ehk enam kaugel ole.

Mõtted rändasid risti-rästi radu, polnud nagu hoopiski kooskõlas poisi tugevatahtelise näoga. Silmade pilk oli tal kindel, kõrge otsmik rääkis selgest mõistusest, suujoon allapoole kitsenevas näoovaalis oli aga pehme, veidi õrngi.

Keha veidi kummargil, igal sammul nagu hüppevalms, hiilis Juhan hääletult ümber rüsinukkide. Lumi krabises ta pehmete pastelde all vaid siis, kui samm sekundi murdosa võrra kõhkles. Poisi külm pilk otsis hülgejälgi, mõtted aga eksisid kodusaarele.

Möödunud suve jaaniõhtu kerkis jälle elavana ta ette. Vana Umba, vasktoru, õnn ja püss — õigemini küll õnn ehk püss, sest need olid Juhani kujutluses üks ja sama. Kui ainult püssi saaks ja pääseks Vana-Tooma käpa alt! Algul tahtis ta jääle, nüüd on ta üleni uut iha täis — saaks püssi ja vabaduse ning pääseks oma tahtmist mööda käima.

Juhani hing oli praegu jäägitult hüljeste ja jää kütkes. Mihklile

oli magus uni ja hea toit see kõige ülem asi ilmas. Nigula silmad ekslesid jäävälja avarustes, otsides ei tea isegi mida. Võib-olla ilu, niisama kui tüdrukute nägudeski. Vana-Toomas kirjutas numbreid taskuraamatusse ja rehkendas raha või luges õpetussõnu poistele ja pidas aru, kuidas merega asjad klaarid hoida. Juhanil aga mõlkusid katkematult meeles püss ja — hülged. Esiteks püss ja siis hülged — lõpmatul, lugematul arvul. Taavet, see vaikne ja vagur mees, ei mõelnud samuti muule kui hülgeile. Temale aga olid need karvased jääelanikud ainult vahendiks, et lastepere rohkem süüa saaks. Juhanile aga olid nad omaette eesmärgiks.

Nigul oli kõigest nelja-aastane, kui isa juba laskis sepal pojale püssi valmis taguda. See püss oli Nigulal praegugi paadis, kuigi Tahkuranna sepa juures ümber tehtud. Kõigil kolmel kütil — Vana-Toomal, Nigulal ja Mihklil — olid tulelukuga püsside asemel juba uued eestlaetavad. Kuulid valasid nad ise paadis, Riiast Luige poest ostetud tinakangidest. Ainult Taavetil üksi oli Meistri Jõnni tehtud vana «tulelukk» endist viisi väljajääreisidel kaaslaseks.

Oleks Juhanil isa tulelukuga püsski alles, hoiaks ta seda nagu silmatera. Isa püss aga puhkab koos mehega kuskil Ruhnu ja Kihnu vahel Riia lahe põhjas.

Poiss kõõritas vahel poolviltuse pilguga, kui Nigula püss põiki luugil vedeles. Ei, tema küll niiviisi oma laskeriista ei hoiaks, pealegi veel seesugust, mis nelja-aastaselt ta oma nimele tehtud.

Juhanil oli laskmisekunst kaunikesti selge. Ta oli kodusaarel vahel vanemate poiste püsse pihku saanud ja nüüd jääl kord ühe või teise küti, enamasti aga sellesama Nigula püssi õhtuti laengust tühjaks tulistanud. Kui omal laskeriist oleks ja veel harjutada saaks, poleks hülgel, keda ta kord jääl silmanud, enam pääsu! Poisi usk iseenda ja püssi võimeisse oli praegu suur!

Juhan seisatas sama õõrde äärel, kus hüljes nädala algul pojakoopa hange alla õõnestas. Noorjääviirg lõikas poisil tee läbi. Juhan laskis käksi teravat otsa pidi jäässe. Kannab! Miks ta ei peaks kandma, kui kogu aeg üle kümne kraadi külma.

Juhan põikas õõrdest üle nordvesti poole. Mõtted pöördusid püssi juurest vasktorule.

«See toob suurt õnne!» oli vana Umba jaanitule ääres kinnitanud.

Poiss kummardus üle madala rüsijää. Paks jäälahmakas oli keskelt lõhki, paaritolline pragu sees, ja all paistis selgesti koobas. Ehk on seal hülgeid?

Tükk aega lamas Juhan kõhuli maas, kõrv vastu jääd, ja kuulatas, kas ehk kostab krõbinat. Ehk on hülgepoeg all ja kraapsab sulaselgest igavusest käpaga jääd.

All jäi vaikseks kui hauas. Jää oli paks. Juhan raiuma ei hakanud. Tema arust polnud seal hingelistki.

«Aga see vasktoru on ikka selguseta asi,» mõtles Juhan end üles ajades ja edasi astudes. Ta ei uskunud seda ja samas jälle nagu uskus ka.

Juhan oli õieti juba selle ajajärgu lapsi, mil raamatud ja kirjatarkus meie maale sisse tunginud. Need levisid aga veel üpris visalt üksikuil omaette elavail lääneranniku saartel. Meri oli seal meestele raamatuks, mida nad lugesid ja kust tarkust õppisid. Vanad igipõlised uskumused püsisid kooliraamatuist saadud nappide teadmiste kõrval visalt rahva hinges. Olid head ended ja olid halvad ended. Oli teada, kuidas tohtis ja kuidas ei tohtinud merele läheneda. Kalavargus, tüli või kuri sõna võtsid igaveseks ajaks püügiõnne. Taadid mäletavad veel neid aegu, kus süüdlane tõmmati paadikiilu alt läbi või kasteti jää alla auku. Merega tuli head vahekorda hoida, ta kohe lepitada.

Ja samal ajal sõitsid needsamad mehed kartmatult merd, ajujää oli neile ratsuks. Iga hetk jalge all varitsevat surma polnudki nagu nende jaoks olemas. Tähelepaneliku silmaga jälgisid nad pilvi, lendavaid linde, tuuli ning jää värvi ja kuju. Loodus rääkis neile oma saladusi. Põlvest põlve pärandati vanade meeste kogemused edasi. Järeltulevad põlved võtsid need truult omaks.

Juhan peatus jälle ja vahtis üle madala rüsidevalli.

«Möödunud nädala veeauk!» mõtles poiss. «Jäämurdmine pole kinni jõudnud pigistada.»

Noorjää läikis päikese käes kui lihvitud marmor. Ta hiilgavast pinnast jooksid läbi korrapärased viirud ja täpped. See oli kui valge pitsimuster, mida külm veest jääd tehes sinna sisse vajutanud.

Juhani pilk libises rüsikallaste vahele tardunud jää siiruviirulisest pinnast üle. Meeled võtsid ees avaneva pildi tervikuna ja igas üksikasjas vastu, hing aga jäi osavõtmatuks. Juhan vaatas mõistusega, külmade rahulikkude silmadega. Ja äkki — erutus tungis ta põue, süda lõi kiiremini tuksuma.

Poiss ronis üle valliharja, sõrmedega nagu lind tiivaotstega jäänukke riivates. Kuulmatul sammul hiilis ta valli äärt pidi edasi. Ta terav silm oli jää läikivas pinnas avastanud tuhmja pelki. Hülge hommikune töö, pisuke vesisilm, tume ja vaikne ning vaevu eraldatav jää kirjus pinnas.

Päris augu juures katkes poisi hingamine. Auk oli värske, polnud veel jääkirmetki peal, hüljes oli alles hiljuti puhumas käinud.

Juhan oli hülge elukoha leidnud.

«Mis nüüd! Kus on Vana-Toomas?» välgatas esimene mõte tal

peast läbi. «Mis peaks nüüd tegema?» küsis noor hülgekütt, seesama, kes äsja mõttes hülgeid reas jääle maha põmmutas.

«Kas jääda augu äärele luurama või minna poega otsima? Kui nüüd teaks, mis parem!» mõtles Juhan ärevalt.

Poiss ronis rüside otsa vaatama. «Võta kurss otse vesti!» oli Vana-Toomas öelnud. Juhan aga oli löönud keeru nordvesti sisse ja oli otsaga juba nordis. Vanameest polnud kuskil. Rüsinukkide tagant ulatusid esile valged hangeseljad, sulades allpool lagendiku tasase pinnaga ühte.

Mõte Vana-Toomast taganes uuesti teadvuse kõige kaugematesse soppidesse. Hüljes ja need süüdi põikavad hangeharjad vallutasid ühe hoobiga Juhani mõtted. Hangede all võis ju olla hülgepoegi!

Higine ja näost punetav Juhan jõudis nordist tulles teistkordselt õõrde äärde, mille ta ennist ületanud. Poiss pöördus uuesti vesti. Paat jäi selja taha, rüside peitu.

Siinsamas aga, sammu paarkümmend jäätunud õõrdekoha taga, oli emahülge elukoobas kaksikutest poegadega. Vana hüljes tõstis pea, ajas end loibadele üles, tagakeha väänles nagu pigistuses. Rahutus puges laisas rammestuses lebanud looma kehasse. Ta terav kõrv püüdis kinni tasase lumekrudina poisi pehmete pastelde alt. Lumi hoiatas küljest läheneva vaenlase eest, kelle samm nii salajane ja hiiliv, et ta seda õieti isegi ei kuulnud.

Juhan seisatas ikka alles teispool õõret ja vaatas ringi.

Ei mingit elumärki! Üle lumepinna voogasid valged hangeseljad, rüside ääri pidi reas nagu magavad lambad karjatanuma veerel. Juhan oli terve välja hangi läbi sumbanud, ta nahksukad olid põlvini lumepuru täis. Jalad ei tundnud veel põrmugi väsimust, aga äkki vajus ta hoog kokku. Ta tundis end üksikuna ja võimetuna uue algava ja jälle kaduva ning lõpmatuseni korduva hangederea ees. Oleks ikka pidanud Vana-Tooma ära ootama. Nad oleksid nüüd kahekesi ja Vana-Toomas juba teaks, mis edasi teha. Tühja oli ta käinud ja läbi lume pahmanud! Küllap hülgel olid pojad kummi all. Või oli ta ehk sattunud mõne vana isa elukohta? Kui kaugel võis emahülge elukoobas hingamisaugust olla? Kas oli veel mõtet edasi minna?

Juhani otsiv pilk põikas üle õõrde teisele poole jäävalle. Poiss ehmus ja põrkus tagasi.

Selgest puhtast talvetaevast vaatas alla päike. Lumepind oli valgust täis ja loitis kui valge leek. Terve rida pimestavalt siravaid hangi lainetas rüsivalli küljelt alla ning kolmandal hangel vilkus nagu elav tuluke peal!

Juhan tundis, kuidas süda tegi tugeva võnksu, hüppas otse kurku.

Ta tõstis käe, katsus kõri ja kuulatas. Kõik oli vait. Mitte ühtegi häält ümberringi. Julges ta edasi astuda?

Poiss istus mõtlematult maha pastlapaelu lahti sõlmima, endal silmad kogu aeg lumel sirava lummutise küljes. Nüüd on ta käes! On käes see vasktoru ja Juhan vaatab, mis asi see on! See pidi õnne tooma. Vana Umba ütles. Ta oli üle üheksakümne, see vana Umba, palju seal enam sajastki puudu jäi, ja nii vanad inimesed teavad kõiksugu tarkused ära. Nad hakkavad nüüd palju hülgeid saama ja õnn teeb äkilise pöörde Juhani poole. Ta saab tulevaks talveks püssi. Ning kõik väljaseltsid hakkavad teda oma paati tahtma, lausa püüavad, sest Juhaniga käib kaasas salapärane, lahkumatu õnn.

Seljapaun, kindad, käks ja jalast võetud pastlad jäid maha. Paljais nahksukis hiilis Juhan üle sileda õõrde.

Vana hüljes koopas aga lipsas samal ajal, kui Juhan esimesi samme õõrde poole tegi, varaauku, pööras kohe otsaga ringi, pistis pea välja ja vahtis ärevail silmil veest üles.

Mõlemad pojad lebasid muretult lumekummi ääre all. Nad kuulsid küll lumekrõbinat hiiliva küti jala all, sellel polnud aga nende jaoks veel mingit sisu.

Vanem tõstis siiski pea ja vaatas emale järele.

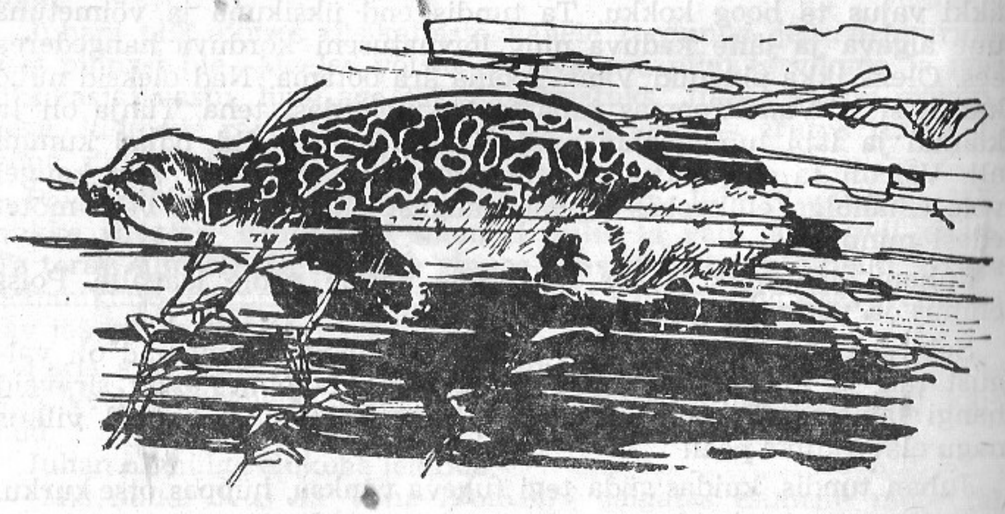

Miks ema nagu tavaliselt vette ei kao, miks ta kaela pikaks venitab ja vahib? Nüüd kaob ta mustjashall pea, selle asemele aga ilmuvad poja suureks imestuseks loivad auguäärele ja hakkavad vett summima. Vesi kihas ja viskus kõrgele üles, langes laks ja laks jäisele äärele. Vanem poeg ei kannatanud enam välja. Ta roomas nõks ja nõks keha loibadele järele tõmmates augu poole, sai viimaks päris äärele ja küünitas alla. Mis ema teeb? Miks liikumatu ja vaikne vesi äkki elama hakkas?

Samal hetkel langes lumehang sisse. Ema loivad aga olid juba poja ümber ja äigasid ta vette. Noorem kaksikuist oli vanemale vennale järele roomanud ja jõudnud poolele teele keset koobast. Siis tardus ta surmahirmus kohale. Juhan kükitas vara peal ees. Enne veel kui hülgepoeg õieti millestki arugi sai, oli ta kütil peos.

Poiss istus lumehange maha, hülgepoeg kõvasti käte vahel.

Üksainus hülgepoeg, päris harilik surmani ehmunud hülgepoeg, ja jälle ei midagi muud! Juhan pööras pead, silmad läksid pärani. Vasktoru läikis maas! Samal hetkel toibus hülgepoeg oma hirmutardumusest, külgesündinud põgenemistung ärkas, tagakeha võnksatas äkilise jõuga. Hooga lõi ta enda Juhani käte vahelt lahti ning vilksas jääaugust alla.

Juhan ei osanud talle enam järele rabada, nii kähku oli loom poisi silmist kadunud. Juhanile tundus, nagu oleks valge pehmekarvaline kogu ta käte vahel vaid meelepete olnud. Vaevalt sai pihku ja juba kadunud!

Polnud muud järel kui Juhani enda suured tühjad rusikad põlvedel. Siiski! All hange äärel läikis midagi päikese käes. «Vasktoru on ikka alles!» mõtles poiss suure kergendustundega hinges. Juhan tõusis täies pikkuses püsti, kummardus ja võttis jalge ees lebava hiilgava asja maast üles. See oli paari tolli kõrgune veidi sinakas jäätoru. Lumi ümbritses seda ühest otsast nagu valge pärg. Kui Juhan hange puruks hüppas, veeres toru lumepuruga koos hangelt alla ja jäi imekombel terveks. See oli nagu kaheksaliinise lambiklaasi ülemine toruots, habras, peenike ja õrn, tekkinud hülge soojast hingeaurust, mis läbi lumelae välja tunginud. Nagu suits all majas põlevast tulelõukast läbi korstna õhu kätte kerkib, oli see aur hingama tulnud looma kurgust tõusnud ja koopa lumisel lael jääks külmunud.

Päike kallas ta oma kiirtega üle, ja vasktoru oligi valmis!

Juhan poetas jääkillu sõrmede vahelt maha ja astus sellest üle, hülgevara äärele.

«Seal oligi see õnn, tükk külmunud vett!» mõtles poiss põlglikult. Vana Umba jutt, ja muud midagi. Ja tema rumal oli uskunud nagu pisike poiss, kui kassikivi äärde hõberaha nõutama läks. Vahtis hiilgavat jääkildu maas ja laskis õige õnne — hülgepoja — käte vahelt lahti. Poisi peas hakkas tekkima aimus, et äkki ei olegi muud õnne, kui ainult ta enda tugevad käed, teravad silmad ja sitked säärelihased. «Ise oled oma õnne sepp!» tuli talle meelde kusagilt kuuldud tarkusesõna. See oli aga alles ähmane mõttevilksatus noore poisi peas.

Imestusega, nagu unest ärgates vaatas poiss ringi. Kogu päratu jääväli oma valgete lagendikkude ja hüljestega paistis äkki kaugemale taganevat. Juhan seisis üsna üksi keset tohutut välja, lageda taevakummi all. Ja äkki tundis poiss, et ta oli miski ängistava küüsist pääsemas. Meri ja jää ei hoidnud teda enam oma võimuka käpa all — Juhan tundis end sealt välja libisemas. Poisi süda võpatas. Aga siis polnudki ehk vaja mere ees sõnu valida ja talle meelepärast nägu näidata, nagu Vana-Toomas nõudis? Et paat kuhjaga hülgeid täis saaks, raha tuleks ning Juhan endale püssi võiks muretseda — see kõik on tema enda teha!

«Kui meheõigused kätte saan ja mul püss on, siis...» arutles Juhan. Ta ei andnud aga isegi selget aru, mis siis pidi juhtuma. Tundis ainult niisugust jõupakitsust rinnas, et kihutaks oma ajujäälaamal või otse Kura randa ja sealt ikka edasi, Kura kurgust välja, suurele merele. Kas või Gröönimaani välja, kus jääväljad paksult hülgeid täis.

12

Põgenikud

Vana hüljes põgenes, poeg süles, ega peatunud enne kui järgmise hingamisaugu all õhku upitama. Poeg sibas loibadega, venitas kaela, vesi tõstis omajagu, ja samas kerkiski veepinnale must ninaots. Ema jämeda ja tugeva «puhhi» järel kostis teine pisike «puhh» nagu komistav kaja.

Vana hüljes heitles samal ajal kahe omavahel sõdiva tungi küüsis. Üks vedas kõigest väest endisesse elukohta, mahajäänud poja juurde, teine sundis ülepeakaela põgenema. Et aga rohkem vett jäält ähvardava surma ja ta enda vahele jääks!

Kuid emaarmastus oli surmahirmust tugevam.

Hüljes jättis vanema poja sinnasamasse õhuaugu alla upitama ja sööstis tuldud teed tagasi. Ta oli vana ja inimese kätt tunda saanud ega lähenenudki ohtlikule kohale otseteed. Arglikult, esiteks suuremaid ja siis üha kitsenevaid ringe tehes tiirles ta jääaugu ümber. Midagi valget sadas äkki varaaugust alla ning vajus sibeldes läbi vee.

Juhani käest pääsenud poeg! Ema kahmas ta esiloibade vahele, pigistas vastu rinda ja kandis vanema poja kõrvale.

See oli omast arust juba vana veesolija ja ujus uljalt augu ümber, usaldas isegi juba väikesi kõrvalepõikeid teha ning kippus emast kaugemale. Noorem hoidus tihedalt ema sappa, jälgides silmadega iga ta liigutust. Ta oskas samuti ujuda kui vanem vend. Ujumiskunst oli tal sündides selge. Noorem aga oli kõhnem ja vähem imeda saanud kui vanem, kes ta ema juurest seda sagedamini minema kihutas, mida vanemaks ise sai. Rasvakiht noorema naha all jäi õhukeseks, keha jahtus kergesti ja vesi tundus külm.

Hülge hingeaurust tekkinud jäätoru oli Juhanile omamoodi õnne toonud, oli talle maailma avardanud. Emahülgele oli see aga sulaselgeks õnnetuseallikaks. See oli ta jääpealsest maailmast välja tõrjunud. Kahe väikese pojaga ujus ta vees, pea kohal kindel jäälagi, mis kaitses küll vaenlase eest, ei lasknud aga ka teda ennast üles õhu kätte.

See üksainus varaauk, mille äärel ta koos poegadega lesis ja mis oli ühendavaks ukseks kahe maailma vahel, jäi nüüd varitseva vaenlase küüsi. Sinna ei olnud tagasiminekut. Hüljes ujus, pojad sabas, terve hingamisaukude rea läbi. Ta peatus iga augu all, pojad upitasid endid ja ahmisid kordamööda läbi pilkuva augusilma õhku. See oli tülikas tegevus, sest nende loivad ei leidnud kuskilt tuge. Vesi andis igal pool järele nagu tühi õhk.

Hülgepere oli juba veealuse jäärägastiku alla jõudnud. Ema

sukeldus sügavamale, pojad sibades järel. Suures kaares liugles vana emahüljes jääsakkide alt läbi, pisike valge poeg kerkis alt veesügavusest nagu tükike ujuvat jääd ta kõrvale. Aga ainult üks läbimärja nahaga karvanuust ujus loibadega virgalt sebides ema külje ääres, teine oli kadunud.

«Uu-uu!» kostis summutatud appikarje. Noorem hülgepoeg oli koopahämarusest uude võõrasse veemaailma sattudes sõitnud ninapidi vastu jäänukki, mis üksikuna alla rippudes niisama läbipaistev ja rohekat sina täis kui vesigi. Ta oli äkki vang — igal pool ümberringi paksud jääseinad ja nende äärjooned sulasid veega ühte. Pääsu ei paistnud kuskil. Hülgepoeg viskles vees siia-sinna, põrkas jälle vastu jääd ja nuuksus. Ema tumehall võimas kogu kerkis äkki otse ta alt sügavusest üles, kahmas eksinud nutupilli kaenlasse.

Varsti jõudsid kõik kolmekesi pooleli jäänud varaaugu alla. Selle aja peale oli aga vanem pojuke ujumisvaimustusest jahtumas. Karvad vett täis, hakkas ta noorema kombel tundma, et kehal on ka raskus. Ta tahtis puhata, oma väsima kippuva keha kitsale jääservale üles vedada. See ribake külma konarlikku jääd paistis hülgepojale nüüd imearmas ja meelitav.

Rõõmsa niuksatusega sibas ta kohe heleda lapi poole pea kohal. August mahtus hülgepoja nina läbi, kuidagi ka pea, õlad aga jäid kinni. Küll püüdis karvanäss üht ja teist loiba läbi ajada, jäi aga rippu ja üles ei pääsenud. Auk oli kitsas. Loivad ülespoole sirgus, vajus hülgepoeg alla tagasi ja pistis kurjalt kiunuma. Kõige tagatipuks tuli veel ema, lükkas ta kõrvale ja saatis omakorda vägeva pahvaku õhku üles — kumiseva jääkummi alla.

Ka noorem hülgepoeg torkas nüüd sutsti — ruttu ja arglikult — nina välja, ei teinud aga katsetki üles pääseda. Hirm istus tal kõigis ihuliikmeis, inimese käehaare tundus ikka veel raudvitsana keha pigistavat. Hädaga hakkas ta emale kukile kippuma. Mõlema esiloivaga kribis ta ema ümaraid libedakarvalisi külgi. Ema keha aga väänles ja pöörles vees, karv seljas oli lühike, ning hülgepoja tillukesed esiloivad ei saanud kuskilt kinni. Ta libises alla, sirutas aga kohe sealsamas kõik kümme küünt uuesti välja ja alustas ronimisetööd otsast peale. Ta oli lahja ja vanemast pisem, valgest karvatortides näost vahtisid välja terav ninaots ja hädised silmad, loivad aga siblisid hästi väledasti. Sujuvalt nagu liueldes tiirles ta ema ümber vees. Jõudu oli tal vähe, kuid ta oli painduvam ja väledam kui vanem vend.

Kiunuvad pojad sabas, töötas vana hüljes jää all ja laiendas varaauku. Ise ärevil, katkestas ta järjest kraapimise ja teritas kõrvu. Kas see kabiseval sammul liginev vaenlane jääl pole ehk siiagi ilmunud? Kõik oli vaikne. Endist viisi küürutas Juhan mahajäetud varaaugu äärel ja ootas peost libisenud saaki.

Emahüljes oli vana ja tark. Mitmed pojad oli hülgeküti käsi tal koopast välja tõmmanud, teda ennastki oli raua külge seotud pojaga lõksu tahetud meelitada. Loibapidi õnge otsa rippuma jäänud, veeti ta kord koos pojaga augu alla välja. Valuröögatusega oli ta enda konksu otsast lahti rebinud ja sügavale merepõhja põgenenud. Ei küsinud ta siis isegi pojast.

Olgu kas või elu mängus, aga tema ei pistnud oma nina koopa alla, kust inimese lõhna tunda on.

Pojad olid aga pikemaks vee-eluks veel liiga noored. Valge kasukas, mis koopas nii hea ja soe, oli viimase kui karvani vett täis ja raske, rasva oli naha all veel vähe. Vägisi kiskus keha allapoole ning väikesed pehmed loivad väsisid lõplikult ära.

Vanem ujus ema ümber, kippus päris asjatult alalõpmata hingama ja üritas kogu aeg august läbi trügida.

Emahüljes kraapis, nii et killud lendasid. Kogu kehaga tundis ta poegade häda. Süda avardus ja pumpas uue hooga verd kopsu ja sealt üle keha laiali. Veri tõi toitu, kandis uut värsket jõudu lihastesse.

Jää liikus samal ajal hääletult edasi. Üleval paistis päike ja säras lumi. Kellelgi polnud asja hülgepere hädaga.

Vanem poeg oma mõistmatus püüdes vägisi august üles pääseda segas kogu aeg ema tööd ja pikendas sel moel nii enda kui venna vees viibimise vaeva. Ja siis oli tal üks loib jällegi jääl, poolviltu pigistas ta teise järele, keha tuli lipsti nagu õlitatult läbi augu ja enda ning mõlema mahajääja jahmatuseks — uues koopas ta oligi!

Hülgeema vajus vees tagasi. Samal hetkel sai noorem poeg ometi lõpuks emale kukile, nihutas enda ruttu-ruttu kõrgemale ja krabas emal kaelast kinni. Jääauk pilkus otse pea kohal. Selle asemel aga, et vennale järele pugeda, surus ta enda tugevasti vastu ema.

Ta oli vees olemisest väga väsinud. Tedagi tõmbas üles, kuid üks teine vaist paisus jääaugu vahetus läheduses vastupandamatult suureks ja peletas ta tagasi. See oli hirm, mis tal kehasse jäänud koh-

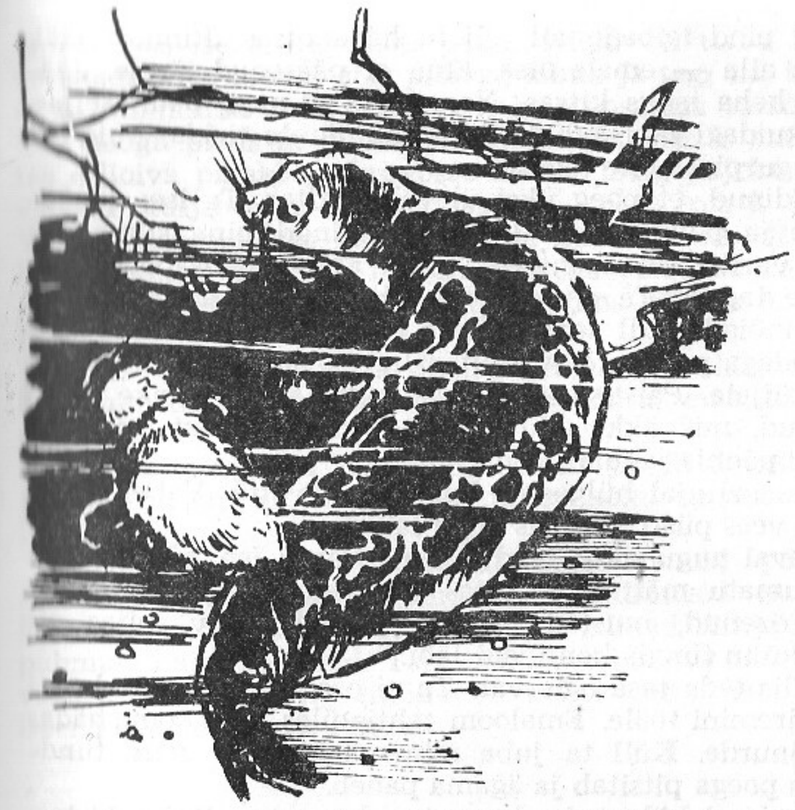

tumisest jäält tulnud hiiglasega. Kahel jalal kõndiv, hülgepoja meelest mõõtmatult pikk nagu torn vastu taevast, tallas too sisse nende kodukatuse ja pigistas koopanurka lömitama jäänud hülgepoja oma raudsete käte vahele.

Hirm sundis nüüd kõige kümne küünega emast kinni hoidma. Olgu või üle pea vees, aga ema sooja keha lähedus andis tunde, et nende hülgemaailm on alles, ei ole koletu hiiglase talla all puruks tambitud. Ta ei olnud üksi vaenulikku tundmatusse hälbinud. Ema keha — ainult see oli kindel ja vankumatu pärast senise maailma, lumekoopa kokkuvarisemist.

Vanem hülgepoeg aga oli ainult hirmu varju kohanud. Tema ei näinud, kuidas Juhan nende koopalae üheainsa hüppega sisse tallas, nii et ainult killud ja puru järele jäid. Ta nägi halli kogu vaid vilksatavat, ta ise aga oli ema kaitsvate loibade vahel ja tõmmati samal hetkel vette. Jääveer ei sisendanud talle sellist hirmu nagu väiksemale vennale.

Nii kui kindel pind loibade all, oli ta häda otsas. Rinnuli jääl, vahtis ta ülevalt alla — emale otsa. Ema ei pääsenud järele. Jääauk oli ta suure keha jaoks kitsas. Noorem poeg nagu paun seljas, pigistas ta pea kuidagi läbi, püüdis ka keha järele tirida, kuid jäi kinni ja libises tagurpidi vette tagasi.

Emale ei meeldinud, et poeg üksi üleval kükitas. Ta ise ei pääsenud veel jääle ja polnud oma kehaga tundnud ning silmadega näinud, kas seal varitseb hädaoht või mitte. Ema kutsus poega ülevalt enda juurde tagasi. Ta ei teinud häält, ainult vahtis pinevil silmadega. Poeg mõistis küll seda tumma kutset, aga ei teinud väljagi. Ta oli iseendaga praegu äärmiselt rahul — keerutas ja veeretas end küljelt küljele. Paistis, nagu oleks augu äärele pisike jahukott maha visatud, mis äkki ellu tõusnud ja iseenesest veerema hakanud — valge põnnis jahukott, sõlm otsas!

Jääpuru sahises sel ajal hülgeema loibade alt vette. Vahel sekka ajas ta oma keha vees püsti, proovis augu laiust.

Hülgepojal üleval augu äärel kadus üsna varsti isu pikali maas väherdada. Liikumatu mättana kükitas ta veeloigus, mis märjast kasukast alla nirisenud, mustad silmad vilkusid. Karv seljas oli torti külmunud, külm tungis kontideni läbi.

Hülgeema kuulis teda tasa ägisevat. Ta ei osanud aga muud, kui pani esiloivad kiiremini tööle. Emaloom tahtis üles jääle, oma hädas oleva pojukese juurde. Küll ta juba minema kihutab selle tundmatu kolli, kes ta poega pitsitab ja ägama paneb.

August läbi roninud hülgepoiss kannatas, kannatas. Külm kiskus juba loivad kangeks. Vesi läikis otse silmade ees. Tundus, nagu õhkuks sealt nüüd sooja vastu. Juba venitas ta loivad pikaks ja kribis jääd nina ees, kaugemale aga ei saanud. Koopas oli tõepoolest nagu suur kõll, kelle pikad sõrmed vaest hülgepojukest kõhukarvadest kinni hoidsid ja tollivõrdki edasi ei lasknud. Suure häälega nuttis ta: «Ä-uu, ä-uu.» Aga ka see ei aidanud midagi.

Ema laiendas õhku pahistades järjest auku, ise hirmsat ärevust täis. Ta ei mõistnud, mis pojaga on juhtunud.

Kui ema lõpuks august läbi pääses ning jääle sai, roomas ta otseteed oma hädaldava poja juurde, puudutas teda hellalt loivaga. Poeg nuuksatas vastu, püüdis rabelema pista, kuid jäi abitult lebama. Ta oli küljekarvupidi iseenda kasukast maha nirisenud veeloiku kinni külmunud. Külm oligi see tundmatu koll, kes hülgeema silmatera ägisema pani ja vette sooja ei lasknud.

Hülgeema laskus küljele, lootes, et poeg ometi märkab juurde roomata. Noorem poeg imes samal ajal, märg keha ema soojas embuses. Ema kohalolek tegi uue koopa julgeks ja hädaohutuks.

Jääpõranda külge külmunud vanem vend oli muidu alati esimene. Kõhu viimse võimaluseni piima täis pitsitanud, kiskus ta tihtipeale nisa noorema käest ära ja vaatas teise hädaldavat käperdamist ema

ümber täis isekat rahulolu pealt. Nüüd oli tema käes kord suud vesistada. See kiskus otse pisarad silma ja tegi nii tulist hingevalu, et ta külmunud keha tundus kohe siinsamas tükkideks kärisevat. Uue hooga pistis ta kiunuma. Emahüljes keeras enda kõhuli, venitas esiloiva pikaks ja kraapsas korra. Hülgepojuke karjatas. Triip valgeid küljekarvu jäi koopapõhja külge püsti, otsad roosakad. Väike lausa nuuksus ja vabises üle keha. Ta oli aga pääsenud kõige kohutavamast surmast, mis hülgepoega võib tabada — elavana jää külge külmuda ja surnuks nälgida. Ema tõmbas ta veel õigel ajal lahti.

Tulise rutuga pistis ta nüüd imema. Pilk hiljem oli läbielatud häda unustatud, emapiim soojendas kõhtu, ema soe külg oli ahju eest.

Noorem poeg aga laskis nisa suust ja jäi õnnelikuna tukkuma. Esimest korda üle hulga aja oli ta kõhu segamatult täis saanud imeda.

Hülgepoegadele nii kurjakuulutavalt alanud päev lõppes päris õnnelikult. Kõhupaunad piima täis, kükitasid nad, «käed-jalad» kasukakarvade sees. Must ninaots ja silmad läikisid valgest karvapuhmast nagu söetükid. Täis kõhuga oli kasukas märkamatult kuivaks saanud ja jälle endine — kohev ning soe. Hülgepojad olid iseenda ja ilmaeluga rahul.

13

Ajujää tõsine nägu

Lõuna oli läbi, kui Juhan varaaugu juurest viimaks minema läks. Liikumatu kui jääkuju, oli ta augu äärel valvanud, polnud õieti hingatagi julgenud, et hüljes oma ergu kõrvaga jää alla ära ei kuuleks. Vahepeal, silm endal vara küljes kinni, süda kipitsemas, tegi poiss ringi, tallas ligilähedal kõik hangeseljad armutult sisse. Et ehk on vanal mõni lisavara siinsamas lume all peidus. Käivad ehk seal hingamas, tema aga vahib nagu verstapost ühe koha peal paigal.

Äärepealt oleks ta emahülge kõige esimesest hingamisaugust korra sisse sulpsatanud. Ainult tolli võrra libises jalg mööda.

«Aga kui poeg just nüüd pea välja pistabki,» torkas sealsamas ärev mõte Juhanile pähe. «Miks ma läksin ära!»

Poiss sumpas tulise rutuga laiali lõhutud hangedest läbi, varaäärele uuesti tagasi.

«Noor poeg alles. Ju ükskord ta ometi vees ära tüdib ning peale ronib!» trööstis ta end ikka endist viisi elutu, nagu klaasiks tardunud halli veesilma ees.

Korra paistis valge vari augu alla libisevat. Käsi löögivalmis, süda kurgus, kummardus Juhan ettepoole. Valge vari hajus aga laiali. Oli lihtsalt pilvepeegeldus.

Vahepeal mõtles poiss küll käksi püsti pista ja Vana-Tooma appi kutsuda. Samas ta aga otsekui tundis käest pääsenud hülgepoja karvu uuesti sõrmede vahel. Juhani hinge näris mõte, et hülgepoeg oli tal peost minema lipsanud. Mihkel oli varaäärel isahülgega vägikaigast vedanud, kuid viimaks ikka loivad lahti lasknud. Juhan oli siis Mihklit peaaegu põlastanud ja oleks omast arust asja koguni paremini ajanud. Nüüd tuli aga välja, et ta ei saanud pisikesest pojast, alles imevast kollanokastki jagu.

Üks lühike hetk, vaid peapöörde võrra polnud ta meeled koos olnud, ja vilgas mereloom jättis ta endale rumalana järele vahtima.

Ta pidi selle hülgepoja uuesti tabama — ja oma käega. Saagu mis saab! Muidu jääks ta iseendagi ees päris narriks. Tahtis ta ju olla isand hüljeste ja jäävälja üle ning oma õnne sepp. Poisi pea vajus nende mõtete juures longu. Ja kui veel mehed haisu ninna saavad! Noh, naeru ja pilget oleks õhtul tulepaja ääres laialt. «Ainult kannatust, kannatust!» trööstis end poiss ja istus tund tunni järel edasi.

Päev möödus. Juhan valvas asjatult varaäärel. Kontideni läbi külmunud ja näost hall, komberdas ta viimaks kangetel jalgadel

paadi poole. Nõtke ja väle poiss, kes hommikul lootusesäraga silmis paadist oli lahkunud, ronis nüüd vaevaliselt nagu vanaätt jäärüsidest üle.

Läänetaevas värvus halli- ja punasevöödiliseks. Päike puges ühe pilveriba alt teise alla, peites oma täit nägu. Pilvevahed olid ta pelgliku palge punetavat hõõgu täis. Kaugel vaatepiiril laskus valgele väljale hallikas vine ja hiilis aeglaselt lähemale, Juhani ja jäärüside taha peidetud paadi poole.

Juhan oli üksi, Vana-Toomas rändas ei tea kus ja teised mehed küttisid hoopis kaugel, süüdi all. Tal polnud midagi paati tuua peale õlal kõlkuvate nöörivihtide ja paela otsas liperdava hülgeraua. Niisama tühi poiss, nagu hommikul välja läks.

Kui Juhan paadi juurde jõudis, istus Vana-Toomas telgi all põleva tulelõkke ääres ja keetis hülgepojalihast suppi. Vanamees oli hommikul kursi otse vesti võtnud, nagu Juhaniga kokku lepitud. Juhan aga tegi keeru nordi poole sisse. Vana-Toomas läks tast hooga mööda, leidis vestis hülgeelusid ning emapiimaga rasvaseks toidetud ja juba kirju karva selga saanud poja. Seejärel laskis ta maha veel ka vana ja asus Juhanit otsima. Kuid poiss oli nagu jää alla vajunud. Vana-Toomas peitis raske vana looma jäätükkide alla päikese eest varju ja vedas noore paati.

Juhan seadis käksi paadi najale, võttis püügiriistad ümbert, valged pealisriided seljast, keeras aeglaselt ja nagu vastu tahtmist kohmetanud sõrmil rulli. Sõna lausumata istus ta viimaks tule äärde.

Kuivad pilpad põlesid lõginal savi- ja liivaseguga täidetud vanas raudpajas, suits kerkis otse üles telgilae poole. Leek tõusis ja langes, tulekuma vabises mustaks suitsunud telgiriidel, valgustades ajuti Juhani kitsast, külmast halli nägu.

«Kuidas ma ometi võisin nii kauaks jääda!» mõtles poiss löödult. «Mis vana nüüd küll ütleb?!»

«Kui asi sel moel edasi läheb, hakka tuleval aastal uut väljaseltsi otsima!» sähvas Vana-Toomas. Ta hääl värises. Oleks poiss paati tulles suudki paotanud! Aga ei — istub, nägu igapäevane ees, nagu polekski päev läbi kadunud olnud.

«Ah et mina, vana inimene, vedagu üksi karvakala ja tema jookseb mööda jääd ringi — nagu... nagu patisaks!»

Vana-Toomas ei lubanud ennast naljalt vanaks pidada. «Kurat põrgus on vana, aga mitte inimene!» kähvas ta kohe niisugusele jultunule vastu. Täna aga unustas ta iseenda ja oli äkki — vana.

Vanamehe nägu läks punase- ja valgeplekiliseks, sinised silmad virasid. Ta oli hingepõhjani haavunud. Kogu päev oli mure kadunuks jäänud kaaslase pärast, vanamehel rinnas kipitanud. Jäätükkide otsa hüljest vahtima ronides oli ta teise pilgu ringi heitnud, ikka lootes, et ehk ilmub poiss, sunnikunahk, ometi juba lagedale.

Nüüd aga istus seesama poiss, kelle ta oma hoolde võtnud, kellele ta isegi oma püssi, kuigi kitsilt, lasta oli andnud, äkki nagu võõras ta ees ega võta vaevaks suudki lahti teha.

«Ning vana ute pidin nüüd sinu pärast merele maha jätma,» heitis vanamees tõredalt ette.

Juhan oma õnnetuses ei osanud muud, kui astus üle paadiääre ja sirutas sõna lausumata käe kelgunööri järele.

«Kus sa hullvaim... vastu ööd veel lähed!»

Vana-Toomas kargas püsti ja krapsas kahe käega Juhani vammusesabast kinni. Juhani valmisolek otsekohe minema hakata sulatas veidi vanamehe meelepaha.

«Tule ja räägi ära, kus sa päev läbi olid!» ütles ta.

Juhan istus ja seletas vanamehele täpipealt oma käigud. Ei jätnud isegi seda oma teada, et hülgepoeg tal juba peos oli. Ja kõige viimaks kraamis ta nägu kõrvale pöörates ka vana Umba ja vasktoru loo hinge tagant välja.

Vana-Tooma nägu läks imelikuks, ta oli tükk aega päris vait.

«Vaata, Juku,» ütles ta viimaks ja köhatas. «Asi on sedasi, et... oled sa ikka narr! Kes siis vana Umba juttu nii täpipealt saab võtta. Tema armastab ikka neid ilusamaid sõnu sekka pista. Teinekord raasike ülearu.»

Vana-Tooma häälest kostis kohmetus, paistis, et temale endalegi seesugune asi päris võõras ei olnud.

«Vahel ju suure külmaga juhtub, et hangel jäätoru sedasi peal on. Teinekord jälle vaata nagu läbi jääst akna alla koopasse.»

«Ning... tuleb seda tihti ette?» päris Juhan.

«Ei, harva, õige harva. Mõni mees pole eluilmaski niisugust asja oma silmaga näinud.»

«Aga sina oled?»

«Mina olen, mitu head korda kohe!» vastas Vana-Toomas. «Ja nüüd ka sina. See on hea märk, väga hea märk on see. Sinust võib veel kütt tulla. Sul on silma.»

«Nii et ikkagi õnn!» mõtles Juhan ja naeratus kippus poisi kõigist pettumustest lohkuvajunud, peaaegu tuhkjashalli nägu vägisi valgustama.

«Kui lihtne on mõne asja seletus, kui hirmus lihtne!» mõtles ta kohe sealsamas. «Imed pole kogunisti mitte alati imed! Võib-olla pole neid olemaski!» Talle tuli meelde, kuidas mehed vahel ülemeresõidust tulles ja tuppa astudes jääkilde habemest välja pühkisid. Hingeõhk — ja kilisevaks jääkilluks muutunud. Tuleb suust, pole näha, äkki — võta pihku ja viska puruks.

Üsna videviku eel ilmusid rüside vahelt Mihkel ja Nigul kahekesi koos ja samuti tühjade kätega.

Puudu oli veel Taavet. Paadist kaugemale jõudnud, läksid kõik kolm kütti igaüks ise kaarde laiali. Tagasiteel pidid uuesti kohtuma. Mihkel ja Nigul ootasid tükk aega rüsi otsast alla vahtiva hobusepea taolise jäätüki juures ja tulid lõpuks tulema.

Taavet jäi kadunuks. Esimest korda pärast kahenädalast elu jääl puudus üks mees õhtul supipaja äärest. Mehed olid pastlad jalast võtnud — märjad sukad rippusid ülevalt telgipuu küljest reas alla. Keset telki lösutas madal puupakk, mõhn sees, kaks suurt tõstekõrva kahel pool küljes. Kõik ühest jämedast pakust välja raiutud. Mõhna sees istus Vana-Tooma teisepoole Mari vana seakartuli keetmise pada, mis lõhki läinud ja köögist välja visatud. Pajale oli nüüd raudvits peale aetud. Siis kui Vana-Toomas veel Noor-Toomas oli, aastat kolmkümmend tagasi, võttis Toomas selle esimest korda merele kaasa, ja sestsaadik on see iga talv hülgepüügipaadis tulekoldeks olnud. Pada oli poolest saadik liivaga segatud savi täis, tuli põles peal ja supipada rippus telgi pealispuu küljest puukonksu otsast alla, otse tulepaja kohal.

Päike oli sel õhtul üle hulga aja esimest korda sinihallide pilvekeerdude taha looja läinud. Tähti ei paistnud taevas. Telgi all tundus sooja õhku. Mihkel soojendas tulepaja ääres käsi. Ta ei põõnanudki seekord harilikul kohal paadininas nagu uksepakk põiki leivalademe ees. Nigul ja Juhan magasid mõlemad rasket und, Juhan kõigi tänase päeva õnnetuste peale puruväsinult.

Vana-Toomas tuli, keerd härmatunud õlgi käes. Paadi külje all seisis õlekubu seks puhuks varuks, kui mõni mees õhtul vajaka peaks jääma.

Vanamees pistis õletuusti ridva otsa, süütas põlema ning tõstis kõrgele üles.

Tuli helendas läbi ööpimeduse ning pidi näitama teed hiljaks jäänud mehele, et ta paadi üles leiaks, kui tulija on.

Mere pale on muutlik. Ajujää ta turjal pole liikumatu rannajää, mis maa küljes kinni ning taltsaks tehtud. Ajujää elab ja liigub ning meri hingab ta koore all. Tuuleaugud on jääs, praod, mis lund täis tuisanud ega külmu kinni.

Hea, kui hülgekütt mõnda niisugusesse auku kukkudes jalad märjaks teeb või koguni ehk kaelani sisse sumatab. Käksivars rinna all, rabeleb ta peale. Aga kui jääkate järjest murdub ning peale ei võta! Ümberringi vaid tühi jää...

Tuust tuusti järel süütas Vana-Toomas õlgi. Mihkel asus tema asemele. Öö läks sumedaks ja vastu kesköödtulistas Vana-Toomas esimese paugu õhku, veidi aja pärast veel teise... kolmanda.

Juhan ärkas paukude peale üles ja kuulatas, silmad pärani. Ajujää näitas talle esimest korda oma tõsist palet. Alles nüüd tungis poisi hinge arusaamine Vana-Tooma murest, ta hakkas mõistma, miks vanamees lapsehoidja kombel tal kannul käis ja silma alt lasta ei tahtnud.

Pärast kesköödlõpetasid mehed asjatu tulenäitamise.

Raske hüljes järel, oli Taavet alles siis leppemärgiks seatud hobusepeakujulise jäätüki juurde jõudnud, kui teised mehed läinud ja neist jälgegi enam jääl polnud.

Ta oli hüljest edasi vedanud ning pimeda kätte jäänud. Äkki lõikas värske õõre tee eest läbi. Jää oli must, ilma lumeta ja ühetaoline sile nagu nahk vee peal. Päris värske lõhe, nagu sügav rabaveekraav keset jääpõlde. Taavet ei teadnud ei ühele ega teisele poole minna. Mõlemad õõrdeotsad kadusid ööpimedusse ja võisid viia ei tea kuhu. Enne valge tulekut polnud midagi peale hakata.

Paat ei olnudki enam ilmatu kaugel. Taavet nägi läbi pimeduse õletuld helendama löövat ja siis jälle kustuvat.

Minutit kümme täielikku vaikust ja pimedust, ja uuesti siras tuli kutsuvalt ja meelitavalt hääletu jäävälja kohal. Öö oli elavaks saanud, tal oli äkki hing sees.

Taavet haaras püssi, tulistas, ootas ja kuulatas ning lootis, et ehk tulevad poisid jullaga vastu, toovad üle. Öö oli aga sume ja neelas püssipaugud.

Paat ootas pimeduse peidus eemal jääväljal. Seal olid pehmed õled küljealuseks, soe toit ja kasukad. Taavet valvas noorjääriba ääres nagu mõne vaenuliku riigi piiri taga. Tuli paistis koduõuest, kutsus ja meelitas, aga üle ei saanud.

Viimaks kustus tuli ja üksik mees istus keset pimedusse suletud ringi jääväljal nagu tohutul kummuli keeratud taldrikul, kauguse äärtel kahvatu helendus — taeva ja mere kokkupuuteviir.

Mereüksildus hiilis ligi, libises üle istuja, vajutades end valusalt ihusse ja hinge.

Öö venis.

«Oh jaa!» ohkas mees, tõstes pilgu pilvevines taeva poole, kus vilkusid harvad tähed. «Pole koiduõhku veel liikumas. »

Õõrde must tontlikult läikiv pind krigises. Jää rõhus kuskil peale.

«Kui nüüd jääväljad liikuma hakkavad, ei siis enam näegi paati!» mõtles istuja.

Pehmel sammul, endassetõmbunud ja tumm nagu osake ümbritsevast ööst, ligines ta õõrdele, katsus käksi terava otsaga selle pinda. Jää läikis tuhmilt, sel kohal endiselt sile ja terve, ega andnud mingit vastust.

Kuu tõusis, udurõngas ümber, ja kallas külma.

Mees tõusis oma jäiselt istepingilt, tõmbas hülge paelapidi järele ja vedas ringiratast mööda jääd, ikka jälle ringiratast, kuni higipiisad otsale imbusid.

«Kui ikka hingeke külmavalule vastu paneb,» mõtles ta käeseljaga higi pühkides. «Enne kui päikesetera tõuseb, ei tea mitte midagi, mis ees ootamas.»

Hommikuvalgus kergitas öö saladuskatte jäält. Valge lagendiku pale oli endiselt muutumatu ja rahulik. Kaugel vestis kustus prao lõpp.

Sinnapoole nüüd Taavet rühkis, pael üle õla, raske püügiloom järel ning rinnas vaikne rõõm.

Kadunud meest oodati pikisilmi paadis. Taevas oli kõrge ja kerges pilves. Päike ei pimestanud enam nii väga silmi, oli hea hülgepüügiilm. Kütid oleksid pidanud jääle minema, aga üks mees oli paadist puudu. Kas minna otsima või oodata veel — toob ehk päevavalgus ta ometi välja.

Juhan ronis juba mitmendat-setmendat korda üles rüside otsa. Kiikriots pöördus süüdi, otsis pikka aega kadunud meest ja libises sealt tõrksalt, nagu häbenedes nordvesti, Juhani eilsele õnnetuspaigale.

Ei vähimatki musta täpet kuskil, ainult üleval rüsideharjal katkestas mõõtmatu välja ühetoonilist valevust mõni üksik paljas jäätahk. Hüljes juba sinna otsa ei roni Juhani kombel jääd ja ümbrust uurima.

Juhan püüdis hülgepoega kas või väevõimuga peast välja tõrjuda, sõimas end mõttes alatuks ja häbematuks, et kadumajäänud Taaveti kõrval see pisike valge karvakogu ikka jälle meelde tärkas ega andnud mitte kuidagi rahu.

Järsu nõksatusega pööras Juhan kiikritoru süüdvesti tagasi. Ei, täna ta selle asjaga enam tegemist ei tee!

Pisike must kriipsujupp liikus ja värises äkki silma ees. Juhan seadis kiikri paremini fookusesse.

Väsinud sammul astus üle lumevälja mees, keha ettepoole lookas.

«Tuleb ja veab!» hõiskas Juhan ja kargas rüside otsast alla.

«Ai, ai, mis sa kisendad, peletad karvaninad merest!» sisistas Vana-Toomas. «Päev käes ja tee ees, ega ta sinuks ole, et läheb ja igavesti kaob!» pahandas ta edasi, püüdes põskedele hiilivat heameelevinet varjata.

Juhan viskas, kelk järel, täiel sammul tulijale vastu, hülgepoeg kord ometi mõtteist välja löödud.

Taavet oli lüheldane prüünide silmadega mehike. Matsakusele vaatamata olid ta liigutused niisama kerged kui teistelgi hülgeküttidel, ta paadikaaslastel.

Pael üle õla, nägu higine, vedas tulija hüljest. Mustad habemekarvad olid öö jooksul nagu erilise kasvuhoo kätte saanud ning matsid mehel näo. Väikesed pruunid silmad ja tõmmupunased põsenukid vaatasid arglikult tihedast karvavõsast.

Taavet oli aastat nelikümmend vana ja elatas oma suurt peret kala- ja hülgepüügist. Kodus oli põldu vaid niipalju, et jätkus naisele kartuleid maha panna. Leivakõrvane — soolaräim, -ahven ning -vimm, vahel sekka ka angerjas ning talvel hülgepojaliha — tulid mere käest. Sügisel tapeti ka siga, kuid paljukest jätkus ühest seast suurele perele!

Talvel kauples Taavet oma silgutünnid naabrimehe reele, tegi ka oma reisi või paar mandrile ja vahetas talust tallu käies leivavilja. Ikka üks kauss räimi ja kaks täit rukist vastu. Läbi sügava lume ja tuisu jalgsi koorma kõrval. Vana-Vigala mõisas võeti läinud talvel meestelt terve koorem räimi korraga ära. Seesugust õnne juhtub aga harva.

Kuigi Taaveti teinepool Viiu kõik riided särgist vammuseni ise

ketras, kudus ning tattninavalgel õhtul käsitsi kokku nõelus, oli majas ka raha vaja. Tuletikud ja vähene lambiõli, samuti linad ja kanep võrguniidi ketramiseks tuli üle mere Pärnust või Riiast tuua, terve talve jaoks varuks. Nende vastu aga taheti raha ja seepärast pidi talvel ajujääle minema hülgeid küttima.

Mihkel ja Nigul olid paadist juba läinud, kui mehed kohale jõudsid. Toomas üksi ootas tulijaid.

Taavetil oli järel lühikese kirtsus ninaga vana isahüljes. See haises kui tõhk. Oleks Taaveti asemel Nigul niisuguse püügi teinud, oleks ta veotöö kergenduseks haisva lihakere merel kohe jääaugust alla ajanud. Taavet ja Vana-Toomas aga pistaksid mõlemad kisama juba paljast mõttest niisuguse taevani karjuva raiskamise peale. Ühel nõul vedasid nad «haisulooma» jäätükkidest laotud aita, upitasid teiste hüljeste otsa riita ja seadsid aidale presentkatuse jälle uuesti peale, et päike mitte kuskilt ligi ei pääseks kurja tööd tegema.

Mehed läksid nüüd kolmekesi üheskoos vesti.

Taavet oli terve öö jalul olnud. Puhata polnud ta rohkem saanud, kui jäält tulles suppi sõi.

«Ilm võtab teise moe!» See oli kõik, mis see kõnakehv mees ütles. Vana-Toomas oli hülgeid leidnud. Kes ütleb, mis nägu homme jääl ja kas pääsebki paadist käima. Siis maga või auk õlgedest läbi.

Juhan aga vahtis teel läbi kiikritoru jälle nordvesti. Poiss püüdis iseendagi ees maha salata põues pesitsevat lootust — ehk tuleb ometi peale see käest lipsanud hülgepoeg.

14

Jääkoopas

Hülgepojukeste uus kodu oli avar ja nii kõrge, et inimene seal all oleks poolküürus käia võinud. Laest ripnes tohutu jääkiil otsapidi alla, heites murdekohtadel haljaid sädemeid poolpimedasse ruumi. Teine ots vahtis üle lumise jääaia lagedale taevale vastu. Koopa põhjaseinaks oli poolviltu üles roomanud jäälahmakas, sile kui peegliklaas. Külm valgus voogas ja voolas selle sees nagu jäässe peidetud salajane tuli, mis rahutult ringi ekseldes otsib teed vabadusse.

Hülgepojukesed kohmerdasid oma uue kodu põrandal agaralt ringi. Nad olid lumekoopa soojast unisest rahust äkki välja paisatud, uude huvitavasse ja hoopis avaramasse maailma. Jääkoobas oli ju endise madala lumeõõne kõrval nagu palee. Rohekas valgus seal all tuletas esialgu meelde vett, mis eile jää all nende ümber loksus, oli aga ometi teistsugune. Jääseinad heitsid muutlikku hiilgust, kord sinakat, kord jälle rohekat.

Vanem pojuke ajas end taguloibadele püsti ja kaapas siledaks lihvitud pinda, nagu kavatseks võbiseva tule seal sees kinni püüda. Küüned tulid tühjalt alla, jättes pikad kriipsud jääseinale.

Noorem ajas end vanema kõrval samuti püsti, kribis seina ja langes tagurpidi teisele peale. Ja äkki märkasid mõlemad, et seina kraapimine ja teineteisele otsa kukkumine on lõbus ja huvitav. Pats ja pats virutasid nad loibadega vastu hiilgavat jääd ja tõmbasid kriginal küüntega. Juba esimese päeva õhtuks olid koopaseinad kriipse ja küünejälgi täis, nagu oleksid eelajaloolised koopaelanikud seal joonistamist harjutanud.

Emahüljes aga lesis ja vaatas poegade hullamist liikumatute ümmarguste silmadega heakskiitvalt pealt. Nii olid ta eelkäijad vaadelnud oma poegi sadu, tuhandeid aastaid — kaugesse ajahämarusse vajunud aegadeni tagasi, mil Riia laht koos Läänemerega oli veel arktilise mere osa. Juba siis elasid siin hülged ja jääkummide all kriipsisid seinu hülgepojad.

Õhtu eel läks hülgepere jää alla ujuma. Vanem sulpsatas ema järel varaauku, nii et vesi kahele poole üles lõi, noorem õiendas kaela pikalt välja, puudutas veepinda nagu silitades ja libistas enda üle ääre. Vesi vaevalt läigatas.

Eile kodunt vette põgenedes polnud hülgepoegadel millegi muu kui ainult iseendi ja oma häda jaoks aega. Missugune oli vesi ja kust teed pidi nad oma praegusse elukohta olid sattunud, sellest ei teadnud nad midagi. Jää all vahtisid mõlemad nüüd niisuguse

erutuse ja põnevusega ringi, nagu oleksid esmakordselt vees ja eilne päev vaid unustusse vajunud unenägu.

Hülgepojad olid seni harjunud lumekoopa all valitseva hallika pehme valgusega. Veemaailm oli üleni roheline ning selgesti tuntav loibade all. See silitas külgi, andis järele, polnud kaugeltki «ei midagi» nagu paljas õhk. Ja ometi polnud praegu talvisel ajal otse jää all vähimatki elu. Nad olid nagu ainsad elanikud tühjas maailmas. Külm, tarduv ja raske oli merevesi otse jääkaane all, ta sünnitas alatasa uut jääd.

Hülgeema ujus eile tuldud teed pidi hingamisaukude rea alguse poole. Ta läks poegadele jääalust elupaika näitama.

Pojad ujusid, silmad pärani, ilusasti teineteise kõrval ema sabas. Nagu taevalaotus, kord heledam, kord tumedam, nii laius ka jäälagi nende kohal. Paksu, tihedalt üksteise külge kinni surutud jäätükkide rea alt välja ujunud, pahvatas äkki vesi heledat valguskuma täis. Lugematud jäätükid olid ringis üksteise otsa aetud. Justkui vana kiviraketega karjakaevu ava haigutas äkki keset jääd taevale vastu. Vanem poeg lõi tagakehaga rõõmsalt võnksu. Tema tundis asja kohe ära. See oli uus varaauk, mis muud! Õhinal sumas ta ülespoole, noorem järel. Ema ei liigutanud loibagi, seisis paigal ja vahtis poegadele ümmargusil pungissilmil järele.

Hülgepojuke ujus, ujus. Selge jää kerkis äkki silme ette, ja enne, kui ta kõrvale jõudis põigata, sai valusa mütsu lagipähe ning vajus nagu kott otseteed alla ema kõrvale. Üleval polnudki lahtine veeauk, nagu ta oli oodanud. Noorem poeg, kes järele tuli, põikas jää eest kärmesti kõrvale, riivates vaid seljaga läbipaistvat vaheseina, mis lahutas neid valgusest ja õhust. Ta oli uue kogemuse võrra rikkam: kui roheline pehme vesi pea kohal hõbetama lõi, lõppes ta äkki ja muutus kindlaks ning kõvaks nagu jääkoopa sein. Sealt ei pääsenud enam läbi. See oli veemaailma järsk lõpp. Iga heledam laik jäälaes polnudki varaauk, kust üles võis ronida. Tuli igal pool ettevaatlik olla, see oli selge. Muidu võid pähe saada nagu vanem vend.

Lähema hingamisaugu all ujus vana hüljes üles, purustas ninapatjadega päeva jooksul kasvanud jääkirme ja laskis pere hingama. Seejärel pöördus hüljes kohe kodu poole tagasi. Ta oli poegadele uue õhuvõtmise koha varale lisaks kätte näidanud — esimeseks päevaks jätkus.

Tagasiteel kippus vanem poeg emast ette. Ta kadus äkki rüside vahele, mis sel kohal nagu tohutud aampalkide read laest alla rippusid, ja libises jäätükkide vahelt nagu tunnelist teisele poole äärde välja.

Emal ei jäänud muud üle, kui omapead hulkuma kippuvale jõmpsikale järele ujuda. Noorem pojuke vahtis samuti vees ringi, nii et peanupp keerles, hoidus aga tihedasti emale sappa. Tundma-

tus ei kiskunud teda nii vastupandamatul väel ligi. Küll ahvatles see tedagi, sisendas aga samal ajal ka hirmu. Juhan seisis tundmatuse taga hirmutava varjukujuna.

Koju saabus hülgepere nii, et kõige ees ujus vanem poeg uljalt tagakehaga võngeldes, tema järel ema, kes seiklema kippuvat selli silmis lasta ei võinud, ja kõige tagatipus noorem läbi vee liueldes. Kõigil kolmel olid mustad silmad lahti, nina ja kõrvaaugud aga nahalapikestega suletud, et vesi kõrvaauku ja kopsudesse ei tungiks. Kõik olid omamoodi rahul: ema õnnelik tublide poegade üle, need jälle rahul uue veemaailmaga, mis täna sõbralik ja kodune, hoopis teistsugune kui eile.

Õhtu eel läks ema uuesti vette ja kadus poegade meelest ootamatult ja täiesti saladuslikul kombel. Pojad ujusid nõutult vara ümber ringi, vahtisid alla tumedasse sügavikku. Ema sukeldus kohe vara alt veepõhja.

Üsna pea pugesid mõlemad koopasse tagasi, nühkisid teineteise sabas mööda koopa ääri roomates oma kõhukarvu vastu krobelist jääpõhja. Justkui kaks koerakutsikat, kes enne magamaminekut pesapaika otsivad. Oleks Vana-Toomas nüüd üleval koopalael kõhutanud ja sisse vaadanud, oleks ta öelnud: «Laste asi! Ihuliikmed sügelevad. Noor ihu kasvab — sellepärast!»

Vanem poeg uinus viimaks ja lebas liikumatult kui valge lumemütsakas keset koobast. Noorem oli auguäärele roninud, et vähimagi krõbina korral ülepeakaela kohe vette vupsatada. Silmis arglik tuluke, tõstis ta pead ning kuulatas. Vaikus ümberringi oli nii suur, et tundus, nagu hoiaksid meri ja kogu taevalaotus hinge tagasi. Hülgepojuke langetas rahunenult pea käppadele. Järgmisel hetkel kerkis see jälle. Kõik meeled pinevil, kuulatas noor loom hääletut pimedust. Ema polnud ta kõrval, koobas oli jälle rahutust ja hädaohutunnet täis. Hommikupoole ööd ronis ema viimaks veest välja. Mõlemad pojad pugesid ta märja külje alla. Tundi paar magas ka noorem pojuke sügavas katkestamatus unes. Nüüd valvas ema.

15

Valge hiiglane ärkab

Järgmisel õhtul lesisid hülgepojukesed külg külje kõrval, mõlemad loivad õieli ja ninad sirgus. Ema lebas poegade kõrval kõhuli, nagu kellegi raskest käest vastu koopapõhja surutud. Jääseinad rohetasid, pimedus rõhus. Tundus, nagu oleks keegi suur ja nägematu koopasse pugenud ning ülevalt alla vajunud — hülgepoegadele selga.

Hülgepojad kuulatasid hiirvaikselt ja kiunatasid vahetevahel tasakesi omaette.

Tormienne rippus õhus.

Tuul oli nordosti ümber karanud, küürutas veel kuskil Laadoga järve taga ning kogus hoogu hüppeks, et siis vuhinal üle Soome lahe Riia lahele kallale söösta. Taevas oli must ja liikumatu ning kesköö paiku lahe kohal madalale vajunud, sulades jää ja meregä ühte. Kuu ja tähed olid kadunud. Mõõtmatu lagendiku kohal rippus kurjaendeline raske vaikus.

Ning siis vihises esimene kerge iiling üle jäise tasandiku, pühkides enda ees sõmerat lumetolmu üles. Kiiruga lähenes läbi jää ägav hääl, nagu tungiks pilkase pimeduse varjul keegi vägivaldselt ta kehast läbi.

Torm oli kohale jõudnud.

Kibeda vingumisega, nagu ülemäära raske töö üle kaevates kihutas ta jääd enda ees niisuguse kiiruga, et inimene jooksusammul selle eest vaevu oleks suutnud põgeneda.

Hülgeküttide paat mustas endisel paigal ja külg külje vastu kiilutud mehed magasid vastu kesköödsügavas unes. Tuul kiunus ja vilistas jääpeenardel, tegi keeru ümber paadi, ronis hädaldades kõrgemale, otsides sissepääsuks pilu. Äkki kerkis telgiriie kummi ning plagises vastu telgipuid.

Vana-Tooma pea jõnksatas püsti.

«Mihkel, kuule'nd, Mihkel!» hakkas taat Mihklile küljekontide vahele mükse laduma. «Poisid, ae, tõuske nüüd kohe, noh! Väljas niisuke märul et...»

Taavet rapsas tikku, tõi varakastist peenikese lambarasvaküünla lagedale ning pani taha paadipiidale püsti.

Nõrk kollakas leek hubises, suri peaaegu nähtamatuks, nagu ehmatas äkki ning viskus kõrgele püsti. Küünal kiskus kohe seepeale kibedas valus kõverasse.

Meeste nägudel virvendasid kollakad tontlikud varjud.

Sõna lausumata rebiti nahksukki jalga.

Raks! läks kellelgi pastlapael katki.

«Saatanahing! Mäda!» kirus Nigul, virutas pastla koos nööridega nurka ja hakkas oma asemejalutsis õlepahna tuustides uut otsima.

Vana-Toomas oli juba õhtul täies mundris teiste vahele pugenud. Tema kükitas nüüd telgisuu all ning krabis kärmete sõrmedega riiet lahti.

Nii kui telgisuu praokile sai, kustus küünal. Telgialune paiskus musta pimedust ning tuult täis. Tundus, et nüüd kohe võtab tuul paadi turjale ja virutab tulises vihas vastu jääd.

«Ai sa põrguhing, kui tormiks läind!» väristas Nigul õlgu ning ronis paljastes nahksukkades teiste järel välja. «Justkui soola viskab vastu vahtimist!»

«Pilved lendasid õhtul nii ruttu et... Ei tea, mis sul veel oodata jäi. Ah et nordituul tuleb, teeb põsele pehmet pai või?» porises paadimao all küürutav Vana-Toomas end sirgu ajades, tulepuud juba süles.

Mihkel surus raksti saarepuust kaika paaditalla alla. Kangutas veel korra. Paat naksus ja ägises, raudtald kargas jääst lahti ning mehed pöörasid paadipea vastu tuult. Telgiriide meeleheitlik plaksumine vaibus tasaseks laperdamiseks.

Kasukad seljas, nahksukad ja pastlad jalas, pugesid kütid täies riides tekkide sooja tagasi.

Vana-Toomas ajas Juhani telgisuu alt ühe koha võrra edasi ning heitis ise ta asemele — et iga silmapilk välja karata, kui jää midagi äkilist ette peaks võtma.

Mehed kõverdusid õlepahnas tekkide all ning kuulatasid.

Nordosti poolt tulev tormisööst vajus oma tohutut magu paisutades vilinal ja ulgudes üle paadi. Vaata, et nüüdsama vajutab telgi laepuud raksudes sisse ja matab mehed alla! Paat vabises, värises, aga lömitas jäänukkide vahel edasi.

«Kus me praegu... olla võiksime?» küsis Juhan kahe tormisööstu vaheajal vaikse häälega.

«Kes seda nüüd teab, Abrukast ikka möödas küll,» vastas Vana-Toomas.

«Ei nüüd, poisid, küll nalja ei ole. Kui nordost sel moel edasi lõõtsub, viib Kura kurgust välja kah veel... Ning merepõhjas meil vaikne on haud...» ütles Nigul. Alati lõbusa ja hooletu poisi hääl oli õige murelik. «Peab viimati veel ehk vedama hakkama.»

«Ei tea, kuidas sa oma arust õige vead! Laev raske, torm väljas niisuke, et lükkab nõrgema mehe pikali,» ütles Vana-Toomas.

«Kui ehk jullaga — saaks Sõrve maa kätte, pääseks hingega.»

«Jullaga — sina aga muudkui oma jullaga ja kohe hinge hoidmas. Häda pole veel kuskil, tema aga laeva ja kraami mere kätte jätmas. Pane pea maha ning maga! Küll hommik aru peab.»

«Ega nüüd laeva nii pea käest küll ei anna,» kostis sügav hääl

läbi pimeduse. Asemeõled kahisesid ägedalt, Mihkel sättis end paremini pesalohku.

Telgisuu all hõljus õhus punane tulesilm, vaibus õige nõrgukeseks, lõi samas jälle punaselt hõõguma. Vana-Toomas vedas piipu.

Juhan lamas ristseliti ja vahtis pärani silmi telgilakke. See oli esimene torm ajujääl, mis ta kaasa tegi. Heameelega oleks ta üles tõusnud, uuesti välja läinud ning silmadega pimedust puurinud, et näha, mis seal sünnib.

Vana-Toomas aga ei kannatanud mingit niisama vahtimist või asjata väljas seismist.

«Kottpime, torka või sõrm silma, mis asja sul seal näha on? Kuula jää mürtsumist, küll siis tead!»

Juhan kikitas kõrvu. Jää ei kõnelnud aga ta harjumata kõrvale veel midagi. Torm keerutas lund nii kõrge sambana üles, et virutas ülevalt telgisuust sisse.

Tundi paar hiljem käis õige ägeda tormi-iilingu kannul läbi paadikere kerge värin.

«Ei tea, mis ta nüüd jälle teha võttis!» mõtles Vana-Toomas telgi alt välja ronides. Käks käes, tonksis ta ringi ümber paadi ning läks varaaida poole. Ümber hülgelademe tegi vanamees teise tiiru, nihutades raskeid jääkamakaid presendinurkadele lähemale, et tuul kusagilt riide alla ei pääseks ja varaaida katust pealt minema ei viiks.

Vanamees oleks heameelega nagu hauduv kana jääle maha lösutanud ja varaaida ning paadi oma hõlma alla võtnud, et meri neid käest riisuma ei pääseks. Sasigu torm tema sulgedes niipalju kui tahes, kui aga meri hülgevara tagasi nõudma ei hakkaks!

Selg tuule ees küürus, timpis ta lühikeste sammudega paadi juurde tagasi ning puges sisse.

«Mis näha oli?» küsis Nigul.

«Ei midagi. Paadiplats terve küll ikka veel. Kaugemal mõni jäänukk müksas vist teist.»

«Tuul — oma alles?»

«Seesama nordost lõõtsub. Läheb valjemaks veel...»

«Ju hommikuks ajab Sõrve sääre otsast ikka välja,» ütles nüüd juba ka Taavet allaheitlikul häälel.

Vana-Toomas tõmbas tekiääre kurgu alla ja vaikis kui haud.

«Teha pole praegu midagi! Kõik vägi ja võimus tuule käes,» mõtles ta, surus käe tasku ja unustaski koos piibuga sinnapaika. «Aga eks ole ju jää ennegi meie mehi väina suu peale kandnud. Paljukest neid sellepärast veel suure mere kätte viis.»

Taat kiskus otsmiku kortsu ja sõelus mõtteid edasi-tagasi.

«Ei, ei tea ühtegi mitte. Ikka kui võttis, siis võttis Riia meri ise hingekse seest.»

Mingi veider rahuldustunne südames, et Riia laht ja mitte suur meri nende elu ja hingede isand, keeras Vana-Toomas end selili.

«Sõrve sääre ots, see meie kaitsja ja hoidja on. Ju sinna ikka maha murrab!» vilkus lootuskiireke südames ja vanamees suigatas üürikeseks nagu linnuunne. Samas nõksatas ta aga kohe üles, kortsulised silmalaud kerkisid. Ergul kõrval kuulatas taat jäähääli.

Hommikust ööd paisus tuul veelgi. Ulgumine ja vingumine kadusid. Polnud enam muud kui vuhin ja niisugune mühin paadi ümber, nagu oleks taevalaotus üheksainsaks kohutavate tiibadega hiidlinnuks moondunud. Paadiriie laksus, sealsamas jälle põrises, nagu riivaksid ööpimeduses vuhiseva hiiglase hoosuled telgi külgi.

Vana-Toomas istus selg vastu paadilaudu, sirge nagu tikk.

«Riia meres peaks see kõid nüüd ikka vastu panema,» arutas taat. «Mingu siis möll nii valjuks kui tahes. Meres jääd palju ning... Kui ainult ikka välja ei viil» pistis rahutu mõte teiste alt pea lagedale ning ajas vanamehe telgisoojast juba ei tea mitmendat korda tormi kätte.

Seekord tuli ta õige ruttu paati tagasi, kraapsas tikust tuld ning valgustas kompassiklaasi.

Telgi all valitses pingeline vaikus. Mitte hingamisehäältki polnud kuulda.

«Poisid, mis jooks teie arust praegu tuulel olla võiks, ah?» küsis taat äkki värskel häälel.

Nigul viskas teki õlgadelt tagasi.

«Jah et, kandib õige või? Ei või olla!» hüüdis ta.

«Ah ei või olla! Aga mina ütlen, et võtab jah pikkamisi osti poole,» ütles vanamees iga üksikut sõna rõhutades, aegamööda ja võidukalt, nagu oleks ta iseenda käega üleval taevalaotuses tuulekella osuteid käinud keeramas. «Nüüd surub ikka tõesti vastu Sõrve maha. Poisid, paati pöörama!»

«Ju Riia merel seesama üksainus renn ja kurk talvel lahti on, ei rohkem ühti. Ja ega need tuuled pole kah nii, et ühte punkti muudkui lõõtsuvad,» mõtiskles taat ning kobis pärast paadipööramist rahulolevalt tekkide alla.

Mehed hingasid sügavalt ja mõnuga, otsekui oleks kõigil raudkivi rinnakorvilt maha veerenud.

«Homme Sõrve maa käes. Näeb ehk tüdrukuid veel!» laksutas Nigul juba keelt, ise küünarnukiga Juhanile ribide vahele müksates.

«Ennäe, või juba tüdrikud silme ees? Alles see ikka oli, kui julla taga sääri sirutasid ja Sõrve maad appi hüüdsid. Oota ikka, poiss, enne ära, kui laduma hakkab.»

«Ah laduma või? Mõni mure!» vastas Nigul kergelt. «Või seda ladumist enne pole nähtud!»

Kõige hirmsam oht oli möödumas. Otse enne Kura kurku pööras

tuult ja paiskas kõik need tohutud jäämassid vastu kitsast maariba.

Ees ootas aga — jäämurdmine.

Hommik oli käes, kui jää võpatas ja võnkuma lõi.

Hülgeema koolutas tagakeha ja ajas kaela kõrgele püsti. Paistis, nagu kuulataks loom kogu kehapinnaga. Järsu plaksatusega viskus ta äkki varaaugu alla, pojad järel.

Jää oli randa jooksnud. Tuul ulus endise jõuga. Nagu mingi hiigelroomaja, puges jää eesäär kiunudes ja krudisedes rannajää alla. Kohe kerkisid murdekohal jääküngaste read üles. See toimus vaid mõne hetkega. Uuesti tungisid päratud jääväljad mere poolt peale. Seal ei olnud armu ega halastust. Nagu tohutu lumesahk pühkis üle jää. Vanad kõvaks külmunud jääpeenrad, kust hülgekütid suure vaevaga mitmetunnise töö järel kirvestega tee läbi olid raiunud, aeti kergelt kokku, nagu pühiksid lapsed mererannal liiva.

Jää tegi uusi peenraid. Kümnes, kahekümnes, kolmekümnes reas, kord siin, kord seal, kerkisid jääpinnast esile uued rohelised vallid, mattes kõik enda alla. Ja selle määratu hävitustöö ja samal ajal uue loomise hingematvate hetkede saatehääleks polnud muud kui tasane sahin ja üksikud helitud potsatused, kui mõni suurem tükk alla kukkudes purunes.

Jää lõhkus ja perutas.

Hülgepere oli sügavale vette põgenenud. Kolmekesi reas, seisid nad püsti vees, liigutasid loibi ja hoidsid end ühel kohal paigal. Üleval pea kohal lähenesid üksteisele päratud klaasjad talad, vajusid üksteise sisse, sünnitades uusi, veel võimsamaid aampalke. Jääkatus nende peade kohal liikus üleni. Endised uhked saalid, kuhu rohekat valgust läbi õhukese lae nagu värviliste klaasidega katedraali sisse kallas, kadusid jäljetult.

Kõik selle, mis oli nõrk, pressis jää kokku ja muutis olematuks.

See oli teistkordne maailma hävimine noorema ja esmakordne vanema poja elus. Lumekoopa hävitas jäält tulnud inimene. Siin purustas jää iseennast. Tohutud jõud tõusid üksteise vastu, et samas jälle kokku vajuda. Jää ja mere hiiglaslik jõud kadus siin vette tagasi ja hajus olematusse.

Hülgeema aga ei tundnud hirmu päratu vaatemängu ees, ta oli nagu osa merest, sündinud jääl, õppinud selle tujudega kohanema.

Kaua ei saanud ta oma poegadega ohutusse veesügavusse jääda. Tal endal polnud küll nii pea häda. Vana hülge suured laiad kopsud ja tohutu hulk verd kehas võtsid palju hapnikku vastu, pealegi oskas ta nii ettevaatlikult hingata, et võis kümneks minutiks ja häda korral veel kauemakski vee alla jääda. Pojad olid aga veel saamatud.

Jää ei liikunud igal pool ühel ajal. Mõnes kohas jäi ta peatuma ja seisis mitmed minutid paigal. Üht niisugust hetke varitseski vana

hüljes. Loibadega alt hoogu andes kerkis ta koos poegadega üles — ohtlikuks muutunud lae alla.

Nooruke pojuke kippus nii tihedasti ema kannule, et puudutas ninaga ta lehvikuna liikuvaid lobi, vanem ujus teisel pool külje all.

Ümberringi purunev ja liikuv jää, allavajuvad jäätükd, ja mis peaasi — ema ärevus' —, kõik see lõpetas ta hooletu enesekindluse. Arukalt hoidus ta seekord emä ligi nagu nooremgi.

Hingamisauk, mida hüljes koos oma perega lootis leida, oli aga kadunud. Jää oli ta olematuks vajutanud. Mis nüüd? Olid nad jääaluse vangid ja kõik kolm lämbumissurma mõistetud?

Hüljes pöördus pikemalt aru pidamata vasakule ja ujus sinna, kus noorjääriba omal ajal noolena nordvestist süüdosti lõikas. Nüüd asetses see muidugi hoopis teisiti — jää oli vahepeal keeranud.

Kolm hingamisauku olid hülgel veel ees. Ei võinud olla, et jäänad kõik korraga kokku oli pigistanud. Ärevalt kiirustas ta edasi, võnksatas vahepeal seisma ja ootas kannatlikult. Ta oleks ise noolena edasi sööstnud, pojad poleks siis aga järele jõudnud. Suur jäämürakas potsatas ülevalt alla, vajus esimese hooga veest läbi, kerkis uuesti üles ja surus end jäälae külge kinni.

Jää oli uuesti liikuma hakanud. Äkki murdus lagi hüljeste peade

kohal kahekorra ja kogu aukuderivi sõitis üle nende peade minema, jättes hülgepere maha.

Nüüd ei saanud enam millestki küsida. Õhku oli vaja! Noorem pojuke jäi mahasadanud jääpanga taha takerduma. Ema oli tükk maad ette jõudnud, pöördus hoogsa keeruga, kahmas poja esiloibade vahele ja ujus põgenevatele hingamisaukudele järele.

Veel mõnikümmend sülda veeteed, ja hele valgusvihk lõikas ülevalt vette.

Nad olid jäässe murdunud prao alla juhtunud.

Kõik kolm ahmisid kopsudesse kallist eluandvat õhku.

Uuesti põgenesid hülged jäälaest allasadavate jääkamakate ja igast küljest läheneva õudse sahina eest veesügavusse varjule.

Möödus esimene pikk minut, teine, kolmas...

Hülgepüügipaat seisis keset jäämurdmisemöllu vanas paigas.

Kütid olid kõik paadist väljas. Telk oli küll veel üleval, kuid

tagumised aerud paadil juba peal. Mehed vedasid neid tugevate kanepiköitega kõvasti kinni.

Äkki käis nõksak paadikehast läbi. Põlvedega vastu paadi külge toetuv Juhan hüppas tahmatult eemale.

Kahe ristleva jääpeenra vahele kinni kiilutud kõid hakkas liikuma. Koos peenarde, kokkumurtud rüsikuhjatiste ja paadiga kündis tugev vanajäälahmakas nagu suur laev lagendikust läbi. Pealttuule aga hakkas läbi tormivingumise nõrka veeloksumist kostma.

Nigul viskas lahtise köieotsa Juhani kätte ja pistis tuhat-tulist minema.

Paari vaksa kõrgused lained peksid pealttuule ägedalt vastu paksu vanajää serva, allatuule aga valitses salalik vaikus.

«Mis nüüd saab?» küsis Juhan pilku kordamööda üle Vana-Tooma, Mihkli, Taaveti ja Nigula libistades. Mehed seisid, näod isevärki pinguli, justkui kivistunud.

«Hakkab vist murde[1] tegema. Matab alla — võtab paadi ja kõik!» ütles näost lubivalge Nigul peaaegu sosinal.

«Ole vait! Ära hüüa kurja välja! Pole mitte teada siin madala kohta,» ütles Vana-Toomas, pea viltu.

Jää hakkas ringi keerama — aeglaselt, hirmutava raksumisega.

Mehed sibelesid paadi ümber nagu pisikesed sipelgad üle jõu käiva kandami kallal, keerates paadinina kõiupööramisele vastupidiselt, et see allatuult jääks. Vana-Tooma peanupp kerkis ja kadus jälle, kui vanamees paati kaikaga kõigest väest kangutas. Jää jalge all tegi poolringi ja nõksatas siis seisma.

«Telk maha!» hüüdis Vana-Toomas pukke tulistruttu paadile külje alla surudes.

Mehed rabasid telgiriide pealt, vedasid paadivarale üle. Mast maha, tugipuud samuti, ja paadipea mere poolt tulevale valgele vaenlasele vastu. Et alla ei mataks, kui asi liiga kurjaks läheb.

Pealttuule tuli uus väli, põrkas mürtsudes kõiupeenraga kokku. Veesuits käis vastu taevast üles.

Veidi hiljem oli jää ümberringi kõik puru, kuid ikka veel pidas paadiplats peenarde vahel vastu. Ainult pisike kolmnurk oli tast järel. Paat, mehed ja jäätükkidest varuait kükitasid peal.

Jälle alustas mere poolt tulev jää pealetungi. Lai väli lähenes, hiilgav äär kerkis, ronis nüüd juba peenraharjale üles, peatus seal viivu nagu kaheldes, ja langes siis potsatades ülevalt alla tükkideks.

Pisemad killud veeresid heleda kilinaga vastu paadilaudu, langesid alla ja lebasid hiilates meeste jalge ees.

«Jullasse!» hüüdis Taavet. «Ei aita nüüd tõesti enam midagi muud! Näe, tuleb ja matab nüüd ometi alla!»

[1] Murd — madalikule ladestunud jää.

«Tea nüüd, ehk jääb veel pidama. Hea kindel paik!» ütles Vana-Toomas paadipära tagant kõikuval häälel. Vanamehe nägu tõmbus pisikeseks ja krimpsu, nina kiskus nõelteravaks ja suu kokku nagu kriips. Paistis, nagu oleks taadi kogu hing teravasse ninaotsa koondunud, nagu peaks ta nüüd jää ettevõtmisi kas või haistma, kui silmad enam nõu ei anna.

Jää ümberringi liikus täie hooga. Iga lagedam koht võis tagant pealepressiva jää survel järsku kummi ajada, lõhkeda ja vaheliti joosta. Kust sa tead, missuguse paiga sa valid ja mis see parem on?

«Ootame, ootame veel üks raas!» pigistas Vana-Toomas kuivanud kurgust kähedal häälel.

Jääserv, mis nende asupaika purustada ähvardas, puges nüüd rüsivalli alla ja sinna paksude jäälahmakate taha ta jõud viimaks murdus.

Juhan tõmbas sügavalt hinge ja kössitas tuulevarju maha.

Tuul tuli vihinal rüside vahele, pildus peotäite viisi jäätanud lumekoorukesi laiali, vilistas Juhani kahest paarist pükstest nagu sõelast läbi. Juhan ei märganud seda. Ta ei tundnud oma keha ega külma. Määratu suur lahing, mis kees ta ümber, haaras poissi üleni. Juhan peaaegu tahtis, et jääserv oleks edasi tunginud, neile peale ajanud ja sundinud nad taganema valgele, võitlusest lainetavale lahinguväljale keset jäämurdmist.

Et jää seal üheainsa raksatusega paadi ja mehed enda alla võiks matta, seda ei tulnud poisil mõttessegi. Ta oleks tahtnud murduvate jäälahmakate eest põgeneda, uuesti heidelda ja lahingus valget hiiglast lüüa.

Need olid meeletud mõtted. Juhan mõistis seda ise väga hästi ja ometi ei suutnud ta seda imelikku metsikut iha taltsutada.

Nagu jää külge naelutatud, kükitas ta paigal, nägu külm ja tarretanud. Silmad aga elasid kahevõrra kaasa, neelates ahnelt võitlusmöllu enda ümber. Juhani hing põles, ta müüs selle praegu jäädavalt mere valgele hiiglasele. Hülged, kõik pettumused vasktoru ja peost lahti pääsenud hülgepoja pärast olid unustatud! Isegi püss ujus praegu kuskil teadvuse tagamaal kui väga pisike ja tühine ese.

«Mis sel poisil täna on?» müksas Nigul Vana-Toomale külge. «Kardab või?»

Vana-Toomas raputas pead ja lükkas Nigula käe kannatamatult kasukavarrukalt maha. Oli temal praegu aega ühe poisitühja jaoks? Kardad või ei karda, kui aeg käes, asu armi taha ja lükka. Vanamehe meeled ja mõtted olid tervenisti jää päralt. Ta puuris silmadega selle valget, ähvardavalt kerkivat pinda, püüdes juba ette

ära arvata, kui tugev ja kui ligidale järgmine jääpress tuleb. Tema pidi vaatama, et jää paati käest ära ei kisuks ja neid kõiki oma kurku ei neelaks.

Vanamees oli enda meelest nagu ainuke aruga olevus hukkuma kippuval laeval ja tundis end kõige eest vastutavat. Teised olid ju kõik ainult «poisikesed», Taavet, see kõige eakam teiste seas, ka vaid nelikümmend aastat vana, tervelt kakskümmend talve vähem jääl käinud kui Toomas.

Jäämurdmine oli kestnud juba tundi paar ja hakkas vähehaaval vaibuma. Tõuked ei olnud enam nii tugevad. Vaid siin-seal kerkis äkki hiilgav jäälahmakas õhku, seisis hetke valge välja kohal püsti nagu otsides kohta, kus tumeda mürtsatusega kokku variseda.

16

Surmapigistus

Hülgeema koos poegadega oli kogu selle aja jooksul vees olnud. Ta hoidus enam hingamisaukude rea alla, sest seal polnud rüsidel all nii sügavale ulatuvaid jalgu, mis mujal nagu ilmatu laiad reejalased veest läbi lohisesid ja kõike lömastada ähvardasid.

Jääkaane alla hingama kerkides oli sel kohal rohkem ruumi.

Pojad olid juba sellega harjuma hakanud, et vägev katus nende pea kohal äkki elu sisse sai ja minema veeres, sest liikuma läinud jää polnud neile ometi häda teinud.

Vanema poja eneseusaldus tuli vähehaaval tagasi. Paar korda üritas ta isegi koduse jääkoopa poole ujuda. Järskude võnksatustega viskus ta vees edasi, peatus, vahtis üle õla tagasi ja ootas. Ta arvas, et küllap juba ema järele tuleb nagu eilegi.

Seda aga ei sündinud. Sinnapoole, kus rüside küljest alatasa jäälahmakad alla pudisesid ja heleroheliste valevate tompudena vees segisid, ei usaldanud vana kogenud loom minna. Kord oma nooruses oli ta niisuguse koha alt läbi ujunud ja koledasti kohkudes põgenenud, kui lagi äkki selga sadas.

Hülgepojad olid poolteist nädalat vanad, inimesega võrreldes umbes seitsme-kaheksa-aastased poisinatid. Võta niisugune kord lähema poe juurde kaasa, ja järgmisel päeval jookseb ta juba ise ümber tänavanurga kompvekkide järele.

Ema silmad läksid aga niisugust ärevust täis, et hülgejõmpsikas tahtmatult araks lõi ja veel kord tagasi pöördus.

Ettevaatlik hülgeema võttis pojad sappa ja viis siit hoopis ära, kaugemale, hingamisaukude rea teise otsa. Kesk ägedat jäämurdmisemöllu, mis ümberringi kees, valitses siin kummaline rahu. Kaks jäävälja olid vastamisi tugima jäänud. Mere poolt tulev tungis eelmisele nagu raevunud pull meeletus vihas peale, edasi aga ei saanud.

Hülgeema ujus ärevalt edasi-tagasi. Selle koha all oli tal kaks hingamisauku olnud, kõige viimased — neljas ja viies. Kumbagi polnud enam. Emaloom ajas enda vees püsti ja vahtis ärevalt tagasi. Jäämurdmisepragu, mille all nad viimati õhku võtsid, oli kaugele maha jäänud — uut polnud aga kuskil. Jääkatus pea kohal oli igal pool ühesugune paks ja tugev ning pidas survele visalt vastu. Tagasi ujuda oli hilja. Ainus pääs oli ees. Tagakehaga vees loogeldes ja vaid vähehaaval hoogu andes libises hüljes vastu tahtmist lumekoopa alla mahajäetud varaaugu juurde. Hirm vaenlase ees polnud ta mälust täielikult kustunud. Ta ajas enda jää all

püsti, püüdes mõistatada, kas valvab vaenlane ikka veel üleval või on ehk minema läinud.

Pojad ootasid. Emal ei jäänud muud üle kui tööle asuda.

Hüljes taganes, jooksis ninaga vastu heledat laiku pea kohal. Paksud vetruvad vurrupadjad polsterdasid kahelt poolt nina. Jää pidas vastu! Loom vajus alla, võttis uuesti hoogu ja virutas ninapolstriga kõigest jõust nagu poksikindaga vastu jääkoorukest.

Raks! Jää pragunes, ei murdunud aga veel.

Veel kolmas ja neljas kord raius hüljes jääd, võttis oma teravad küünedki appi. Jää polnud veel eriti paks ja purunes järsku, killud põrkasid laiali ja hüljes lendas peaga läbi jää.

Hingamisauk tuli ootamatult suur. Oleks emahüljes veel edasi töötanud, oleks ta varsti terve kehaga läbi mahtunud. Emal polnud aga jääle ronimise mõtetki. Ta nuuskis ägedalt õhku, uurides, kas ümbrus on hädaohust puhas. Öine torm oli lahtise lume sissevarisenud koopast minema pühkinud ja koos sellega ka inimese jalajälgede lõhna.

Hülge arust võis aga ikkagi ainult hädapärast ja korraks siin õhku võtta. Vana umbusk elupaiga vastu, mille inimene üles leidnud, elas ta rinnas edasi. Kopsud õhku täis tõmmata, see oli kõik, mis ta tahtis. Ja siis kohe minema siit, koos oma kullakalliste silmateradega.

Ema järel sööstis ava alla noorem poeg. Hülgepojuke ahmis õhku nagu nälginud laps leiba, ahnelt ja hiilgavi silmi. Ta oli seekord tõsises hingamisvaevas olnud. Mõnikümmend sekundit veel, ja ta oleks lämbunult põhja vajunud. Vanem upitas end kohe kõrvale. Jäässe murdunud kolmnurkne ava oli nii lahe, et mõlemad pojad kõrvu hingama mahtusid. Vanem hülgepoeg tundis, nii kui nina august läbi ja käpad auguäärel, teravat igatsust kindla pinna järele. Ta oli hulk aega vees ligunenud ja juba ammu jääkoopasse tagasi kippunud. Nüüd trügis ta noorema kõrvale, venitas kaela, kiskus keha järele ja oli lipsti peal.

Võitlus jääväljade vahel jõudis samal ajal lõpule. Kaotajaks oli ranna pool, sest sellele surusid merelt ikka uued ja uued ujuvad väljad peale. Õhemail kohtadel kildudeks purunedes vajus lahingu kaotanud jääserv kahinal vee alla. Teine sõitis talle kogu raskusega otsa, viies kaasa jääle roninud hülgepoja koos pilkuva veeauguga ta nina ees.

Esimese ehmatusega põgenes emahüljes liikuma läinud jää alt eemale, pööras aga kohe ringi ja tõttas õnnetuspaigale tagasi. Jääkatus rohetas pea kohal, kindel, läbitungimatu ja sile, otsekui poleks seal iial pisematki pilu helendanud, kust õhku ja päikesevalgus jää alla voolasid. Ainult veidi tumedam oli see koht laes, jää oli seal nüüd kahekordne.

Vana hüljes tiirles nagu meeletu ringi, tõusis üleval murduvast jääst hoolimata päris jääkaane alla ja jooksis ninaga selle vastu, kuid vajus kiunatades vette tagasi. Jää oli kõva, väga kõva, hüljes tundis seda selgesti. Sellest ei olnud läbipääsu. Loom viskus järsku, loivad püsti, alla sügavikku. Noorem ujus vee pealmistes kihtides hädatsedes ringi. Ta ei osanud emale järele sukelduda. Hülgeema, leidmata vanemat poega ka alt veesügavustest, kerkis kohe uuesti noorema kõrvale.

Õhuvaru kahanemine kopsus sundis teda viimaks siit lahkuma. Üksainus järelejäänud poeg seljas, ujus emahüljes edasi. Noorem pojuke oli pikast vees olemisest lõplikult läbi vintsutatud ja päästis ainult hingamise ajaks oma esiloivad ema kaelavoltidest.

Aegamööda vaibus tormi jõud ja jää rahunes. Vaid siin-seal hõõrus mõni üksik jääserv tasase sahinaga teist.

Emahüljes ujus koos pojaga jäämurdude alla kodukoobast otsima. Endised avarad veesaalid olid jäljetult kadunud. Nende asemel kõikus vetes kärniline jäärägastik. Isegi hüljes ei usaldanud selle kohalt otse läbi ujuda, niisugune raju oli siit läbi käinud. Jääahelik koos hüljeste kodukoopaga oli alles ja terve. Üksnes sissekäigu ees olid mõned põhjatükid koomale nihkunud. Vana ees, poeg järel, väänlesid nüüd mõlemad hülged kitsast keerdkäiku pidi jää vahel üles, enne kui koopasuu alla jõudsid. Kauaigatsetud puhkus ja toit ootasid ometi lõpuks hülgepojukest.

Algav öö leidis hülgepüügimehed oma elupaika jäätükkidest puhastamas. Paadikõid oli lõpuni vastu pidanud.

«Hea kindel koht,» ütles Vana-Toomas pärast, kui mehed paadile telki peale sidusid. «Mina ta välja nuhkisin. Eks tulge veel ütlema, et vanamehe silm ei võta,» lisas ta oma kõhna rinda kikitades. Asi ei olnud aga Vana-Tooma arust veel lõplikult klaar ja ta lisas selgituseks: «Silm, kui ehk kisubki vähe tuhmimaks, aga aru — kogunisti mitte. See läheb viimati selgeks kui klaas!»

Laagriplats jääpeenarde ristumiskohal oli tõepoolest hästi valitud, sellele ei saanud keegi vastu vaielda, isegi Nigul mitte. Ta ainult pilgutas Mihklile silma ja alustas: «Kes see seda koera saba ikka...»

«Ära jahvata!» lõikas Mihkel tal järsult sõna suust.

Kuid ei Nigul ega Vana-Toomas teadnud, et see koht oli koguni kaks korda välja valitud — esiteks hülge, selle Läänemere parima jääasjatundja, ja siis alles Kihnu meeste poolt, kes selle teaduse alal hülgest üsna pisut maha jäävad. Jää seisis nüüd rannajää vastas kinni. Nii hüljes kui mehed võisid rahulikult puhata.

Kuu vaatas üle taeva venivate piimjate pilveribade vahelt liikumatul pilgul alla. Jäälagendik valendas jälle endises puutumatus ilus öise taeva all. Nagu poleks iial torm ta pinda puudutanud.

17

Elu seadus

Koitis uus päev. Vana hüljes lebas koos pojaga koopa varjus. Ema suured mustad silmad läikisid läbi pimeduse. Kahekordse õrnusega pilgus vaatles ta allesjäänud poega. See rippus ema nisa otsas ja imes enda lõhkemiseni täis. Nagu nurrulöövkassike tõmbas ta tagakeha kõverasse ja jäi õndsasse suigatusse. Vanem pojuke oli läinud, kadunud mineviku varju nagu eilne päev. Sealt ei olnud enam tagasipöördumist. Hülgepere oli ta unustanud. See on karm, kuid otstarbekas elu seadus looduses, kus ei ole kohta asjatul haledusel. Möödunu oli kustunud, minema pühitud, aeg sulgus ta üle kui müür. Ema ja poeg elasid häirimatus rahus, nagu poleks jäämurdmist ja töntsaka kehaga vanemat hülgepoissi olnudki.

Väikesel terava nina ja kõhna kaelaga hülgekutsikal oli nüüd toitu ja ema hoolt ning armastust üliküllusses. Juba esimese nädala jooksul läks ta laisaks kui lass. Isegi ninaots paisus ja kahele poole tekkisd pehmed põsepadjad. Pikad vuntsikarvad vaatasid sealt seest välja. Ta oli nüüd niisama pehme ja paks kui vanem pojuke omal ajal. Ta karvakasukas oli aga siidisem ja heledam ning silmavaade vilkam. Kui kõik ümberringi vaikne oli, lebas ta koopapõhjal nagu laest allasadanud mütsakas lund. Vette lipsas ta aga endise väledusega, pisimagi krõbina korral. Rasv naha all ei teinud teda karvavõrdki laisemaks. Ainult igavus vaevas vahel, ja seepärast ajas ta end tagakehale püsti ja kriipis kordamööda ühe ja teise käpaga koopaseinu, püüdes ikka kõrgemale ja kõrgemale. Jõudu tuli lihastesse juurde ja varsti viskus ta endale naljaks niisuguse sulpsatusega varaauku, et pritsmed kõrgele üles lõid.

Ema oli jälle ülepeakaela ehitustööga ametis. Ta puuris uut hingamisaukude rida jäälakke, sest peale ühe olid vanad jäämurdmisel kõik hävinud. Hulk uusi veeauke ja pragusid oli küll ümberringi juurde siginenud, need olid aga liiga lagedal ja ei meeldinud vanale kavalale emaloomale. Nädala pärast hakkas ta tööga valmis saama.

Mööda hingamisaukude rida viis peaujumistee. Sealt looklesid igasse külge rüside alla ja nende vahelt läbi pisemad kõrvalharud nagu metsaalused rajad. Jäärägastik oli ka hülgepojal varsti nii peas, et ta oleks kas või kinnisilmi läbi kõige paksema rüsidetihniku koju jõudnud. Aga ainult hingamisaukude rea all ja mõnikümmend sülda sealt kõrvale võis vahetevahel näha ta valget keha liuglemas. Tuntud piiridest välja ei usaldanud ettevaatlik hülgejõmpsikas oma nina pista.

Kaugemal elas hulganisti hülgeemasid-isasid ja ujus ringi nende

poegi. Kogu ajujääalune oli hülgekoopaid ning hingamisauke täis, kord tihedamalt, kord jälle harvemini. Päratud lagamikud tühja jääd laiusid tihedamini asustatud alade vahel. Jää oli veel terve, külm kaanetas uuesti praod ja veeaugud, ükski hüljes ei pääsenud kaugemale liikuma, sest õhuvajadus sundis iga looma oma elukoha lähedale paigale.

Hülgepoeg elas oma emaga täielikus üksinduses nagu üksik laps kaugesse metsakurru peidetud peres. Ta oli arg, metsik ja võõraid pelgav. Sel ajal kui ema merepõhjas jahti pidas, lesis ta tundide viisi üksipäini koopas. Tal polnud endaga midagi peale hakata — ainult maga või kraabi suure igavuse pärast oma elukorteri seinu kriimuliseks!

Ühel päeval, kui ta jälle kibedasti ametis oli ja paremat loiba mööda seina niisuguse hooga alla vedas, et valged vaod järele jäid, tundis ta kuklas imelikku kihelust. Silmapilk jättis ta kriipimise pooleli ja kraapsas kukla taha. Tort karvu jäi pihku. Kihelemine läks aga mööda selgroogu järjest allapoole, ja hülgepoeg rabas uuesti esiloibadega selja taha. Iga kord tuli karvatuust pihku. Hülgepoja kasukas hakkas äkki seljast lagunema, nagu oleksid koid selle ära rikkunud.

Järgmisel päeval oli selg juba lapiline, nahk sügeles ja kiheles üleni, nii et enam ei teadnud, kust või kumma loivaga kratsida. Igavuse jaoks polnud enam mahti. Mehike oli nii kibedasti iseendaga ametis, et isegi vetteminek ununes, seinakraapimisest rääkimata. Vahel vedas ta kõhtu mööda karedat koopapõhja, nii et karvarada maha jäi.

Varsti lesis nässaka, end igast küljest kratsiva ja niheleva hädavarese asemel ilusa madala karvaga hülgepoeg koopapõhjal. Ta nahk oli nüüd kirju — kollakashallil põhjal läikisid valkjad rõngakeerud, hulga heledamad kui emal.

18

Mere põhjas

Märtsi lõpp oli kätte jõudnud. Puhus pehme meretuul, kuid lumi oli ikka veel säravalt valge. Talv meres ja ajujääl pidas lahkumispidu.

'Päike loojus. Eha punas taeva ja jää piiril, kõndis roosades kingades üle sinava lume.

Üleval merepinnal vaibus elu, veelinnud olid ööpuhkusele pugenud, hülgeküttide paadist ei tõusnud enam suitsu. Õhturahu vajus üle talvekütkeis Riia lahe.

Meri aga uhas raugematult jäärinda, ta mühin vastu ööd oli tasane, kuid rahutu. Päikese kustudes ärkas elu ta rüpes, kerkis alt sügavustest üles, pinnale lähemale.

Emahüljes oma jääkoopa all venitas kaela ja nihkus jääaugu poole. Päev läbi laisas rammestuses lebanud loom muutus õhtu saabudes rahutuks. Loojangu ajal sulpsas ta varaaugust alla, pöördus aga kohe tagasi ja jäi, keha püsti, pojale otsa vahtima. Kadus siis uuesti minema ja tuli jälle peale. Ema kutsus kaasa, see oli selge! Ja nii läkski poeg esimest korda ööretkele. Laisalt loibi liigutades sukeldus ta emale järele.

Merepõhjast kerkis samal ajal parv tillukesi, vaevalt nööpnõelapikkusi loomakesi. See oli nagu piimjas udupilv vees. Agaralt jalaudemetega sibades ujusid nad hüljestel vurrukarvu kõditades ülespoole. Uusi tõusis aga alt juurde ja ujus teistele järele. Vesi elas. Ema napsas allapoole liueldes midagi suhu. Hülgepoeg andis loibadega hoogu ja oli järgmisel hetkel ema kõrval. Hoolega vahtis ta emale suhu, ja kui ema jälle ahmas, napsas temagi ööhämaruses nähtamatu ja tundmatu, kuid ometi tajutava toidupoolise järele. Vaevalt suu paotanud, läks see nii kähku kinni, ei lõualuud klõpsatasid. Merevesi oli mõru. Hülgepojuke ei osanud vees ema kombel süüa — ilma et oleks merevett liiga palju alla neelanud. Hädiste silmadega piilus ta ema poole üles, nurus sealt abi ja lohutust. Ema aga ei teinud tast väljagi. Selleks ta poja ju kaasa võttis, et see õpiks nägema, mis meri on ja kuidas seal elada tuleb.

Veesügavusest kerkivad pisiloomad hüljeste ümber olid väikesed vähilised — kuulmiksabad. Nad armastasid külma vett ja elasid talvises meres reibast ja lõbusat elu. Pikad tundlad üle pea, viibutasid nad oma painduvalülilist tagakeha, ajades taga hüljestele hoopiski nähtamatut saaki — hõljumiloomi. Need kerkisid öö hakul nagu parv kihulasi vee pealmiste kihtide poole, õgides omakorda endi eel hõljuvaid imeväikseid meretaimi, millel polnud ei juuri, latva ega lehti.

Nähtamatud nagu udutolm, tõusevad nad öösel pimedast veepõhjast üles, sest vajavad eluks valgust nagu maapealsedki taimed. Ringisagiv parv taimede kannul — loomhõljum ehk plankton — on aga peale räimede, kilude, viidikate, noorte siigade ja kohade veel kuulmiksabade ja teiste meres elavate vähiliste ihaldatud toit.

Hõljumiperes elab palju igasuguseid loomakesi koos.

Mannaterasuurused pisivähid ujuvad agaralt hüpeldes ringi. Veidrad ümmargused karpide vastsed veerlevad kui pisikesed mopsid nende seas. Suuremad vähid hüppavad neist lihtsalt üle. Iseenda ümber vurrina kerides püüavad mõned keriloomad agaralt paigast. Tilluke klaasjas puuleheke vilksatab ja kaob — kalamaim! Elavad ju paljud kalad, merepõhja ussid ja vähidki oma titeea ühises hõljumiloomade karjas.

Hõljumihiiglasel, nööpnõelapeasuurusel aerjalalisel vähil, kelle peale kilu ja räim hästi maiad, on pikad karvased tundlad ja sabapundar taga nagu mänguhobusel. Teisel jälle niisugune keha, et paistab, nagu oleksid talle tiivad õlgade ja sõrmeotste külge kinnitatud.

Pole ime, et neid hõljumiloomakesteks kutsutakse — nad on kerged kui ebemed, liiguvad «käsi-jalgu» lehvitades vaevata vees ja vool kannab neid nagu tibatillukesi laevukesi siia-sinna.

Külma aja elavad nad päris mõnusasti merepõhjas üle nagu kalad ja tavalised vähidki, sest sügaval vee all on merel kõigi oma elanike jaoks soojakelder varuks. On ju Riia lahe põhjas isegi märtsikuul, sel kõige karmimal ajal, ligi kraad või paar sooja.

Öösel aga kerkib üleval valitsevast pakasest hoolimata kogu see hõljumitaimede ja -loomade hulk veidi kõrgemale. See on iidne mere seadus, seda ei väära isegi külma jõud.

Päike on meres kogu elu algus ja keskpunkt, samuti nagu maal. Päikeseloojak kisub vabalt hõljuvad vetikad üles, päevasünd aga vajutab nad alla. Hõljumiloomad, kes elavad pisivetikatest, liiguvad neile järele. Ja nii voogab elu meres üles ja alla.

Kõiki neid läbisegi sibavaid loomakesi ja pisitaimi enda ümber ei näinud hülgepoeg üldse, sest nad olid nii tibatillukesed, et sulasid ta silma ees veega ühte. Kuid nad elasid ägedat ja visa elu: sündisid, kasvasid ning pidasid kibedasti jahti endast veel väiksematele olevustele.

Ema sujuvat ujumist matkides laskus hülgepoeg ilusas kaares üha madalamale, ning äkki — tonksas ninaga valusasti millegi kõva vastu. Ta võpatas ootamatusest, koolutas keha, ja oma suureks hämmastuseks istus kõhtupidi kindlal pinnal. Ta oli arvanud, et jää all on igal pool vesi, millest rahulikult läbi võib minna ja mis loibadele mingisugust vastupanu ei avalda.

Ja äkki — kindel maa jalgade all! Hülgepojuke unustas suurest heameelest uue avastuse üle ema ja kõik muu enda ümber. Ta nüh-

kis kõhukarvu vastu merepõhja, kraapsas loibadega kahele poole ja kiskus muda ning liiva küüntega kaasa. Aimamatult tegi ta aga sellega hulga kurja, sest pehmes mudas hülgepoja käppade all peitus usside asundus. Hulgaviisi elutses neid seal enda õõnestatud käikudes. Suu augu äärel, ootasid ussid toitu. Kõik, mis vesi alla poetas, võeti suure heameelega vastu ja aeti koos mudaga kehast läbi.

Tilluke konuvagellane, peas pikk tundlataoline lont, kühveldas augu äärelt muda ja kõdukübemeid toiduks suhu. Keha hoidis ta aga hoolega varju. Sest häda ussile, kes urust välja ronib! Ikka leidub mõni kala või kilk, kes talle oma kõhus paraja paiga muretseb. Seepärast nad oma kaitsetuid kehi mudas varjasidki.

Väike kootvähk oli samuti usside hulka merepõhja elama asunud. Ta kaapis kahe pika tundlaga justkui kootidega ülevalt mudapinnalt leheriismeid, kalade ja vähkide jäänuseid ning igasugu muud merekõdu alla urgu, sorteeris seda kraami ja ajas paremad palad suhu.

Sõrmeküünesuurusi lamekarpe, neidsamu pisikesi karpe, mis meri igale poole meie liivarannale välja uhab, külitas sadade kaupa kõrgemail künkail. Nemad ajasid vett kehast läbi, püüdes niiviisi ülevalt varisevaid toidukübemekesi.

Kõik need merepõhja asukad kurnasid üheskoos mitmed sajad toobid merevett ja muda oma kehast läbi ja olid nagu omamoodi veepuhastuse masinavärgiks all merepõhjas.

Meres ei tohtinud vähimgi toidukübe kaduma minna, sest vesi oli siin kubinal elu täis ja süüa tahtsid kõik.

Öö saabus merepõhja juba siis, kui maa peal valitses veel hämarus. Seepärast ei näinud hülgepojuke oma teravatest silmadest hoolimata merepõhjas kihavast elust enam midagi ja pühkis oma loibadega usside ja karpide pisilinnad segi, jättes enda järel rusud merepõhja, ise ujus ta aga edasi. Ja samas tundis, et tal hakkas paha. Õhk oli kopsudest lõppemas.

Hülgepoeg sööstis põhjast minema, vilksas nagu nool emast mööda, et aga rutem õhuava juurde saada ja sealt jälle uue kopsutäie õhuga hästi kiiresti vee alla tagasi laskuda.

Ema aga jäi maha ja keris end nõkshaaval, päris arusaamatu aeglusega veepinna poole, justkui oleks ta haigeks jäänud. Ja siis hakkas hülgepojal uuesti nii halb, et ta tõepoolest vees uperkuuti lendas ja ema loibade vahele langes.

Ema viis ta nagu päris pisikese hülgetite süles vee alt välja ja pani koopapõrandale. Hülgepojuke oli mereseaduste vastu eksinud, oli uue maailma avastamise õhinas unustanud ema ja temast mööda tormanud. Merepõhi polnud sel kohal küll veel väga sügav, kuid isegi hüljes ei tohtinud siit tulise kiiruga välja ujuda. Merepõhjas on vee rõhumine tugev ja keha ei suuda nii ruttu rõhu vähenemi-

sega kohaneda. Verre ja kudedesse võivad tulla õhumullid — ning see tähendab surma.

Hülgepojuke lamas tükk aega pikali maas nagu elutu ja korjas siis häbelikult esiloivad rinna alla. Ta oli vees teadvuse kaotanud ja oleks kahtlemata uppunud, kui ema poleks juures olnud.

Nii lõppes hülgepoja esimene reis merepõhja.

Mõni tund hiljem oli ta aga uuesti vee all, sest ema läks ja väike ei võinud nüüd enam maha jääda. Mine tea, mis imed veepõhjas veel ootasid!

Arglikult, nõksukaupa lähenes ta uuesti põhjale.

Midagi kollakaspruuni liigutas oma harusid otse hülgepoja silmade ees. Hülgepojuke põrkus tagasi, nagu oleks valusa hoobi vastu nina saanud. Suurte kivimürakate külge kinnitunud adrupõõsad hõljutasid vees oma samblataolisi harusid. Vana hüljes lohistas rahulikult oma keha sellest puhmavõsast läbi. Hülgepojuke aga polnud elus veel midagi muud peale jää ja vee näinud, ta polnudki väga narr, kui haralist puhmastikku nähes kartma lõi.

Jää oli ennist hülged tükk maad edasi kandnud, merepõhja kohale, kus suured raudkivid nagu igivanad karvadesse kasvanud taadid maas kükitasid. Adrupõõsad olid kivide selga elama asunud, neil oli hea oma jalgu kivide õnarustesse kinnitada. Nii ulatusid nad kõrgemale — üles päikese poole.

Vähid, teod ja kalamaimud armastasid veealuste adrupõõsaste vahel elada, sest seal oli ohtralt hapnikku, mida adrulehed eritasid, pealegi pidasid mitmed mereelanikud adrulehti maitsvaks toiduks.

Emahüljes oli üle hulga aja kord jälle adrukasvudesse mähkunud meremadalale sattunud, ning vana merepõhjahulkur ja -uurija teadis, et ta siit juba tühja kõhuga minema ei lähe. Ainult silmad pidid ees ja taga olema: merepõhja elanikud olid väga osavad end iga põhjakonaruse või kivinuki taha kavalalt ära peitma.

Hülgepoeg jäi emast maha, adrukasvudega kaetud kivimüraka taha peatuma.

Päris nina ees rippus tal pundar pisikesi terasid, just nagu viinamarjakobar adruvarte küljes, ja pruunikashall sõrmepikkune elukas õgis neid ahnelt süüa. Haagitaoliste sõrgadega rebis ta marjateri lahti ja toppis justkui varas niisuguse kiiruga suhu, et kogu aeg marjaterade rida vette pudises. Kolm paari jalgu ulatusid nagu aerud kahelt poolt keha vette ja kõva kooruke ümbritses teda. Loom nägi välja umbes nii, nagu maa peal kivide all elutsev rõskuseputukas, kuid oli hulga suurem, päris väike vähk juba.

Merikilk, endal vats kirpvähke isegi juba pungil täis, maiustas veel kalamarja kallal.

Emane merivarblane, üks väheseid kalu, kes talvel koeb, oli hiljuti oma marja adrude külge kinnitanud, ise minema läinud ja isase

kala marja valvama jätnud. Marja saatus ei läinud talle enam korda. Tema oli pärast kudemist näljane ja tahtis süüa. Kõhualuse iminapaga vastu kivi liibunud, kollakasroheline, hallitäpiline, kükitas ta liikumatult ja sulas vee, adruvarte ja hallika kiviga nii ühte, et saaki otsiv vana emahüljes oli mitu korda tal päris külje alt mööda ujunud, ilma et oleks teda märganud.

Töntsaka kehaga merivarblane, ilma soomusteta nagu luts, tuletas veidi meeldé oma nimekaimu — ümarat ja kohevil sulgedega maapealset varblast. Ta ujus hästi aeglaselt ja ootas, mis vesi nina ette toob. Siis oli laiskvorst küll kärmas krabama ja neelas iga kalapoja, kuulmiksaba või ka sellesama merikilgi, kes praegu ta marja hävitas, kähku alla.

Merikilk rabistas kalamarja kallal, hülgepojuke vahtis adrupõõsa tagant seda krabisevas koorukeses vähi onupoega, ja äkki — kargas adrudest isane merivarblane välja. Endal kõht punane nagu vihast lõkendava kuke hari.

Merikilk, nagu varas ikka, ehmus koledal kombel ja pistis punuma. Merivarblane sai aga tal jalust kinni. Kilk tõmbas jalad konksu, rapsas korra ja pääses merivarblase suust. Kaks jalga jäid aga selle paksude mokkade vahele rippuma. Merivarblane puges adrukatte varju tagasi.

Põgenev kilk jäi ähmi täis ühe lageda koha peale peatuma, liigutas hädiselt tundlaid ja kobas ühe ja teise jalaga haiget kohta, kust kaks jalga kõrvuti olid välja kistud.

Kivide vahel ujuv tursk asutas end parajasti kuulmiksabade ja kõigi teiste koorikukandjate kannul veidi ülespoole ujuma. Rumalal kombel lagedale jäänud kilk oli talle hästi näha — ja merikilk on tursa peatoidus.

Tursk viibutas oma mudavärvi saba korra vasakule, siis paremale. Uimed võbisesid, kui ta kilgile selja tagant ligi hiilis. Veel hetk, ja kilk oleks olnud päästmatult kadunud.

Ülevalt veest langes aga tohutu suur hall vari alla, vajus üle tursa ja hõljus jälle kergelt üles tagasi.

Emahüljes viis tursa minema. Kilk pääses veel kord eluga. Tagasi vaatamata komberdas ta järelejäänud neljal jalal adrude alla ja puges kohe peadpidi merepõhjamudasse peitu. Saba vahtis püsti mudast välja, tegi kogu aeg lipa-lapa, nagu lehvitaks hirmunud kilk endale tuult. Saba all aga olid kilgil lõpused. Kilk hingas sabaga.

Kõik see toimus väikese hülge silme ees üpris ootamatult ja kähku. Nähtust segi löödud ja hämmastunud, ujus ta ema sabas päris aeglaselt üles ning jõudis seekord õnnelikult varaaugu alla. Nüüd alles märkas ta, et tal polnud kordagi paha hakanud.

Ta oli jälle uue kogemuse võrra rikkamaks saanud: sügavusest oli vaja pikkamööda üles ujuda.

Hüljes laskis koopas kala suust, kiskus hammastega ta küljest tükke lahti ja neelas alla. Poeg jälgis ema iga liigutust, lohistas enda viimaks ligi ja nätsutas ema suust pudenevaid väiksemaid palasid. Kalatoit aga ei maitsenud piimahabemele, kes ise oli küll juba päris suur ja kirju, kuid ikka veel hoolega ema nisa küljes rippus.

Vastu hommikut ujusid suur ja väike hüljes läbi kuuvalgusest rohetava vee kodu poole. Jää oli edasi liikunud, adrudega kaetud madalakoht meres kaugele selja taha jäänud. Jäält mere põhja oli oma viisteist sülda vett, ja niisuguses sügavuses ei kasva enam adrusid ega teisi lehtedega põhjataimi. Vees hõljusid nüüd veel ainult pisitaimed. Nagu nähtamatud tolmukübemed, veega ühte värvi, vajusid nad ülevalt alla, ja koos nendega tulid hõljumiloomad.

Kõik tõttasid koidu lähenedes oma päevase kodu, merepõhja poole. Vilksatas jälle mööda tihe parv kuulmiksabasid, nagu maa pealt vette eksinud pisitillukesi kõrvaharke, kes vilkalt oma pikki sabasid viibutasid.

Vana hüljes ujus neist häirimatult mööda. Öö jooksul oli talle juba mitu turska ja üksik hulkuv koha vatsa siginenud. Niisugune pisiprügi ei äratanud nüüd enam huvi. Hülgejõmpsikas aga pistis kuulmiksabadele õhinal järele. See oli uus lõbu, mis ta öö jooksul, kui ema kalu varitses, selgeks oli õppinud.

Suud lahti teha muidugi ei saanud, sest kibelääge merevesi pahvatas siis väikese hülge piimast magusasse suhu. Aga ka niisama tagaajamine oli huvitav. Pea ees, sööstis ta otse alla ja sattus endalegi märkamatult sügaviku kohale. Sünged libedad savikaldad viisid järsult alla kuristikku. Läbi vee libises seal aeglaselt lai hõbedane linik. See voogas kuristiku ühest äärest teise ja vajus sädeledes ning hiilates hülgepojast mööda, sügaviku pimeduse poole.

Tohutu räimeparv, kes ööseks sügaviku põhjast kõrgemale oli kerkinud, laskus koidu eel oma päevasesse elupaika tagasi.

Hülgepojuke oli sattunud räimeparve keskele: all paistsid räimede rohekad seljad ja üleval vastu veelage sätendas nende kõhualuste hõbe. Teiste vahel oli üsna pisikesi armetuid räimepoegi, keskmisi oli hästi palju, päris suuri aga mitte ühtegi.

Parv elas ja talvitas siin kuristikus juba kolmandat kuud.

Eelmine suvi oli olnud soe ja päikesepaisteline ning meri oli õitsele puhkenud. Lugematud sooja armastavad pisivetikad, mere hõljuv taimestik, ärkasid päikese meelitusel elama. Nende kannule siginesid pisiloomad, kelle läbipaistvad kehad läksid rasvatilku täis, sest meri kubises toidust.

Räimedki pidasid söömapidu — pisiloomad olid jälle neile toiduseks.

Sügise saabudes olid räimede seljad paksud, kehad rasvast punnis — talv oli muretu. Aegsasti kogunesid nad parve, kuni neid sai nii palju, et parvesaba oli kuristiku ühes, nina teises ääres. Tasakesi uimi väristades, et lapiti ei vajuks, kõigil ninad ilusasti parve juhi poole, hõljusid nad vees nagu rivisse seatud sõjavägi.

Hülgepoeg seisis, vahtis ja ärkas äkki otsekui uimastusest.

Parv oli sügavikku libisenud ja kadunud. Hülgepojuke seisis üksi keset pimedat kuristikku.

Ennist jahipalavikus alla sööstes polnud ta põrmugi märganud, et see koht oli võigas. Kus ta silmad küll olid olnud? Järsu võnksatusega viskus ta üles, vahtis veel kord üle õla tagasi ja andis siis seda enam loibadele hoogu. Emale järele jõudnud, puges hülgepojuke talle päris külje alla ja ootas lohutavat loivapatsutust seljale või vähemalt hella tröötstivat pilku. Ta oli selle oma arust kangesti ära teeninud. Ema aga andis talle lohutuse asemel tugeva õlamüksu. «Kus sa hulkusid nii kaua?» näis see öelda tahtvat.

Päev oli sündimas. Taevavõlvil voogas koidu võimas tulekahju, ta all punetas ja hiilgas jääväli kui tohutu vikerkaar.

Vana hüljes aga ujus koos pojaga jää all ühe hingamisaugu juurest teise juurde. Nagu lennul sõitis ta kogu rea läbi. Viiv peatust, tömp ninaots ja vurrud vilksatasid läbi õhukese jääkirme, järsk puhh! — ja läinud ta oli.

Hüljes puhus koidupuhtel oma hingamisaugud jääst vabaks.

Kui päike oma esimesi kiiri üle silmapiiri saatis ja jäälagendik päeva hakul helendama lõi, pikutasid mõlemad hülged koopas ja magasid sügavat und.

Ema pea käis korrapäraselt üles-alla. Pea tõustes avanesid laud, pilk selgis. Pea vajudes langesid silmad juba uuesti kinni. Loom magas mõne sekundi, et samas jälle virguda.

19

Metsvint

Viimaseil päevil olid rändlinnud hakanud üle jää lendama. Nad tulid Kuramaa poolt, ja läksid kevadiselt mustavate Saaremaa randade poole, sealt üle mere ikka veel edasi, võib-olla Soome ja Rootsi. Mõned parved pöördusid rohkem osti. Siis seisatusid mehed veidikeseks jääl, vahtides lindudele vaikides järele. Kui Nigul juures juhtus olema, müksas teisele külge ja partsatas nende kõigi hinge peidetud mõtte avalikult välja:

«Kihnu maa poole keerasid!»

Veel eile lendasid luiged tiibade vuhinal üle jää. Ja täna paati tulles oli Vana-Toomas leidnud jäätunud sulgedega metsvindi. Vanamees võttis poolkülmanud linnu pihku ja tõi kaasa. Udus märjaks saanud ja väsinud lind oli jääle puhkama laskunud, ja külm jäätaski tiivad. Tulepaistel sulatati suled üles ja pisteti lind ööseks paadininasse leivalademe otsa magama, et mõni kogemata unes peale ei keeraks. Hommikul koidupuhtel ärkas lind üles, sabistas sulgi ja kooris neid ükshaaval nokaga lahti. Vana-Tooma erk kõrv kuulis läbi une sulgede sahina ära. Vanamees ajas enda küünarnukile üles.

Juhangi virgus seepeale. Mõlemad hoidsid hinge kinni ja kikitasid kõrvu:

«Näe, eluvaim sisse tulnud!» sosistas Vana-Toomas.

«Jaah!» vastas Juhan samuti sosinal, et arga külalist mitte ehmatada.

Kolm päeva elas metsvint meestega ühes paadis. Roheliste metsade saadik kõndis oma õrnade jalgadega keset lund ja jääd ringi.

Vana-Toomas tähendas selle sündmuse teise päeva pärastlõunal oma taskuraamatusse järgmiste sõnadega üles:

«Veike metsvint sööb paadi juures oma õhtasööki on päris julke elab meite juures juba teist päeva veiksi linde käib külas meil siin iga päev mitut liiki küll linavästrikkud kuldnokad lõod tihased varesed mõned söövad korraga liiga paelu siis surevad ära sest nemad ond enne eksin ja ilma söögita merel ümber lennan.»

Kui vint juba jõudu küllalt oli kogunud, tõstis ta tiivad ja lendas üle jääaedade võngeldes: esiteks madalal, siis ikka kõrgemale tõustes, kuni viimaks taevasinaga ühte sulas.

Meeste pilgud saatsid teda, igal kütil oma igatsus põues. Isegi üle Mihkli pargitud põse libises midagi tundevarjunditaolist. Väikese vindi tiivalöök oleks nagu temagi ükskõikset hinge puudutanud.

Mehed oleksid heameelega jäält maha tahtnud. Kihnu mets oli

silmaga nähtav. Neid lahutas aga rannast lai läikiv noorjääpõld. See siras päikese käes kui peegel ja oli nende ja koduranna murdude vahel oma haprusest hoolimata kindlaks, läbipääsmatuks tõkkeks. Aja paat sisse, noorjää puruneb paadinina ees sirinal kui peegliklaas, lõikab aga edasitungiva paadi küljed kergelt ja puhtalt läbi. Mehed vahtisid ja ootasid pikisilmi, et ehk pööraks tuule vesti, suruks ajujää talle ometi otsa ning puhastaks selle peegli nende ees. Tuul keeras aga hoopis osti ja viis mehed kodurandade alt uuesti lahe keskpaiga poole.

Jääväli, mille turjal kükitas hülgepüügipaat, oli nii lai, et meestel andis kolm tundi käia, enne kui teise otsa jõudsid. Ja kogu aeg oli jää üleni terve. Uusi pragusid polnud kuskil näha, ainult vanad sulasid lahti ja hülged, kes lähemal elutsesid, pistsid pea juba jäätükkide vahelt välja.

Vana emahüljes oma allesjäänud pojaga elas aga ikka veel jääkoopas edasi. Kevad oli kuiv, vihma sadas vähe. Pealegi olid pea kohal paksud jääkummid, mis ei tilkunud veel nii pea kaela. Hülgeil oli seal hea varjuline elu. Kõik teised hülged, kes selle jäävälja ga Riia lahel ringi sõitsid, olid juba väljas, kui vana emahüljes viimaks oma heledakarvalise poja päikese ja valguse kätte tõi, just nagu aarde, mida ta seni kiivalt ainult oma silmade rõõmuks oli hoidnud.

20

Vareste kohus

Oli aprilli algus. Päike paistis pilvituil päevil palavalt taevast alla. Jäätükid rüside harjadel, mis veel hiljuti kivikõvad ja päikesesoojale trotsides külmi kiiri vastu saatsid, vandusid alla. Rüside harjad lõid hõbedat täis. Iga lumest paljas jäänukk põles päikese käes nii valusas tules, et viis või silmavalguse. Vana-Toomal olid märtsikuu läbi tahmaseks määritud «klaasid» ees olnud. Taavet tõmbas pajapõhja alt igal hommikul sõrmega tahma ja määris ninale, sidus lõpuks veel musta villase riideräbala ümber pea. Nigulal uhkeldasid koguni Riiast toodud siniste klaasidega poeprillid ninal. Mihkel aga ei pidanud prillidest midagi.

«Keda see päevavalgus enne torganud on. Ega ta ork ole, et silma läheb!» ühmas ta ükskõikselt ja vantsis paadist minema. Juhan oli samuti oma silmade peale kindel.

Nüüd aga lõpuks tõi Vana-Toomas ta ikkagi paati tagasi. Juhan oli pime.

«Tee pajaauru, küll võtab tagasi!» trööstis vanamees poissi ja jättis ta enda hooleks.

Juhan lamas kummuli paadis, pea kasukate alla peidetud. Ta oli nagu laps, kes ema käest vitsu saanud ja nüüd oma häbi peidab. Viimaks ronis ta välja, komberdas rüside juurde ja raius ülevalt harjast jääkilde. Silmad olid nagu tuld täis, ei kannatanud mitte teragi päevavalgust. Poiss sundis end aga takka ja varsti voolas pajast kerkiv aur talle näkku.

«Misjaoks mina pidin pimedaks jääma ja mitte Mihkel!» mõtles poiss pahuralt. «Parem võiks Mihkel paja kohal uppis seista ja silmi tohterdada.»

Eriti kibedaks läks poisi meel, kui talle pähe torkas, et Vana-Toomas oli veel öelnud: «Hea, et Mihkel maha ei jäänud!»

Et Mihklist, kogenud kütist, paadile hulga rohkem kasu, et tema käe läbi paati enam hülgenahku ja rasva kogunes, selle peale Juhan praegu ei mõelnud. Poisile tundus nagu isikliku solvamisena, et just tema silmad üles ütlesid.

«Oodake!» ähvardas Juhan mõttes oma paadikaaslasi. «Järgmisel aastal on ka minul tahmaklaasid peas, ja eks siis näe!»

Öö jooksul keeras tuule vesti, hommikul oli jää otsast otsani paksu udu täis ja kõik mehed istusid paadis paigal. Keegi ei pääsenud sel päeval jääle.

Juhan ei tundnud aga nüüd põrmugi heameelt Mihkli paadisoleku üle. Parem olgu siis juba ikka teised jääl ja tema üksi paadis, kui et kõik niisama pikutavad. Juhani silmad olid täna veidi

paremad ja jälle hakkas püss poisi hinge vaevama. Äkki ei saagi nii palju hülgeid kokku, et püssirahaks jätkub!

Juhanil oli ju samasugune õigus paadi saagile kui Mihklil või Vana-Toomal. Rasvast ja nahkade eest saadud rublad jaotatakse meeste vahel võrdselt ära, sellele vaatamata, kas oled noor või vana kütt, on sul hästi või halvasti läinud. Iga mehe õnn või õnnetus oli ka teise oma. Võitlus ajujääga, selle valge hiiglasega, sidus nad kõik ühte. Üksikuna, ainult oma õnne taga ajades oleksid nad jää turjalt ammu maha raputatud.

Juhanile oli tema enda mina veel liiga tähtis, et sellest täiesti aru saada. Tema südames oli tärganud uus salajane igatsus: saada paadi parimaks kütiks, üle kogu Riia lahe kõige kangemaks ja sitkemaks meheks. Nähku siis, mis mehe nad endile paati on saanud ja kelle nad Tibrika murrus justkui armu poolest kaasa võtsid. Mihkli tahtis ta üle lüüa, tema kütikuulsuse varju suruda. Juhan pole unustanud, mis Mihkel Laose õues ütles: tema lastega merele ei minevat. Need sõnad põletasid nagu tulised naelad Juhani rinnas. Oli siis Juhan mõni laps — tervelt kuusteist aastat ära elatud ja seitsmeteistkümnes käes.

Aga pidi nüüd silmadega see täbar lugu juhtuma!

Kuid Mihkel ei paistnud tahtvat ei halb ega hea kütt olla. Ta ei vaevanud üldse oma pead igasuguste tahtmistega. Tatsas oma rada üksi või koos Nigulaga, või siis jälle norskas. Nagu praegugi, keset selget päeva. Käsi aga oli tal kindel ja silmad niisugused, et — ära paremaid tahagi.

Koos meestega istus uduvangis oma viiekümnepealine varese-parv. Nemad tulid Kuramaa poolt kange lennuvihinaga, kaotasid uduga kursi ja laskusid paadi lähedale jäärüside otsa, kus ootasid nüüd nagu mehedki kannatamatult ilma selginemist. Nälg näpistas lindudel kõhtu.

Vana-Toomas lõikas leivakääru ümbert mahalõigatud koorukese raasukesteks ja viskas üle paadiääre varestele.

«Näevad teised näguripäevi nagu meiegi mõnikord jääl!» arvas vanamees, toetas käed paadiäärele ja vahtis, kael õieli, et kas tulevad.

Linnud tõstsid tiivaotsad püsti ja kargasid korraks õhku, kõõritasid siis musta pead keerates ühe ja teise silmaga toiduraasude poole. Üks paksu peaga suur vares kraaksatas korra ja vanamehe üllatuseks jäid kõik nagu üks mees paigale.

«Vaata aga vaata!» imestas Vana-Toomas. «Neil ka oma ninamees eesotsas. Teeb korra «kroak» ja kõigil sabad sorus.»

Üks varestest ei suutnud aga kiusatusele vastu panna, nihkus mööda jäätükke ikka madalamale, lõi korraks tiivad laiali ja istuski otse leivatükkide ees. Kael pikalt õieli, kraapsas ta esimese pala ning neelas alla. Ja et seepeale midagi ei juhtunud, korjas kõik

leivaraasud üles ja pani vatsa paigale. Teised varesed vaatasid vaikides pealt, keegi neist ei liigutanud tiivaotsagi.

Veidi hiljem, kui Vana-Toomas telgi alla oli kadunud, jalutas vares juba paadiäärel ja vahtis ülevalt sisse, et mis seal veel on.

Mihkel keeras parajasti ümber paadinina, nägi üleval paadiäärel kõndivat lindu ja tuksatas seisma. Hooletult kergitas ta püssiotsa, lajatas pauk, ja vares töllerdas ripneva tiivaga omade juurde tagasi.

Kogu parv tõusis nüüd nagu must pilv õhku, kõik langesid ühes-koos verise venna peale ja kiskusid ta tükkideks.

Vana-Toomas keksis, rusikad püsti, paigale kohkunud Mihkli nina all.

«Mis sa tast lasid! Mi-is sa tast tahtsid! Nägid nüüd, mis teised tegid!»

«Ega ma meelega, kogemata trehvas!» sai Mihkel viimaks suust. «Ma niisama, tahtsin teist vähe kohutada!»

Mihkel oli isegi ehmunud, et kuidas see pauk nüüd. Ta üldse ei sihtinud, laskis niisama huupi, ja näe, vedas teisele kohe külge.

Püssikuulil paistis Mihkli käes imelik vägi sees olevat — pööra või rauaots vastu lagedat taevast, ikka kisub millelegi külge.

«Hull lugu jah! Hull lugu ikka küll!» mühises ta endale nina alla. Oli see nüüd iseenda, püssi või vareste kohta öeldud, sellest ei saanud keegi aru.

Vana-Toomas sekeldas tükk aega, ise näost punane, paadis ringi, tõstis ja seadis tangu-, jahu- ja soolanutsakuid paadininas üksteise otsa ja jälle laiali.

«Ega sa metsas ole, oled väljajääl,» pahandas vanamees edasi.

Väljajääl maksid Vana-Tooma arust hoopis eri seadused. Lind oli maa ja roheliste metsade saadik ja tõi kevade oma tiibade all kaasa. Üle mere lennates oli tal pikk tee selja taga, ajujääle laskus ta viimases väsimusevõimetuses. Surmapatt oli teda seejuures eksitada. Olgu ta siis või vana vares.

21

Veel kord vastamisi

Kaks päeva istusid kütid ja varesed uduvangis, siis keeras tuule nordvesti. Järgmiseks hommikuks oli udu lahtunud ja vareseparv kadunud. Ülevalt pilvedest saputas puhast õrna lund pehmelt igale poole üle jää.

Juhan ronis jäätükkide vahelt samast kohast üles, kus varesed olid verist omakohut pidanud. Poisi silmad olid juba päris head.

«Pajaaur vist aitas,» mõtles ta tänulikult. «Vana-Toomal ikka kõiksugu kunstid teadupärast.»

Nagu iseendast pöördus Juhani pilk kõige esmalt nordvesti, sinna, kus ta hülgepoja peost minema oli lasknud ja oma vasktoruunelma jääle jätnud. Kõik need päevad oli kiikriots hommikuti ikka ja jälle sinna libisenud, et samas pettunult ära pöörduda. Õhtul merelt koju tulles ütles poiss iga kord ikka uue lootusega rinnas ja ärevust maha surudes võimalikult ükskõikse häälega Vana-Toomale:

«Ma löön keeru sisse, vaatan korraks, mis sealpool!»

«Sealpool» oli aga pilt ikka ühesugune. Lumi ja tuulekõhin, ei midagi muud. «Pole enam mingit lootust,» otsustas poiss, läks aga järgmisel õhtul jälle.

Nii ka täna. Tahes-tahtmata pidi ta silmad teatavasse suunda pöörama.

Tükk aega seisis Juhan jääkühja otsas, just nagu tardunud: eemal vestis, laia lageda platsi keskel püherdasid värskel lumel kaks hüljest — ema ja suur kirju poeg. Lahtine varaauk läikis keset lumist platsi.

Poeg roomas paarkümmend sammu eemale lumekünka otsa, koolutas oma siidist kaela ja liugles nagu väike poisimarakratt kõhuli künka otsast alla. Juhanile paistis isegi, nagu tõstaks ta sealjuures loivad pisut kõrgemale, et kõht paremini liugu võtaks.

Juhani kadunud hülgepoeg koos emaga! Polnud mingit kahtlust! Ühtegi muud hüljest sealpool küljes ei elutsenud. Tuli ometi peale! Kevadine päike ja värske lumi meelitasid välja!

«Mis nüüd? Kui nüüd püss oleks,» mõtles Juhan. «Hiiliks kohe ligi ja saaks ta ometi ükskord kätte.»

Nigula püss lebas Juhani selja taga paadiluugil. Poisi pilk riivas igatsevalt selle karvast tuppe. Et aga teise püss salaja pihku haarata ja minna hüljest luurama, niisugune mõte ei tulnud poisile pähegi.

Elupõlved olid ta isad ja vanaisad ajujääl merd sõitnud, üheskoos merega heidelnud. Ja ei kuskil mujal võinud inimene nii sügavalt

tundma õppida mere vägevust kui muust maailmast äralõigatud ajujääl. Inimesel ei olnud muud mere vastu välja panna kui põlvest põlve kogutud hoolsad tähelepanekud mere palge, iga ta piserääga liigutuse kohta ning kakskümmend neli jalga pikk ning üheksa jalga lai hülgepüügipaat. Nad olid paadi kaared ja täävid valmistanud tammest ning veepiirde kohale tammelaudu naelutanud, et jää paadikeret nagu vaha läbi ei lõikaks. Ometi oli see vaid nagu munakoor mere käes, kui too sügavamini hinge tõmbas. Meri oli vägev ja võimas, ta võis olla äkiline ja karm. Kuid ta ei talunud ülekohut või autust. Seda õpetati lastele põlvest põlve.

Midagi salaja võtta või teha — niisugune kavatsus ei tulnud arvesse. Juhani hingesoppidest hiilis aga hoopis teine mõte välja:

«Kui ei ütlekski teistele!»

Ta ei valeta ega peta, ainult vaikib. Ei saa Juhan ise oma hülgepoega lasta, ärgu saagu siis teisedki! Hülgepoeg on kord Juhanil peos olnud, poiss on ta tukslevat ihu oma sõrmede vahel tundnud. See hülgepoeg on tema oma, koos kõigega — karva, naha ja loibadega.

Juhan oli äkki omaks kuulutanud paadi ühisvarasse mineva saagiosa, pealegi merelooma, kes kuulub esialgu veel iseendale.

Tugev omandivaist oli haaranud poisi hinge oma küüsi, püüdis kägistada ta paremat mina.

Minutit kümme talitas Juhan paadi juures vaikides ringi ja oli kindlalt veendunud, et ta jätab selle asja enda teada.

Siis aga...

«Peale tuli!» sosistas ta Vana-Toomale üle paadiääre hommikukeeduks puid ulatades.

«Mis, kus?» tõmbus Vana-Toomas küüru ja vahtis ringi. Vanamehe esimeseks mõtteks oli, et karvakala kuskil siinsamas peale on tulnud.

«Mitte siin! See minu poeg ikka, kes peost lahti sai!» sosistas poiss nagu suurt saladust.

«Mis sa siis sosinal — see ju kaugel!» imestas Vana-Toomas ja sibas kiikriga vaatama.

Hülgepojuke väherdas lausa lapsikus rõõmus küljelt küljele, jäi vahel peatuma, vahtis natuke aega nagu imestades enda ette ja pildus lund üles. Nii tore oli lumi hülgepoja meelest!

Vana-Toomas seisis ja vaatas, langetas kiikritoru ja vaatas jälle.

«Paks poiss, ai-ai, mis paks poiss!» rääkis vanamees imetledes. Nägu kiskus taadil aga seejuures üha enam kipra, nagu oleks ta viha õuna hammustanud, suutäit välja sülitada aga ei täi.

Juhan ei lausunud musta ega valget, seisis vanamehe kõrval ja kipitas südant.

Vana-Toomas kribis rüside otsast alla.

«Kaval elukas! Ai, misuke vana kavalusekott!» rääkis ta pead raputades.

«Vana ja kaval? Kes?» imestas Juhan.

Temal mõlkus meeles ainult poeg, see väike ja valge, kes kord ta käte vahelt välja oli rabelnud ja nüüd, kirju kasukas seljas, seal ema kõrval lumel mängis.

«Kes see? Vana mereutt, kes muu! Teisi aruga elukaid siin ei ole! Pole üldsegi mitte!»

Hülged olid keset pikka lagedat platsi, rüsivallide tiivad kahel pool ääres, mõlemad ühekaugusel nagu mõõdetud. Ei ühe ega teise tagant pääsenud laskekaugusse. Tiivavahed kummastki otsast lahti, ja mitte ainukestki jäänukki polnud läbi kiikritoru lähemas ümbruses näha. Ainult ühes kohas tegi rüsitiib pisikese kääru sisse. Kui ehk sealt!

«Kes läheb?» arutas vanamees endamisi. «Seal peab oskama ja silma peab olema.»

Vanamees kõhkles ja mõtles asja edasi-tagasi. Ta sinised silmad vilkusid ägedalt. Tema ise oli teadagi see kõige parem küttja hiilija. Aga — las läheb seekord pealegi Mihkel! Ligipääsemise lootus na kahtlane et! Niisuke narr poeg — ise ema kõrval, aga kah, pea muudkui käib. Parem juba Mihkel!

Vana-Toomas sibas paadi juurde tagasi. Juhanil oli kibe maik suus. Tema oli nüüd mängust väljas, see oli selge.

«Mihkel, hei, Mihkel! Tule nüüd ruttu ja võta püss! Niisuke tükk, et karvakala peal!» hüüdis Vana-Toomas heleda häälega.

Nigul ja Taavet ronisid kähku telgist välja, Nigulal Mihkli kiiker käes. Enda oma oli tal jälle teab kus — üleval leibade otsas või kuskil ahtris. Kust sa teda niisuguse kiiruga leiad! Mihkli oma oli aga alati teadupärast — hülgenahast seljapaunas. Pista ainult käsi suust sisse ja kohe näpus.

Viimaks venis ka Mihkel, paun turjal ja leivakäär peos, telgi alt nähtavale.

«Kus kaare all?» küsis ta oma värvituid kulme kergitades.

«Siia, siia tule!» Nigula pikad käsivarred vehkisid üleval jääkuhja otsas nagu veskitiivad. «Jah et tule ise ja vaata! Missugune kena valgetkirja poeg! Pole niisugust enne näinud!» Nigul ulatas Mihklile kiikri ja raputas pead. «Aga paha tükk selle ligisaamisega.»

Mihkel sihtis kiikriotsa Nigula näidatud kohta, hoidis kiikrit tükk aega liikumatult paigal, keeras vähe vasakule ja paremale.

«Nojah, eks ma siis lähen!» ütles ta alla ronides.

Vana-Toomas timpis raasuke maad kaasa. «Kätsu jah, ole siis meheks — ehk saad korralt vagaseks. Saaks äkki poja ka!» ütles ta peaaegu paluval toonil ja mõtles ise: «Mine tea, äkki meri õnnistab!»

«Nojah — eks ma!» ühmas Mihkel vastu ja tampis minema.

Mihkel sihtis esiteks süüdosti ja sealt kauges kaares ringi ümber rüside tiiva, lagedast vahemaast üle, vastastiivale selja taha. Nüüd oli ta allatuult ja hülgesilma eest varjul.

Rüsivall pole aga aiaplank, et varjab mehe üleni ära. Pool keha või veel enamgi paistis välja. Seepärast pistis Mihkel varsti kiikri põue ja laskus käpakile. Püss ja käks kõlkusid risti rinna ees ja

tagusid vastu kõhtu. Ligi paarsada sammu ronis mees neljakäpakil maas, kogu aeg ühe silmaga kõrvale piiludes, et äkki selg üle ei paistaks ja hülgeid minema ei peletaks.

Jäävall vajus järjest madalamaks. Kütt tõmbas käksi püssirihmast välja, vedas nöörivihid üle pea ja jättis lumele maha. Tasakesi püssi tõstes roomas ta nüüd juba kõhuli edasi.

Kääru kohal peatus valge, vastu jääd surutud kogu uuesti. Otse ees valendas mitme sülla laiune lumeveer, seejärel katkendlik jäätükkide rida, lumelagendik ja — hülged.

Vana ema venitas oma lihavat kaela, lühike koon ja mustad vuntsid läikisid. Loom ajas nina vastu taevast, paistis, nagu ringutaks ta mõnu pärast. Läbi madala vahekoha vallis oli see selgesti näha. Poja pea kerkis ema keha varjust, must silm läigatas.

Pead tõstmata, vaikse valvsa tähelepanuga luuras mees hülgeid ja otsis jäänukki, mille varjul lagedast kuidagi üle pääseks. Ees ootas kõige raskem osa teest.

Kütt kergitas vasakut ja paremat külge, nagu prooviks ta, kas keha jää küljest ikka hästi lahti, ja roomas siis nii hääletult rüside poole, nagu oleks ta vaid iseenda vari.

Madal veeloik oli teel ees. Silma pilgutamata roomas Mihkel sellest läbi.

Jäätüki varjus tõmbas kütt keha konksu.

Pea kerkis. Kaks teravat silma piilusid jäätüki tagant välja.

Kukk oli vinnas, pistong süüteaugul...

Lumel polnud aga mitte midagi. Tühi varaauk mustas keset lagedat platsi — ja kõik.

Hülge silm oli olnud väledam. Enne veel, kui Mihkel lasta sai, kadusid nii ema kui poeg jääauku.

Mihkel tõusis, nühkis käeseljaga higinõred põskedel laiali ja sammus tagasi vaatamata minema. Natuke hiljem tampis ta mööda lund, leivatükk pekiga ühes, käks teises käes, ja nätsutas käies hoolega süüa. Mihkel sihtis otseteed eilsete püügikohtade poole.

Juhan, Vana-Toomas, Taavet ja Nigul istusid samal ajal ringis ümber paja ja helpisid tulist odrajahusuppi.

Juhanile ei maitsenud toit mitte üks põrm, supisuutäis jäi vägisi kurku kinni. Poiss kuulatas kogu aeg kikkiskõrvu — nüüd, nüüd tuleb pauk. Viimaks ei pidanud ta enam vastu ja puges telgisuust välja.

Nigul pilgutas seepeale silma:

«Nägu kange ees, justkui keisriproual kohtumaja seina peal, endal aga sipelgad sibelevad istumise all.»

«Las läheb ja vaatab, vaja teada!» sähvas Vana-Toomas. Tema oleks peaaegu nõus olnud Juhaniga kaasa jooksma, et kohe ära näeks, kas Mihkel pääseb ligi ja kas püss ikka võtab ja kas jääb üksi ema maha või äkki mõlemad korraga.

«Sisse läksid!» kostis väljast hüüe.

Vana-Toomas kargas püsti nagu ussist nõelatud ja jooksis telgi alt välja.

«Kas ikka päris tõesti? Nägid sa ka õieti? Ja vana ema ka läinud, ai-ai!»

«Mõlemad!» hõikas Juhan. «Vana ees ja poeg järel! Justkui välgujutt!» Poisi hääl helises, nagu oleks samal ajal, kui Mihkel lahingu kaotas, tema võidu enda kätte saanud. Üheainsa pika hüppega volksatas ta ülevalt jäähunniku otsast käksivarre najal alla.

Vana-Tooma terav kõrv püüdis kahtlase helina poisi hääles kinni:

«Poiss, sul nägu nii rõõmus ees, et... Mis asja üle sina siis heameelt tunned?»

Juhan ei vastanud, keeras näo kõrvale.

«Ai-ai! Ei osand ikka asja õigel moel ajada!» raputas Vana-Toomas laitvalt pead ja kobis kähku telgisuust sisse.

Toimetused paadis olid kõik veel pooleli ja hommikune merelemine kiire. Polnud mitte sugugi aega. Ega Vana-Toomal poleks vist aega surragi, olgu või vikatimees ise ukse ees ootamas. Küllap Vana-Toomas hõikaks sellelegi: «Oota, oota'nd üks raasike, las ma tõstan selle tünnikese veel enne teise kohta!»

Juhan püüdis vägisi pealetükkivat heameelt maha suruda. Sellest ei tahtnud aga suurt midagi välja tulla.

«Ära läks! Pääses! Ei saanud ka Mihkel kätte!» rõõmustas ta.

«Kaks nahka ja hulk rasva jäävad nüüd paadivarast puudu!» torkas aga äkki teistsugune mõte poisile pähe. «Need oleksid püssihinnale ka oma jao juurde andnud!»

Püss oli tal kogu jääloleku aja kohta teist korda meelest läinud. Esimest puhku jäämurdmise ajal Sõrve rannas ja nüüd jälle.

«Ega need kaks nahka kah enam midagi päästa!» jõudis poiss lõpuks otsusele ja heameel «oma» karvanina pääsemise üle jäi ikkagi ülekaalu. «Veab ehk veel viimaks niiviisi välja, et saan ikkagi ise need loivad kätte!»

Õhtul tulid mehed jäält tühjade kätega paati. Isegi Vana-Toomas polnud seekord midagi saanud.

Vana-Toomas käis tusasel näol ringi ja heitis etteheitvaid pilke Mihkli poole. Vanamehe pead vaevasid rasked mõtted. Eks näidanud päev ju selgesti, et meri seda vareselugu pahaks pani. Miks Mihkli käes püss äkki ei võta! Kõige parem kütt paadis, peale Vana-Tooma enda muidugi, ja tuleb õhtul niisama targalt tagasi, kui läks. Ja nüüd need karvaninad seal! Ise päris silma all, aga kätte ei saa. Päris kindel — meri on Mihkli pärast kurjust täis ega anna oma loomi välja.

Vanamees vahtis murelikult taevast. Seegi oli niisuguseid imelikke kahtlasi pilvi täis. Mis ta seal üleval haudus, kes seda teadis.

Äkki veel tormi! Noh, siis pane aga hõlmad vöö vahele ja kisu pükstirihm kõvasti peale. Kihutab neid kõigega koos jälle Kura kurgu poole!

Pimedikus, kui teised kõik juba paadiõlgedel pikali, ronis Vana-Toomas, tume mütsakas kaenlas, üle paadiääre välja jääle. Telgi tuulevarjuse külje all küürutas ta maha ja näppis kaenlasse surutud riide küljest karvu. Tikk särtsus ja oli tunda villase riide kärsahaisu. Vana-Toomas vedas suitsevat karvatuusti Mihkli püssitoru ümber ringi ja rääkis tasasel häälel:

«Too toorest, vea värsket, suuri, musti ning kirjavi!»

Sellega valmis, ajas vanamees enda sirgu ja vaatas mõtliku näoga üles.

Taevavõlvil lõid esimesed tähed õrnalt vilkuma.

Vana-Toomas astus nüüd üle lagendiku sinna, kus varesed oma venna olid tapnud.

Uuesti sähvas kollakas tikutuli. Vana-Toomas kõndis, suitsutuust käes, mööda lumist välja ja suitsetas kõik paha ta puhtalt pinnalt minema. Et see õhku haihtuks kui suits!

Mehed telgi all ei maganud veel nii sügavas unes, kui Vana-Toomas oleks tahtnud. Taavet oli kogu aeg ärkvel olnud ja vaikides Vana-Tooma talitused heaks kiitnud. Nigul aga niheles, puuris sõrmega Juhani külge ja äratas selle üles. «Nuusuta!» sosistas ta. «Vanamees teeb oma tempe!» Kuid kogu see asi oli Nigulagi meelest ikkagi huvitav ja põnevust täis.

Juhan kuulatas Vana-Tooma samme ja ühmas uniselt:

«Las teeb, ega see tükki küljest ära võta!»

Täit usku poisil aga niisuguste asjade sisse enam ei olnud.

Mihkel üksi magas kõigutamatus rahus edasi.

Järgmisel hommikul, enne kui mehed laiali jõudsid minna, istus vana hüljes jälle peal — hele poeg kõrval, eilsest varaaugust hulk maad vesti pool.

Mihkel hiilis püüdma. Vana-Toomas oli head lootust täis, Juhan vahtis üleval rüsivalli harjal lugu pealt.

Mida enam Mihkel hülgepaarile ligines, seda kindlamini tundis Juhan, et teine sirutab käe võõra vara järele. Ja Juhan ei võinud teisiti, kui pidi soovima, et Mihkli ettevõte jälle äparduks. Tal oli praegu tunne, nagu oleks ta hüljestega liidus. Kaks nahka püssi ei päästa! See mõte andis poisile kindlust. Laskmiseõigus oleks pidanud tema käes olema, tema oleks pidanud esimese paugu saama. Vana-Toomas oleks võinud püssi anda!

Juhan oli oma mõtetega vaevalt niikaugele saanud, kui eilne lugu kordus: nii kui Mihkel jäävalli taha sai, kadusid hülged. Ei kannatanud vaatamist. Püssiotsa väljatorkamisest polnud juttugi.

Vana-Toomas oli päris löödud. Polnud aidanud ka eilne suitsetamine ja püssi lausumine.

Kas sõnad polnud ehk küllalt kanged või mis? Ta oli nad oma ristiisalt, vanalt Künkra Pärdilt surivoodil saanud. Vanamehel endal ei olnud poega. Sõnu tohtis ainult üks elus inimene teada, muidu kaotasid võimu.

Ei, sõnad olid head ja korras. Terve küla teadis, et vanal Pärdil olid ussi- ja hülgesõnad teada. Ta oli nad oma isa käest saanud ja see jälle oma isa käest.

«Liialt õrna verega ikka ja ei muud ühti!» mõtles vanamees. «Poeg ka õppust saanud, inimese peost läbi käinud, sellepärast! Ei aita siin sõnad ega miski asi!»

Samal päeval tuli Nigul lõuna paiku paati pükse vahetama. Jääl oli rahkjas päevakord peal, mees polnud enne arugi saanud, et alt mäda, kui oli juba poolest kõhust sees.

Nigul ei saanud aga veel nii pea kuivi pükse jalga. Vana hüljes oli vahepeal oma elukoha kõige viimasesse otsa ujunud, vana hingamisaugu laiaks kaapinud ja oma heledakarvalise poja uuesti jääle toonud.

Nigul jättis püksivahetamise mõtte kohe katki, nägu lõi hiilgama. «Unustab hoidja, tabab püüdja! Nüüd olete mul peos!» Ta hiilis hüljestele lähemale. Märjad püksid kleepusid reite külge, jalad olid nagu kammitsas. «Kobisevad ka veel!» kirus Nigul mõttes iseennast, et ikka enne kuivi jalga vahetada ei mallanud.

Nigula isu käis nagu Juhanilgi kangesti poja järele: «Saaks kätte, ei müükski kaupmehele! Teeks endale vesti. Teistel niisugust ei ole.»

Nigul venitas kaela ja piilus jäätükkide vahelt. «Alles veel!» rõõmustas ta end kätel kõrgemale kergitades. Hülged ja varaauk olid päris ligidal, mõlemad kui peo peal näha.

«Õige helevalge! Kael sihuke sile ja läigib päikese käes kui luigerind. Ilus ikka küll!» imetles Nigul hülgepoja kollakashalli kasukat, unustas isegi oma märjad jalad ja kergitas veel veidi nina.

Summ! Piiskade sadu. Nigula vestinahk oli koos emaga läinud.

Õhtul enne päikeseloojangut, kui viimased mehed merelt paati jõudsid, ronis emahüljes pojaga jälle uues kohas peale. Kehas ärganud vastupandamatu tung kiskus emalooma ikka ja jälle jää alt välja. Kevad saatis temalegi oma kiusava kutse.

Mõlemad hülged püherdasid maas: ilusad, täissöönud, libeda karvaga nagu jõudehobused. Poja hele nahk läikis loojangutules kui kuld.

«Lihtsalt narrivad!» pahvatas Nigul südametäiega.

«No ega neid niisama jätta ka ei või,» ütles Taavet, võttis püssi ja läks. Kuid ei olnud temalgi mehel paremat õnne kui eelmistel. Nii kui ta vähe lähemale sai, kadusid hülged varaaugust sisse.

Telgis tekkide all arutasid mehed asja pikalt ja laialt.

«Emal silm kogu aeg selle kõige ligema jäätüki küljes kinni, kust sa siis ligi pääsed,» ütles Mihkel.

«Aga see ju ainuke koht, kust püss vähe veel võtaks!» pahandas Nigul.

«Seep see on. Ai-ai, targad elukad. Üsna päris inimese aru peas!» rääkis Vana-Toomas, vaikne imetlus hääles.

«Ja poeg, sellelgi silm muudkui kiiskab, see veel hullem kui vana!» lisas Juhan. Tema oli rüside otsas kõik kolm retke kiikriga kaasa teinud ja teadis täpipealt, mis üks või teine teinud, kus käänakul Mihkel puhanud ja kui tihti ema või poeg kaela sirutanud.

«Ilus oli teine ikka küll. Jah et, ma jäin päris vaatama. Keeras kaela, veeretas vahel küljele, sügas kõhtu. Ju see jääpealne asi talle ikka meeldis. Ise helevalge ema kõrval, nii kena et!» tõstis Nigul uuesti häält.

«Kes see kenadust patta saab panna,» arvas Taavet. «Nahk jääb nahaks ja kaupmehe hind ikka üks — seitsekümmend kopikat tüki pealt. Peaasi kui kuulitäkkeid või pussiramme sees ei ole.»

«Õrna ihuga liialt!» pobises Vana-Toomas üsna enne magama jäämist. «Liialt õrna ihuga. See kõik see viga!»

Järgmisel hommikul oli Juhan jälle varakult kiikriga vaatamas.

«Peal!» hõikas ta võidukalt.

Ta ei teadnud nüüd enam isegi, kellele ta poolehoid kuulub. Talle tundus, nagu oleks hüljeste ja meeste vahel läinud vägikaikavedamiseks ja et tema üksi seisab pealtvaatajana kõrval.

Mehed seisid paadi ääres mügaras koos ja pidasid nõu.

«Kes läheb?» kostis Nigula hääl teistest üle. «Vana-Toomas ainuke mees paadis, kes veel katsumas pole käinud.»

Juhanil üleval rüside otsas lõigati nagu vaheda noaga ihusse. Ja tema — kes on siis tema?

«Las poiss läheb!» ütles Vana-Toomas äkki kräbedalt ja tõmbas püssi otsapidi paadist välja.

«Poiss jah, las poiss! Las poiss proovib ka püssi!» olid teised kohe nõus. Keegi neist ju õieti ei uskunud enam, et nende hüljestega toime võiks tulla. Hülged lesisid nüüd rüsidest hoopis kaugel, keset laia lagedat lumevälja. Üksainus jäänukk vahtis kuulealusel küljel lumest serviti välja — oma viiskümmend sammu loomadest eemal.

Juba täielikult lootuse kaotanud ja pealtvaataja ossa mõistetud Juhan oli äkki lahingusse kutsutud.

Poisi silmad välgatasid Vana-Tooma käest püssi vastu võttes. Ta oli hüljeste hoolsad vahtimised ja meeste kavalad roomamised kõik jääkuhja otsas seistes endasse imenud ning meelde vajutanud. Ta püüdis nüüd oma kehas ja peas nii püüdjate kui ka püütavate tarkust ja osavust ühendada. Neljakäpakil, püss kaelas kõlkumas, ronis ta rüside varjus hüljestele lähemale, nii nagu mehedki seda teinud olid. Puhkas enne lagedale minekut ja roomas siis kõhuli, nägu

vastu kevadist raspelteravat lund, nagu siug väänel des ja aeg-ajalt peatudes lagedast üle.

Viimaks oli poiss jäätüki taga, kergitas ettevaatlikult püssiotsa ja piilus, sõrm päästikul, ühe silmaga varjust välja.

Poisile tulid pettumusest peaaegu pisarad silma — lumi varaaugu ümber oli jälle tühi, tühi ja lage, nagu oleksid hülged vaid meeltepete olnud. Nagu vihuti poissi narrides olid mõlemad kes teab juba millal jää alla libisenud. Juhan sihtis püssiga tühja lund.

«Paistsid seekord nagu oma tahtmist mööda sisse minevat. Tulevad sealtsamast ehk veel peale. Laome teise külge varjud üles, nüüd enam ei jäta!» lubasid mehed paadi juures ja läksid laiali.

«Liiga õrna verega, liiga õrna verega!» rääkis Vana-Toomas Juhaniga koos mööda jääd paadi juurest eemale timpides.

Õhtul merelt tulles vedasid Nigul, Taavet ning Juhan kõik ühes koos jääkamakaid hüljeste viimase asupaiga vastu ning ladusid üles. Nigul tahtis püssiotsa jaoks isegi vahepilu valmis meisterdada. Taavet aga laitis selle nõu maha. «Ei aita! Märkab püssiotsa kohe ära. Tüki ääre varjust ikka parem.»

Mihkel teiste tööst osa ei võtnud, lõi käega, viskas pikali ja mühatas midagi, et tema tühja tööd ei tee.

Vana-Toomas veeretas paadis hülgeverega odrajahust käkikesi ja laskis ükshaaval laest rippuvasse supikatlasse. Tema askeldas praegu aurupilvede sees nagu vanataat keelte keetmise paja ääres. Temal polnud mitte üks minut aega. Käkid keevad äkki veel kokku.

Vana hüljes ilmus oma heleda pojaga järgmisel hommikul tõepoolest jälle jääle. Taavet oli mees, kes varitsema läks. Ta ei pääsenud aga poole maa pealegi, kui hülged nagu salajasel käsul ilusas kaares vette sulpsatasid. Ainult piisad lõid varaaugu kohal üles. Valge lumi oli jälle tühi.

Juhan vahtis hommikuti asjatult jääkuhja otsas, viis kiikriotsa tühja nordvesti ja keeras jälle tagasi.

Hülgeid enam peale ei tulnud. Kõigile neljale varaaugule tõmbus öösel jää peale.

22

Üksi

Vana emahüljes pidi nüüd juba kolmandat korda inimeste sunnil oma väljavalitud elupaigast põgenema. Juhanil olid vanad arved noore hülgega pooleli, Nigul imetles ta ilusat nahka ja ihaldas endale. Vana-Toomas ja Mihkel tahtsid koguni ema ja poega mõlemat. Ainult Taavet, vähenõudlik mees, oleks leppinud ükskõik kummaga.

Vana ettevaatlik loom ei lasknud end aga püüda. Niipea kui jää lubas, läks ta sellest paigast hoopis minema.

Hüljestele saabus lõpuks ometi liikumisvabadus. Pea kohal polnud enam talvine kalk jääkuppel. Kevadine jää imbus vett ja päikesesira täis, hülged ujusid kui päratu hõbekummi all.

Vana emahüljes otsis järjest heledamaid kohti. Paar-kolm järsku müksu põsepatjadega, ja nina supsas juba laest läbi.

Aeglaselt ja mõnuga ujudes jõudsid hülged paari sülla laiuse vana lahtisulanud õõrde äärde ning ronisid siin peale.

Poeg, ise juba ilmatu sirakas, nihutas enda emale ligi ja müsas õrnalt ninaga. Ta noris süüa. Ema keeras enda alistunult küljele ja laskis poja piimapauna kallale.

Noor hüljes oli nagu rasvatrumm, niisama pikk kui lai, ja elas ikka veel ainuüksi emapiimast. Ta oli pärast esimest merepõhjareisi veel palju kordi emaga kaasas käinud, vee-elanikke aga ainult niisama naljaks taga ajanud. Ta kõht oli piima täis, merevesi tundus ikka veel kibe. Kala oli ta vaid niipalju hamba alla saanud, kui ema koopasse kätte tõi ja nina ette maha pani. Ta oli väga hellitatud ja hoitud väike hüljes.

Nüüd imes ta õnnelikult. Oi, kui mõnus ja ilus oli paksu laiskvorsti elu! Kõht pungil piima täis, roomas ta ema nina ette ja ootas, et see pealekauba patsutaks teda ka veel.

Hülgeema oli seda tihtilugu teinud. Täna aga pööras ta pea kõrvale ja vahtis pärast imetamist hoopis mujale, kuhugi kaugele jääväljade ääretusse. Ta silmad läikisid rahutult, need nagu ei näinudki enam poega, kuigi see end emale nina alla seadis.

Äkki põikas ema poja eest kõrvale ja sumatas õõrdesse.

Noor hüljes jäi juhmilt vahtima. Ema ujus, ei peatunud kordagi, ei vaadanud isegi tagasi. Väike ehmus. Nii ei olnud ema veel kunagi talitanud! Välkkiirelt rullis ta enda kõhule, sulpsas vette ja sibas emale järele.

«Uu-uu-uu!» hõikas ta. See võis tema keeles tähendada, et: «Oota, ma ei jõua järele!» Ema ujus omasoodu. Poja hüüe libises ta kõrvust mööda, kostis kauge ja võõrana. Nagu polekski tal enam poega,

keda ta kogu aeg nagu silmatera hoidnud! Teine kutse ta veres muutus üha tugevamaks.

Noor hüljes pasundas nüüd nii kõvasti kui kopsud võtsid. Alles seepeale vähendas ema vähehaaval ujumishoogu. Peaaegu nuuksudes jõudis poeg talle viimaks järele.

Järgmise öö magasid nad külg külje kõrval õõrde äärel. Hommikul aga kordus eilne lugu. Imetamise ajal muutus ema rahutuks ja üritas äraminekut. Poeg oli aga tal nagu takjas sabas, ei jäänud miski hinna eest maha ja sundiski viimaks vana hülge ettevõetud teekonnast loobuma. Öö saabudes olid ema ja poeg ikka veel koos ja hommikul sai väike suure norimise ja ema ümber ringiupitamise peale viimaks piimakõhutäiegi kätte. Ema oli aga väga pahuras tujus ja korra isegi nähvas külje alla ronivat poega loivaga. Väike taganes seepeale veidi kaugemale, arusaamatus ja suur nukrustunne südames. Ema oli seni ta eest igapidi hoolitsenud, pisemagi nuuksatuse peale appi tõtanud. Ja nüüd — seesama ema jätab oma helliku maha!

Ema oli sel päeval mitmel korral poja eest püüdnud minema ujuda, nutukisa peale aga ikka veel tagasi pöördunud. Hülgepoeg ei tahtnud üksi jääda. Kogu nooruse egoismiga ja emalt saadud tervise ning jõuga võitles ta mahajätmise vastu. Jälle ujus ta emale õõrdes järele, sibas meeleheitlikult loibadega, nuuksus ja ulus ning tegi niisugust südantlõhestavat kisa, nagu oleks tal seitse surma suu ääres.

Emahüljes kadus poja silmist õõrde käänaku taha. Ta ruttas hüljeste kogunemisplatsidele, suurtele lagedatele jääväljadele, kus vanad hülged igal kevadel kohtuvad.

Poeg aga ujus ja ujus. Õõre hargnes kolmeks. Uus lõhe jooksis tast risti üle. Noor loom ei osanud enam kuskile pöörata. Emast polnud mingit märki näha. Hülgepojuke vahtis igale poole ringi ja pöördus uludes tagasi. Ümmargune peanupp veest väljas, ujus ta madalate hallikate jääpõldude vahel mööda laia veekraavi. Aegamööda vaibus aga noore hülge kisa. Ta oli küllalt tark märkama, et emal seekord tõsi taga oli ja et siin mingi mäss ei aidanud. Ta ujus üha aeglasemalt ja aeglasemalt, ta nutt ei kostnud enam kuigi kaugele, sellel polnud enam jõudu. Ja lõpuks lebas ta selili meres, mustad vurrukarvad värisesid selgel veepinnal. Ta pilgutas silmi sinise taeva poole ja lobistas loibadega.

Veevool kandis teda allapoole ja viis nende paikade lähedusse, kus ta veel emaga koos elanud. Samast kohast, kus ta paar päeva tagasi emaga õõrdesse tuli, pöördus ta kõrvale ja ujus jää alla tagasi.

Varsti liigatas vesi varaaugus lageda platsi keskel, must ninaots ilmus arglikult nähtavale. Ülevalt lõi vastu terve pahvakas tuntud

koduseid lõhnu ja samal ajal midagi võõrast, jäigistavat. Juhan oli käinud varaaugul jälgi tegemas.

Hülgepoeg viivitas, pistis pea välja, vahtis jäätükke kahel pool, pöördus juba korraks ümber ja sööstis minema. Kiusav ja meelitav kodutunne, mis varaaugu äärelt alla hoovas, vedas aga üksildase hülgepoja uuesti tagasi. Ta ronis viimaks ikkagi peale.

Tükk maad eemal, madalaks sulanud jäärüside taga mustas hülgeküttide laagrikoht. Kütid olid paadis.

Hülgepoja silm nii kaugele ei ulatunud. Ta ei teadnud midagi sellest, et Juhan, Vana-Toomas ja teised hülgekütid, kes mõni päev tagasi teda piiramas olid käinud, kõik koos jääkuhjatise otsas seisid ja teda läbi kiikritoru vahtisid.

«Meie helevalge!»

«Seesama jah!»

«Ema pole ühti enam kõrval!»

«Poeg üksi!»

«Muudkui vahib ringi... No on sellel aga hing armas!»

«Kas sul ei ole!» kähvas Juhan äkki kiivalt Nigulale. Hülgepoeg polnud temale koguni mitte «meie», vaid ikka «minu». Juhan justkui põles, tahtis iga hinna eest looma püüdma minna. Kuid see polnud võimalik — jää ei kandnud enam peal.

Veejoad nirisesid lumepoorides, uuristades jääd aina urbsemaks.

«Koss!» langes kuskil jääpank keskelt pooleks.

Ja hülgepojuke oli varaaugust sees kui välgujutt.

Uuesti kandis veevool teda mööda õõret allapoole. Mingi ähmane tunne kiskus teda ikka ja jälle õõrde poole. Oli see lootus ema uuesti üles leida või lihtsalt soov soojemasse vette ja päikesele lähemale pääseda? Igatahes oli tal mõnus siin selili lesida. Päike oli vee pealmise kihi õõrdes soojaks kütnud, hülgepojuke mõnules kui vannivees.

Õhtul otsis ta juba nädal aega tagasi mahajäetud jääkoopa üles ja ronis sinna magama. Kuidas võis tema aimata, et surm siin jäänukkide taga küürutas ja parajat aega varitses, et kallale karata!

Potsatused ja mütsatused peletasid ta poole öö paiku viimasest kodusest paigast minema.

See oli tema õnn. Hommikupoole partsatas tohutu jäälahmakas, mis nagu terav kirves koopalaest alla rippus, vastu põhja tuhandeks killuks puruks. Must pragu haigutas jäätükkide vahel.

23

Rahva seadused

Kütid istusid juba teist päeva paadivangis. Vesi läikis paadikõiu ümber päikese käes, ulatus tükati poolde säärde. Jääle ei olnud veel augud sisse sulanud ja vesi seisis peal. Hülged magasid nüüd juba ööd kui päevad jäälagedate peal õõrete ääres. Kevadine karvaajamise ja pulmaaeg oli käes.

Öökülmi enam ei olnud. Päeval paistis päike nii soojalt, et mehed lõid telgiriide tagasi, istusid vammuseväel ja nokitsesid tööd teha. Taavet oli magamisteki õlgedele laotanud ja lõikas noaga rehaseljale kirju sisse. Seejärel voolis ta rehapulki ja hõõrus liivapaberiga siledaks. Kevadel Pärnu kai äärde räimi müüma minnes võtab Taavet need kaasa. Jälle kopikas käes!

Juhan keerutas pastlanööri. Tädi oli talle kimbu linu paati kaasa andnud.

Nigula ees kastikaanel läikis vaskplekist väljalõigatud võru, otsad juba kokku joodetud. Ümmargune viil kõhises mehe pikkade sõrmede vahel. Nigul meisterdas sõrmust — silmad hoolega töö küljes kinni, suu aga omasoodu käimas.

Jääl ei sündinud enam suuremat midagi ja nii oli «helevalge» hülgepoeg jälle jutuks.

«Jah et mina ju käisin teda kah püüdmas,» rääkis Nigul. «No kohe ära mitte mõtlegi, et ligi pääsed. Ise maoli ema külje all, pea kuklas, silmad muudkui kiiskavad!»

Vana-Toomas kuulas, naeratas kavalalt habemesse ja ütles lõpuks:

«Jaa! See ju õppust saanud poeg. Inimese peost läbi käinud. Sellepärast.»

«Kelle peost?» Nigul jättis viilimise, tõstis imestunult silmad ja laskis ringi üle meeste nägude käia.

«Kas sina, Taavet, või? Vaata, kus salakoi!»

«Ei, mina mitte! Mina ei tea midagi!» tõrjus Taavet kahel käel vastu ja surus end sügavamale telgisoppi. Jäetagu hing rahule! Tema pole miski salakoi!

«Või sina siis?» müksas Nigul Mihklile külge.

«Ei mina tea kedagi!» ümises Mihkel, linakeerd hammaste vahel. Mihkli uni oli ometi kord otsa saanud. Ta keerutas Juhani käest võetud linapeost pastlanööri. Endal tal tööd kaasas ei olnud. Nöör tuli ilus, läikiv, keerd ühtlane, nagu helmeist lükitud.

Juhan vaatas ja imestas omaette:

«Ilusasti tuleb välja kõik, mis Mihkel teeb. Kui ainult viitsib.»

Juhan ei saanud kuidagi nii ilusat keerdu nöörile peale kui see unise näoga mehetünn.

Natuke aega oli paadis vaikne. Kuuldus ainult puulõikamise kuiva kõlinat ja tillukese puuri surinat Nigula kätes.

Nigul surus pea alla. Temagi oli vähe aega vait, vaskvõrule silmaaukude sissepuurimine neelas kogu tähelepanu.

Ta polnud aga seda asja veel niisama jätnud.

«Kuule, vana! Sa äkki ehk ise?» päris ta oma heledaid kulmujuppe üles otsmikule vedades.

«Minu poeg!» ütles korraga Juhan. «Minu peost läks lahti. Mina oleksin pidanud esimest korda lasta saama!»

Meeste käed jäid kõigil korraga seisma.

«Vaata aga vaata! Suul kogu aeg justkui tabalukk ees, aga kui siis korra lahti saab, nii mõisahärra platsis!» pragises Vana-Toomas nagu kadakapõõsas põlema. «Või tema poeg! Temal ka mõni poeg! Hüljes on mere oma, ja saad kätte — on paadi oma. Kui meri tahab, annab välja, kui ei taha — võtab tagasi. Sinu oma pole midagi!»

Vanamehe sinised silmad päris hüplesid peas.

«Aga mina nägin pärast ka jälle kõige enne!» oli Juhan oma õiguse peale kindel.

«Ära vaidle vastu, ära vaidle vastu! Vette oleksid ajanud ta teiste nina eest!»

Vana-Toomas unustas praegu sootuks, et hülged ühtegi kütti, ei noort ega vana, kohmakat ega väledat ligi ei lasknud ja kõigi eest ühtviisi jää alla kadusid.

«Aga poeg on ikka minu oma!» kordas Juhan ja surus hambad linakeeru ümber jonnakalt kokku. Poisi sile nägu läks nukiliseks, lõualuude kant tungis äkki esile, hallid silmad kõõritasid kahelt poolt kõrget ninaselga ühte punkti.

«Tead mis, Juhan,» irvitas Nigul. «Tuleval talvel too hobuserangid paati kaasa. Ilmtingimata! Vaata, kui hõlbus siis asi on — paned rangid vara peale, jääd ise valvama, ning kui karvakala pea pistab, nii kohe rinnus kinni ja vedama! Ei enam ole karta, et käest pääseks!»

Juhan oli liikumatu ja vait, sõrmed veeretasid ühtesoodu nööri.

«Istub justkui puunott. Räägi siis vastu ometi!» ütles Nigul ja vilksas naeruse pilgu Juhani poole.

«Ai-ai! Vaadake nüüd ometi, poisid, kus on ikka lugu!» rääkis Vana-Toomas veidi rahulikuma häälega. «Või siis mereuted, mis jää all, juba tema jaod! Vaata, vaata ikka poissi!»

Niit ja nõel välkusid uuesti Vana-Tooma käes. Vanamees ajas pükstele suurt neljakandilist lappi põlveotsa.

«Päris mõisasaks teine jah, võta või jäta: mets tema, maa tema, meri ja väljajää ka veel tema! Sa, Taavet, tead ju meie vana Kreemnärit. Tema ajal oli mõisal iga talv oma väljalaev Riia meres karvakala püüdmas. Kuus meest sees, leivakott mõisast kaasas ja mis kala kätte saad — kanna mõisaaita. Pane hing silgu-leiva eest mõisa heaks kaalule ja ise vahi läbi viie sõrme pealt, kui saksad pitspalli peavad. No ega meie mehed ka lollid olnud, ajasid öösel salaja laeva Kihnu maale ligi — naised kelkudega vastas. Küll oli siis sudimist ja sagimist! Suurem jagu püütud kraamist kadus justkui maa alla.

Sugu pärast viidi mõisa ka ikka. Üsna tühjade kätega tohtinud ka mitte minna.

Aga eks va Kreemnär ühekorra ütlema, et mis see on: rasva ja nahka nii vähe, et millest sa mõisarahvale jalavarje teed niiviisi.

Mehed kaebama, et raske töö ning nemad isegi viimase kui jõunatukese endast välja pigistanud — mitte kuidagi rohkem ei saa. Aga mõisahärra jälle oli selle peale ütelnud, et tema tuleb ise vaatama, et mis lugu see on. Kas on ikka nii raske või pole mitte.

Nojah, oli siis ühekorra väljajää peale kaasa tulnud. Ajanud põr-

guhing enda päris tõesti ühes. Sellest vähe, et maa kõik tema käpa all, tuleb merejääd ka oma võimusesse tahtma! Et mis aga meri annab, puha olgu tema. Justkui sina, Juhan, siin räägid, et minu oma ja minu esimene pauk. Aga mis paadi asjast saab, selle peale ei mõtle mitte. Vähe aru veel peas! Ei meie tööga sel moel edasi saa, kui igaüks isepäinis kisub. Inimene üksi on kui laast lainete peal. Aga näe, hulga peale ajame paati edasi ja purjetame koju ka veel.»

Vana-Tooma hääl muutus. Viimased meelepahakortsud silmanurgis selgisid, nägu läks iseenda sõnade mõjul lahedaks.

«Ning mis edasi sai?» oli Nigul uudishimulik.

«Ah mis edasi? Meestel igavene huhtlus kaelas, mis muud! Härral valge lambanahkne kasukas seljas, niisugune pehme nagu siid, igasugused peenikesed toidud paberi sees kaasas. Krabistab aga paberit ja sööb — justkui hiir. Tuliuus klantsiv ja hõbenaastudega äralöödud väljamaa püss olnud teisel üle õla, ja lasknud üsna varsti karvakala maha ka.

Noh, see nüüd vaja paati lohistada.

Eks meestel sorganud hea mõte pähe. Selle asemel et paela ninasse panna, tõmmanud karvakala härrale loibapidi järele. Härra veab ja veab, higi jookseb sorinal. Kala, teate isegi, vastukarva järel.

Viimaks öelnud teine:

«Jah, see on ikka üks raske töö küll!»

Ega muud meestel vaja olnudki. Ei härra enam himustanud väljajääle kaasa tulla. Läinud maale tagasi. Mehed said siis ka püügiga peale hakata. Enne kojutulekut, noh, muidugi jälle rannas ja kange veotöö käib.»

Juhan keerutas nööri, kuulas ja mõtles.

«Aga kuidas siis sellega?» küsis ta äkki. «Väljajääl ju valskust teha ei tohi. Meri paneb pahaks!»

Vana-Tooma silmad läksid pulka pähe.

«No on sinul aga seda arukest vahel ka vähe peas! Mis saksal meie ja merega või merel saksaga tegu! Tema seisab isepäinis. Meri ikka meie nõus, saks on võõras!»

Taavet köhatas hääle puhtaks, tahtis ka midagi öelda. Oli haruldane asi, et see vaikne mehike kord ka oma suu avas. Teised jäid kuulatama.

«Mina ütlen sedasama: ei meri ole härraga liidus, meri ikka meiega!»

Mihkel mühatas seepeale. Küllap see pidi tähendama heakskiitu.

Kirjutamata seadused ja range ausus, mis rannarahva elus maksavad, kaotasid siin äkki jõu, see oli selge. Härrade käes oli küll võim, kuid nad seisid väljaspool rahva seadusi.

«Mere asi on sedakorda ikka klaar nüüd küll!» ütles Nigul. «Aga meie asi veel mitte!»

«Sina, Toomas, teadsid ju siis kogu aeg, mis lugu selle helevalgega lahti?»

«Teadsin neh!»

«Seda sa siis seletasid «liiga õrnast verest»!» vihastus Nigul. «Öelnud siis kohe!»

«Aga kes võib mere asja ette teada! Äkki oleks ehk kätte saanud. Ja mis sa siis oleksid öelnud, ah?» ajas vanamees end kikki.

24

Kura kurgus

Tuul oli lõõtsunud kaks päeva järjest nordostist ja Riia lahe jääst puhtaks riisunud. Järsk soojuselaine oli ka kaldaäärse jää lahti sulatanud. Vaid siin-seal põhjapoolsete lahtede sopis leidus veel halli rahkjat jääd, millest õhkus külma.

Riia lahest väljapühitud ajujää seisis nüüd juba nädalapäevad Kura kurgus nagu kork pudeli kaelas. Ei saanud ise edasi ega tagasi ega lasknud ka kedagi läbi. Sõrve sääre ja Kura ranna vahe oli kuivalt jääd täis, kogu tohutu veeväli kui päikese alla pleekima toodud palakaga kaetud. Vaikne tuuleõhk kõigutas jääd kord Kura ranna poole, kord jälle Sõrve sääre poole tagasi.

Teisel pool jääpiiret seisid reas laevad ja ootasid jäälõhkujat. Omal jõul sisse sõita nad ei usaldanud. Äkki pöörab tuult ja viib kogu lagamiku liikuma. Häda siis laevale, kes sinna jääpigistusse satub. Ainult suur kahe korstnaga aurik, Prantsuse lipp ahtris lehvimas, sõitis jää hargnedes siksakiliselt paksude jääkõidude vahel edasi.

Koos laevadega piirasid jäärinnet ja ootasid kannatamatult jää lagunemist ulgumerelt talvitumast tulnud kalaparved.

Sihvakad heeringasuurused jääräimed sagisid parvede viisi edasitagasi. Mari kehas oli küpsemas, aga Irbeni väinast lõi külm vesi vastu, pani Riia lahe ukse kalade ees riivi. Sõrve sääre suure mere poolne külg oli jääst vaba. Need jääräimed aga, kes siin ärritatult ringi sagisid, olid paljude põlvede jooksul teisel pool Sõrvet Kaavi rannas oma marjaterad kehast vette heitnud. Nad ei võinud ometi jää pärast oma harjumusi muuta ja kes teab kus oma järglasi vette poetada. Kaavi madalik oli kõige parem häll räimemaimude väljahautamiseks. Vesi oli seal madal, päikesekiired kütsid ta soojaks ja põhjas kasvas paras tihe ja õhurikas veetaimede võsastik. Mis viga oli tillukestel läbipaistvatel räimemaimudel seal varjulises paigas elada!

Läbipääsu ootava räimeparve seas hulkus suuri ulgumere turski. Tursk hakkas väiksemate kalade seast juba eemalt silma: jäme pea, laiad lõuad, suured punnis silmad peas, mustjaspruun sametkuub seljas. Pikk vunts lõualuu küljes liikus üles-alla, kui kala vahel vagusi seisma jäi ja ringi vaatas.

Tursad küttisid räimi.

Äkki ilmus kuskilt lõuna poolt vetest lestaparv. Paksult koos, ujusid nad jääpiirde eest põiki läbi, liperdasid vastu veelage nagu heledate tiibadega liblikad ja kadusid Saaremaa poole. Lestad läksid Sõrve sääre läänepoolsele liivarannale söömą. Mõni lõi vahel

end põhja maha, tõusis, läks jälle edasi. Sõrve rannas hajus parv laiali. Väiksemad langesid põhja ja pugesid üleni liiva alla. Ainult silmad vahtisid nagu kaks rohekalt helkivat täppi liiva seest välja. Lestad varitsesid merepõhja elanikke: merekilke, pisikesi krevette, kirpvähke. Kui mõni nähtavale ilmus, kargas lest krapsti välja, napsas vähi suhu, mattis enda seejärel uuesti liiva sisse ja varitses vaikselt edasi. Osav luuraja oli lest.

Mõned suuremad sõid paariviisi koos. Üks tonksis ninaga liiva, otsis sealt pisikesi hallikaid lamekarpe, teine aga valvas. Seejärel puges teine lest peadpidi põhja, esimene jäi valvama. Vees pole elu lihtne. Silmad peavad ees ja taga olema, kui ei taha mõnele suuremale saagiks langeda.

Hülgepoeg oli pärast jääkoopast põgenemist õõrdesse tagasi ujunud ja vees edasi maganud. Silmad kinni, lõug vee peal, pikad vuntsid sorgus, tõusis ja vajus ta hingates üles-alla. Emapiimaga naha alla kasvatatud rasvakord hoidis teda vaevata vee peal.

Päeval hakkas vihma sadama — jämedat sooja kevadvihma. Hülgepoeg ei saanud veest välja. Vihmapiisad trummeldasid pealage ja hüplesid rasvasel turjal. Ai, see oli valus!

Nooruke hüljes peitis oma paksu naha, mida ta silma pilgutamata üle jääkonaruste või teravate jääkildude vedas, vihma eest vee alla. Ise selili, vahtis ta läbi õhukese veekile nagu laps läbi aknaruudu ülevalt allavoolavaid vihmajugasid. Vihm ei saanud talle nüüd ligi. Vahepeal tuli jälle ema meelde, siis niuksus ta veidi omaette, pistis pea veest välja, vahtis niiskeil silmil ringi ja hüüdis: «Uu-uu! Uu-uu!» Ümberringi oli kuulda aga ainult vihmapladinat.

Hülgepoeg vajus jälle vee alla. Vesi kandis teda edasi.

Kord ujudes, kord niisama vees laiseldes liikus ta edasi, kuni jõudis viimaks Sõrve sääre alla Irbeni väina.

Ema oli selle aja peale peaaegu ununenud. Uus, hoopis kurjem mure oli vähehaaval asemele siginenud. Sellest ajast peale, kui ema teda viimast korda õõrde äärel imetas ja ise minema läks, polnud ta vähisaba otsakestki suhu saanud. Nüüd lõid soolikad kibedasti nurru. Hülgepoeg tõmbas sügavasti hinge sisse, puhus siis välja ja sukeldus vette vaatama, kas ehk kuskilt midagi hamba alla saaks.

Vesi pulbitses ja liikus eespool ning lõi korraga üleni hõbedat täis. Parv jääräimi, kelle mari juba peaaegu küps, ei jõudnud enam kannatada ja kalad tungisid jää alla sisse. Kolmnurkne räimeparv sööstis jääkuhjatise juures vahtivast hülgepojast mööda. Kõige ees ujus juhtkala — tugev heeringasuurune räim, pulksirge ja väärikust täis nagu kindral oma väe eesotsas. Järgnesid üha laienevad read tähtsalt ja otsejoones edasirühkivaid vanemaid parvekalu. Ikka suuremad äärtel nagu tiibkaitseks. Tulid aina uued ja uued read. Tohutu hõberüüs sõjavägi tormas läbi vee.

Suurtele tugevatele kaladele järgnesid väiksemad räimed. Need paistsid hästi lõbusas tujus olevat, lõid vees vilku ja ei pidanud rivikorrast nii karmilt kinni nagu kaardivägi ees.

Hülgepojuke vahtis, süda vabises, esimese hooga oleks ta peaaegu põgenema pistnud.

Vaist hoidis teda aga tagasi, ta ei saanud silmi kalade küljest lahti. See oli ju toit! Hülgepoja vuntsid lõid vabisema, ta neelatas. Ta polnud nii palju toitu korraga oma nina ees veel näinud.

Esimesel merepõhja-reisil oli ta küll kogemata räimeparve sekka sattunud. Ta kõht oli aga tookord emapiima täis. Rahulikult mööda ujuval kalaparvel ei olnud siis tema jaoks tähtsust.

Hülgepoja eest mööduvad räimeread kasvasid järjest laiemaks, äärmised riivasid juba jääpanga paljaid külgi, mille taga hülgepoeg luuras. Parv surus end koomale, vajus allapoole. Tasakesi libises hüljes jäänuki tagant välja, viivitas hetke, ja viskus siis parve keskele. Suu pärani, keerles ta ringi ja ahmis igasse külge. Pehmete elavate räimekehade asemel aga voolas suhu soolane merevesi. Mitte ainsalgi räimel ei saanud ta turjast kinni! Nii kui ta parve sekka kargas, voogas see nagu pilv laiali. Kõik need vilkad räimepoisid ujusid, ninad pikalt ees, ja ärritasid rumalat hülgepoega, kes kõiki kalu korraga suhu tahtis ahmida ja seetõttu ühtegi kätte ei saanud.

Äkki viskus räimeparv nagu hõbedane värelev leht vees kõrgele — vilk-vilk, tegid kalade kehad, ja kadunud nad olidki.

Hülgepoeg seisis üksi keset tühja vett. Ta polnud räime sabaotsagi suhu saanud. Jahiõhinast vabisedes ja samal ajal pettunud, ujus ta minema. Oleks tal veel ema olnud, oleks ta uluma pistnud ja oma häda emale kaevanud. Ema oli aga kuskil kaugel jääl ja sõbrutses isaga. Hülgepoeg ujus päikeses kiirgavasse veelõhesse hingama ja niuksus tasakesi omaette. Seda ei kuulnud keegi.

Kõht oli kogu selle jahi peale veel hullemini pilli hakanud ajama. Toit oli hülgepojal otse hammaste vahelt minema libisenud.

Pisut aega loksus ta jäälõhes vee peal. See polnud aga endine rahulik unelemine. Röövloom hülgepojas oli ärganud. Emaga koos ujudes oli ta pisikesi merevähke, kes ta nina ette sattusid, niisama mängeldes taga ajanud. Ta oli ka uudishimulikult pealt vaadanud, kui ema oma teravad valged hambad mõnele tursale või siiale selga lõi. Ise polnud ta vees suud paotanud. Ta isu elava toidu järele uinus veel. Nüüd aga näpistas nälg kõhtu ja toit liikus ümberringi.

Irbeni väina läbiva laevade sõidutee lähedal polnud meri ühesugune sügav. Merepõhi tõusis ja vajus, seal oli sügavikke ja ka madalakohti, kus vaid mõni süld vett peal. Hülgepoeg sukeldus ja oli mõne hetkega all — keset kõrgeid liivamättaid, mille otsas vohas tihe jõhvjas mererohupuhmas nagu soohein mätta ümber. Liivaküngas ise oli ilmatu kõrge. Mererohu valged sitked juured ulatusid

sügavale liiva sisse, korjasid uut liiva ja savi juurde ja ehitasid künkaid oma jalge all järjest kõrgemaks.

Hülgepoeg oli üpris kohkunud, kui äkki pealt rohuga varjatud pimedaisse keerdkäikudesse üle silmade sisse vajus. Tagurpidi puges ta ühest mättavahest välja, sattus aga kohe teise. Nüüd sööstis ta hooga üles ja jäi peadpidi rohumütsi alla kinni. Ta uperdas ja uperdas, sai viimaks pea mätaste vahelt välja ning põgenes kui kurjast vaimust taga aetud.

Viimaks jäi ta aga uuesti peatuma. Rohumättad kellelegi kallale ei karga ja järele ei jookse. Midagi polnud õieti juhtunud. Hülgepoeg pöördus tagasi. Ettevaatlikult lähenes ta uuesti veevoolus latvu libistavaile puhmaile, ei laskunud aga enam nii madalale, et ise sisse oleks vajunud. Tal polnud ju aimugi, et just mätastevahed toidust kubisesid.

Siin-seal külitasid merepõhjas suured rändrahnud nagu magavad

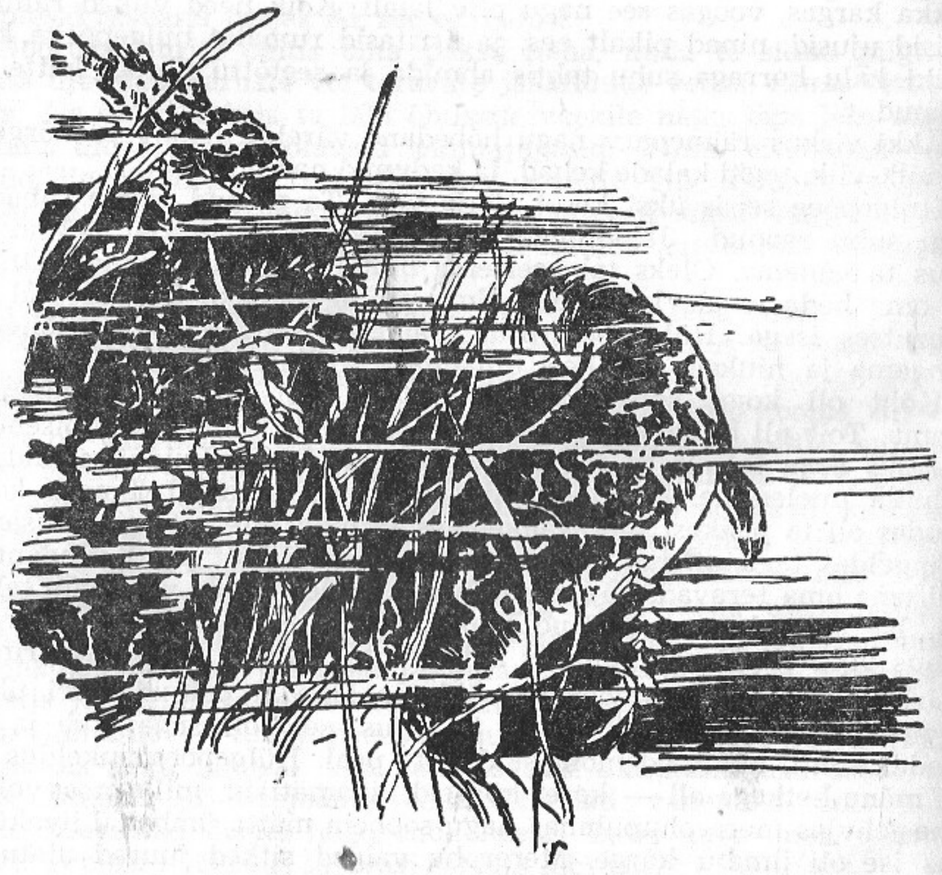

lehmad — punakad seljad paistsid rohu seest välja. Hülgepoeg tegi ringi ümber rändrahnu ja tabas siin oma esimese saagi. Kivi külje alt ronis välja pikkade õrnade katsesarvedega merevähk — garneel. Hülgepoeg ahmas ta koos mereveega suhu ja neelas sealsamas alla. Natuke hiljem sai ta põhja pealt hammaste vahele veel teise vähikese ja siis kolmandagi. Kuid nende mõne vähiga koos oli ta nii palju merevett alla neelanud, et toiduotsimise isu ära kadus. Ta pikutas jälle vahepeal õõrdes. Kõht ei andnud aga enam kuidagi rahu ja ajas hülgepoja uuesti vee alla. Toidumaitse oli tal juba suus, ja see oli veel hullem tagaajaja kui päris nälg ise.

Kõik söödav aga põgenes suures kaares ümber hülgepoja, ja see hulkus jää all ikka näljaselt ringi.

Kord väänles läbi vee must ümmargune vits. Vilksatas ja kadus vastu tumedat põhja. Hülgepoeg polnud midagi seesugust enne näinud. Pea ees, sööstis ta tundmatule järele. Vesi oli aga tühi, nagu oleks väänlev must juga vaid silmapete või veemäng olnud. Hülgepoeg vaatas siia- ja sinnapoole. Tühi lootus! Polnud jälgegi mustast vingerdisest.

Ta laskus veel madalamale, nii et kõht riivas juba rohumättaid. Poriroheline mügarik mätaste vahel, mis esialgu lihtsalt põhjakurd paistis olevat, hakkas loodusseaduste vastaselt kõrgemale kerkima. Lai mulgutaoline suu avanes, kirjud uimed tõusid püsti. Merihärg jõllitas rohukasvude vahelt hülgele vastu. See suure pea ja pisikese kehaga laisk põhjakala oli tulnud oma tavalise peidupaiga ette saaki luurama. Hülgepoeg oli küll juba ligi poole sülla pikkune tugev jõmpsikas, kuid merihärg oli tema jaoks ikkagi küllalt suur suutäis. Püüdis ta ju veest alles pisikesi vähke, kalu polnudki veel oma hammastega kätte saanud. Hülgepoeg piilus rohukõrte seest — kahevahel, kas põgenema pista või kallale karata. Kalal oli eemaletõukav nägu. Kuid toit on toit. Pealegi seisis tundmatu vagusi paigal. Tühi kõht andis julgust juurde ja hülgepoeg tormas merihärjale kallale. Kala märkas vaenlast ja viskus paigalt. Hülgepoeg aga arvas, et võõras nüüd teda ründab. Ta kohkus, viskus omakorda kõrvale ja lendas ninapidi merihärja teravate peaokaste otsa. Mõlemad pistsid põgenema — merihärg alla, sügavale rohujuurte vahele peitu ja hüljes üles. Ta oli hirmust kange. Mõni natuke kogenum ja targem hülgepoiss oleks merihärja kõigist okastest ja ogadest hoolimata kohe nahka pistnud!

Hülgepoeg sööstis alt tulise valuga üles, ei vaadanud paremale ega vasemale. Viimaks peatas ta sõiduhoo, et viga saanud nina korralikult järele katsuda. Samal ajal lõi aga vesi hülgepoja ümber jälle keema, midagi heledat, sätendavat tuiskas talle tagant otsa. Mütsmüts tonksasid mitmed ninad järjest ta külgi, kõhtu, loibi.

Räimeparv põgenes läbi vee, otsekui hirmust hullunud. Kalad tormasid hirmsa hooga hülgepojale otsa ja viskusid siis uue vaen-

lase eest kohe jälle kõrvale. Ja samas nägi hülgepoeg: must vingerdis viskus ülevalt alla, kargas ühele äärekalale selga ja jäi rippu. Hülgepoeg oli nii jahmunud, et ei osanud muud teha kui imelikku lugu pealt vaadata.

Suur räim, kelle seljas must põrguline ratsutas, jäi äkki nagu nõrgaks ega jõudnud teistele enam järele. Selgesti oli näha, kuidas kala kõigest väest uimedega vibas, kuid vaenlane ei lasknud tast lahti. Õnnetu räim jäi ikka tahapoole parve sappa.

Äkki vookles ülevalt veelaest uus must juga alla ja langes samale räimele selga. Nüüd tolknes kala küljes juba kaks ümmargust musta ussijuppi.

Räim oli mere teeröövlite, kahe silmu ohvriks langenud. Silmud imevad end suudpidi kaladele selga, kaabivad elava kala küljest hammastega liha ja neelavad alla. Vimmadel, räimedel ja tintidel Riia lahes on vahel pöidlaotsasuurused haavad seljas. Pole siis ime, et räimeparv silmusid nähes hirmust meeletuks läks.

Hülgepoeg seisis ja vahtis. Aga kui räim päris paigale jäi ja vajuma hakkas, sööstis tema omakorda välja, rabas räime koos silmudega suhu ja kerkis üles, päevavalguse kätte.

Nüüd alles selgus, kui tugev ja kange väike hüljes ta oli.

Räim ei olnud veel lõplikult alla andnud, kuigi nüüd ka hülge teravad hambad tal turja pigistasid. Ta raples ja sibeles, püüdes iga hinna eest lahti saada. Silmud rippusid nagu piitsad kahelt poolt küljest hülge suust ja peksid teda vastu pead. Mida enam kalad rabelesid, seda tugevamini surus hüljes hambad kokku. Kalaveri valgus talle suhu, see ergutas ja tekitas veel hullemat isu.

Kui ta üles vee peale jõudis, oli räim surnud. Hüljes võttis esiloivad appi, rebis mõlemad silmud räime seljast lahti ja kugistas tervelt alla. See läks päris hõlpsasti, sest silmud olid peened ja libedad. Seejärel mudis ja näsis ta suurt räime ja sai lõpuks ka sellest kuidagimoodi jagu.

Kolm kala ühe hoobiga, see oli väikese hülge kohta vägitegu. Häbiväärne põgenemine merihärja eest oli uue sündmusega lunastatud. Püütud saak vaigistas näriva näljatunde kõhus. Hülgepojal hakkas hea ja mõnus ning koos sellega tundis ta vapruse juurdekasvu ning enda tähtsuse tõusu. Tegelikult ta ju oligi kõigi kalade ja vähkide isand ja valitseja meie meres. Ainult inimese võim käis temast üle.

Öö veetis hülgepoeg jälle õõrdes tukkudes. Otse jääle tuli ta neil päevil harva. Jää sulas. Iga müts ja naks ehmatas ta vette. Ta ei osanud veel õieti aru saada, missugused hääled kuuluvad looduse tavalisse rahulikku ellu ja missugused on võõrad ning ohtlikud.

25

Jõudetunnid

Hülgekütid olid nädalapäevad paadis kükitanud, ümberringi sulav, kidisev, päikse käes läikiv jääväli ja pea kohal lage taevas.

Kõik jutud olid mitmel korral läbi jutustatud ja ka töö kippus vägisi käest lõppema. Taaveti puupakud olid rehapulkadeks lõigatud. Taavet vaatas sukad ja kindad veel kord järele. Ehk kuskil ometi veel mõni auk kogemata sisse jäänud! Juhani linapundar hakkas otsakorrale jõudma. Juhan ei tahtnud Mihklile enam tööd anda.

«Anna nüüd mulle ka, ära ole kade!» nurus Mihkel.

«Jaga kõik sinule ära, mis ma siis ise tegema hakkan!» nurises Juhan, ulatas aga ometi Mihklile veel ühe linapeo.

«Nojah, sulle tuleb see tööhimu ikka sel kõige õigemal ajal peale!» torises Vana-Toomas. «Muidu magad maas ja nüüd äkki — anna sinule kah! Võtnud kodunt ühes!»

Mihkel võttis noomitussõnad silma pilgutamata vastu. Peaasi, et linapeo kätte sai!

«Aga päris tõesti, Mihkel! Miks sa ise midagi laeva kaasa ei võtnud?» päris Juhan äkki ärkava huviga.

«Ah et misjaoks?» Mihkel vajus mõttesse.

«Aga mis neil naistel teha jääb, kui mina kõik töö eest ää teen?» leidis ta äkki asjale õige lahenduse. Mihklil oli kodus kaks virka naist — ema ja õde.

«Poisid, mina teile ütlen, mis Mihkel tegema panna — kirpe laskma!» hõikas Nigul.

«Jahvata aga peale!» mõmises Mihkel.

«Sul, poiss, need kirbud nihelevad küll endal naha vahel!» heitis Vana-Toomas sekka.

«Ei, praegu küll ei tea olema. Nende sugu jää peal hästi sigida ei taha. Aga mineval aastal Sanges... Oi-oi! Jah et... Kas räägin, Mihkel?»

Mihkel ei pööranud peadki.

«Jah et, teate ju küll, et meie taadil Sange-laiul kalaonn juba sest ajast peale, kui Kihnu mõis ära kadus. Mineval suvel meie neljakesi — taat, Mihkel, mina ja Kurgu poiss — olime seal angerjaid püüdmas. Magasime kõik onnis. Koid olid sees, heinakott peal, tekk ja padi ka ühes. Nädala või paari takka purjetasime koju leiva järele.

Ükskord niisugune lugu, et ei saa enam öörahu. Eks meie Raksi oli kirbud Sange sisse toonud. Ujus meile korra järele, tõmbasime ta veest paati, ei raatsinud tagasi ka enam ajada. Elas nädalapäe-

vad meiega seal ühes. Jättis vist kirbuseemne maha. Meie kõik veame küljealused välja, riputame magamistekid päikese kätte üles. Mihkel ei viitsi. Me sunnime küll, et Mihkel, too nüüd oma magamisase ka välja päikese kätte tuulduma, saab kirpudest lahti. Tema aga vastu: «Keda see päike enne on tapnud. Mis ta kirbulegi ikka ära teeb!» Ühel õhtupoolikul meil õnged sebitud ja päevatöö valmis, pikutame kõik neljakesi onnis päikesevilus. Hea suigatus mulle just peale tulemas. Äkki vaatan: ai sa tuhat, Mihkel visatakse justkui vedruga koist välja. Hirmus nägu mehel peas, kahmab seinalt püssi ja — põrutab aseme pihta. Maailmatu kärakas käis, onnis suitsu maast laeni. Teised kargavad unepealt üles. Türk laevadega Sange all või — laseb suurestükki?

Kui silmad seletama hakkasid, vaatan — Mihkel seisab püsti koi ees, suitsev püss käes. Tema lasknud kirbu maha. Läinud teised nii õelaks, et pole võinud enam elada!»

«Ai-ai! Tõsi ka ikka? Andsid kirbule säraka ära või?»

«No mis ma ta põrgulisega pidin tegeda! Hammustas na valusasti et.»

«Kas pärast said siis rahu?»

«Raasikeseks ikka.»

Mehed ootasid pikisilmi jäälagunemist. Paadis seismine oli juba kõiki ära tüüdanud.

Ajujää ümberringi oli sulamisveest urbseks söödud, ta jäine nägu kiskus vanadusevaevast kibedalt kipra. Vahedatahulised jääpeenrad vajusid nüüd armetult laiali. Sulaveejärved läikisid siinpool silmapiiri ning eemal sinetas lai meri.

Täna-homme veel, ja jää laguneb, vabastab oma vangid.

Nigul kõlistas telgi alt välja ronides sõrmuseid taskus ning ümises tasakesi omaette:

«Neiu aga noppis sinilille,
ütles: «Noormees, kingin sulle!»»

Siis võttis neljakandilise puupaku istumise alla ja jäi üle paadiääre nõjatudes vahtima sulavat lagendikku.

«Aidamees ae, anna püss välja!» hüüdis ta äkilise mõtte ajel.

«Kas karvanina peal või?» kargas Juhan telgi alt välja.

«Praegu ikka alles ainult ise peal, ei muud ühti. Poisid, päevakest paar veel ning jää hargneb. Teeks õige veel ühe viimase püssiproovi!»

«Ei tea, kuidas sa seda püssi proovid? Kõid terveni just nagu mädasoo sees. Kus sa oma aruga märgipaku üles seada tahad, ah?» porises Vana-Toomas.

«Pime kana leiab kah vahel terakese!» vastas Nigul, otsis tulepajast kustunud söe ja kraapis istumise alt võetud puupakule musta jõõri peale.

Jääpeenraid mööda ristles Nigul siia-sinna, peatus, saatis kahtleva pilgu telgi poole ning seadis paku ühe kõrgema nuki otsa püsti.

«Sooh!» ütles ta ise rahulolevalt.

Püss käes, heitis mees seejärel paadipära taha pikali, ja esimene kuul lendas vingudes telgist mööda.

«Helde taevas!» kargas Vana-Toomas telgi alt välja. «Paadis seismine meele peast ära viinud või? Üsna praegu teeb telgist sõelapõhja!»

Poolest kehast üle paadiääre väljas, vehkis vanamees kätega ja kutsus teisi appi.

«Tulge'nd välja, poisid! Taavet' ae, tule'nd vaatama, mis tohm teeb! Märgipost mäe otsas, ise kõhuli lombis ja... katsub püssi!»

Juhan lõi käed paadiääre külge, sääred korra vilkusid.

«Kuhu sina siis jooksed, pea laiali otsas, justkui kana! Kus käks jäi? Kuhu sa käksi jätsid? Korraga oled sees, hakka veel sind püüdma. Käks võta...»

Juhan pöördus vastumeelselt tagasi ja võttis käksi.

«Vähe maad üle jooksnud!» kuulutas ta eemalt jääpeenra otsast, käks hooletult käes.

«Raasike palju rohtu läks vist sedakorda. Ma mõtlesin, et rohi ehk niiskeks tõmmanud. Ilmad ju seesugused et... Peab vähem panema!» ütles Nigul vabandaval häälel.

«Too siia, ma vaatan, kus viga on! Kas ikka rohus või sinus endas,» ütles Mihkel kätt Nigula püssi järele sirutades.

«Mis sina tast katsud, kas ma ise ei tea või! Rohu viga ja ei midagi muud. Eile alles seadsin harki.»

«Anna, ära punni midagi!» ütles Mihkel ja juba tõstiski püssi silma juurde. Võttis siis Nigula käest rohusarve, puistas mõned terad peopesale, veeretas neid oma jämedate sõrmede vahel ning poetas mõõtu. Koputas sõrmega paar korda vastu mõõdu metallist külge, pidas aru ning puistas veel.

«Palju annab! Paneb kuuli viskama ja jookseb üle... Küll näed!»

«Kuidas sa oma püssiga võtad — kas hargi tasa või?» küsis Mihkel, ilma et oleks teise jutust välja teinud.

«Hargi põhjast võta ja sihi märgi alla, siis peaks kõige õigemini jooksma. Rohtu aga, vennike, panid seekord küll liialt!»

Mihkel nohises vastuseks ning heitis maha samale kohale, kust Nigul äsja tõusnud. Lompi seal just ei olnud, kuid jää oli pealt pehme, ja vajus mehe kere all lohku.

«No nüüd läheb Mihkel ka peast nõdraks! Mis märgilaskmine see olgu! Paadikere tahate auke täis lasta või!» pistis Vana-Toomas uuesti hädaldama. Seisis aga ise paadipäras edasi, vehkis kätega nagu tuuleveski ega paistnud põrmugi kartvat, et paadikere asemel ta enda kere auke täis võiks sattuda.

Mihkli pauk nätsatas. Juhan oli jooksuvalmis.

«Oota — ma veel!» keelas Mihkel ja vedas rohusarve põuest. Aeglaste, nagu mõõdetud liigutustega laadis mees nüüd omaenda püssi. Heitis jälle pikali ja saatis märgipaku mustavasse rattasse teise kuuli eelmisele järele.

Juhan hiilgaval, Nigul veidi löödud näol, tulid mõlemad kütid jääpeenra juurest tagasi. Mihkli kuulid olid märgi südamesse kaheksa joonistanud.

«No oleks sul esimene kord veel omaenda püss olnud — päris üksteise sisse oleksid vist jooksnud,» ütles Juhan imetlevalt Mihkli poole üles vaadates.

«Asi nüüd ka rääkida. Pakk nõnda ligi, et lase või kinnisilmi,» mühatas Mihkel.

«Poisid, oodake, ma tulen ka kohe! Vaatame korra, mis minu püss... Kuidas see ka võtab.»

Püss käes, ronis Vana-Toomas käbedalt nagu orav üle paadiääre.

«Mihklil ikka päris õigus, et pigista või silmad kinni ning lase kas või käsikaudu!» rääkis taat püssi laadides.

Rohi rauda, kuul kibekärmesti järele, natuke lisarohtu väljaspoolt silindrisse, et asi kindlam.

Vana-Toomas oli enne valmis, kui Mihkel õieti silmagi sai pilgutada. Taat laskus põlvili, tõstis püssi prooviks palge — sihtis... Selle asemel aga, et Mihkli kehalohku pikali heita, surus ta püssi enda küünarnuki juures vahtivale Juhanile pihku.

«Säh, Juku, võta sina ka korra püss! Ei siin ole meestel teha kedagi. Puha poiste värk. Märk nii ligi, et... Ning kui hästi peaks trehvama, saad teise paugu veel,» lubas Vana-Toomas ootamatu heldusega.

Juhan oli seni märgilaskmise juures ikka pealtvaatajaks olnud ning alles päris lõpus Vana-Tooma või Nigula käest püssi enda kätte saanud. Lai naeratus kippus nüüd vägisi poisi näole, ta kiskus aga selle asemel kulmu hoolega kortsu.

Poiss oli ootamatust õnnest esialgu kohmetu. Aga nii kui pikali sai ning sõrm päästikut puudutas, ei näinud ta midagi enda ümber peale hargi ja kirbu ning mustava sõõri kaugel ees märgipakul.

«Võta parajalt — ära sa mitte päris hargi põhjast! Liiga üles pole vaja ka mitte! Ikka otse keskele! Vaat, vaat just sedamoodi!» õpetas vanamees poissi selja tagant. Juhani kõrvu kostis see kui kauge ümin. Kõik väljastpoolt tulev põrkas praegu poisi teadvusest tagasi.

Neljas pauk kõmatas. Kaja kandus üle lageda jää Sõrve metsade poole.

Juhan tõusis, tegi kahtleva sammu ettepoole, jäi aga siis ootama... kipitseva südamega, kuid nägu rahulik ees.

«Pihta läks! Vana, too rohusarved uuesti lagedale!» kuulutas Nigula naerune hääl eemalt.

Juhan lõi pilgu maha, ta siledate põskede üle libises nagu midagi naeratusetaolist. Sõna lausumata võttis poiss Vana-Tooma käest rohusarved ja kuulitasku ning laadis püssi nüüd oma käega.

Taavet oli samuti läinud Juhani kuuliauku vaatama ning isegi Mihkel vantsis teistele järele.

Tagasi tulles vajutas ta oma raske kämbla Juhanile õlale.

«Poiss, sinust saab asja! Tuleval talvel ole vana-aasta-õhtul platsis, teeme sust endi seltsi mehe!»

Juhani teine pauk ei jooksnud küll päris märki, kuid riivas siiski musta sõõri ning meeste hulgast kostis kiitvat pominat.

«Vaata poissi!»

«Ise pole paljut lasta saanudki!»

«Minu püssi põrutas küll ikka õhtuti tühjaks, kui kuul sisse juhtus jääma,» õiendas Nigul.

«Palju sul neid karvakalu õige nina eest sisse läks? Kas ära lugesid ka mõni päev?» päris Vana-Toomas maheda häälega, endal silmis lõkendamas kavalad tulukesed.

Nigul ei lausunud musta ega valget, keeras selja, võttis vastuse asemel püssi ja sihtis hoolega. Pauk kärgatas ning kuul lendas seekord päris märgi südamesse.

«Vaata nüüd ometi! Rohul viga ning see ja teine! Ise aga niisuke mees, et ei võta aega sihtida!» pahandas Vana-Toomas valju häälega, südamepõhjas aga endal rõõm: «Pole ikka laita poisid kedagi mul paadis!»

Taavet laskma ei läinud. Et mis sest kuulist raisata, tal püss ikka õige küll.

«Teab kui palju seal neid hernekesi juba sees võiks olla?» arutas Nigul märgipakku üle paadiääre upitades. «Üsna raske teine juba ja päris puru. Terveni tina täis!»

Juhan aga seisis teistest eemal paadinina taga telgi varjus ja silmitses jää hallitoimelist palakat, kuid ei näinud ometi midagi. Poiss oli õnnelik. Mihkel tunnistas ta ju peaaegu enda vääriliseks. Tuleval aastal oli ta kindel mees Laose rehetoas näärõhtu õnnelaskmisel ning liidetakse Mihkli, Vana-Tooma, Nigula ja Taavetiga väljaseltsiks ühte.

Poisi hingepõhjas immitsenud kibedus ja vimm Mihkli vastu, kes ta väljaseltsist tagasi oli tõrjunud, oli korraga nagu käega pühitud.

Mihkel võiks praegu kas või Juhani «helevalget» piirama minna, Juhan ei kõõritakski enam kuigi kurjalt.

26

Must põnn

Jää Irbeni väinas oli lagunemas, kuid hoidus väina kõige kitsamas kohas, Kura kurgus, kahe kalda vahele kiilutuna ikka veel ühte. Kõik kohad olid aga pragusid ja lahvandusi täis.

Hülgepoeg hulkus mööda jäälõhesid ringi ja oli Sõrve sääre ääremerd pidi üles ujudes otsaga juba Mõntu alla jõudnud. Jääpangad ei hoidunud siin enam mulgust läbitrügiva lambakarja kombel tihedalt ühte. Sinine taevas peegeldus valendavate jääsaarte vahel.

Hülgepoeg peatus sügaval vees ujuva mitmekordse jääkõiu all ja piilus ringi. Ehk juhtub jälle pimesi õnnele otsa, ilmuvad ehk jälle kuskilt mustad vingerdised, püüavad talle räime kinni?

Teisel pool küljes õõtsus madalikult lahti pääsenud kõrge jäämürakas. Hall vari vilksas ta all vee poolt õõnestatud võlvistikust sisse, seisatas, liibus vastu seina ja jäi nagu varitsema.

Rüside alt väljalibisenud jäätükk ei võinud see olla — need tõusid otse alt, ilusat helerohelist valgusekuma täis. Hülgepoeg oli nendega harjunud, põikas kärmesti kõrvale, kui mõnele liiga lähedale juhtus.

Kes seal siis varjas end ja mida ta luuras?

Paarkümmend sülda vett, mis tundmatut hülgepojast lahutas, oli lage ja tühi. Kalamaimugi ei liikunud seal, see oli selgesti näha. Olid ju hülgepojal niisuguse kumerusega silmad, mis vees hulga paremini nägid kui maal. Jäätükkide tagant väljapistetud pisikese püssiotsa märkasid nad kuue-seitsmekümne sammu pealt kohe ära, vee all nägid aga veelgi kaugemale.

Hülgepoeg taganes tasakesi oma peidupaigast välja ja pistis putku. Äkki luurab tundmatu teda ja krabab küünte vahele nagu kunagi hall hiiglane üleval jääl! See kauge mälestus polnud hülgepoja mälust kustunud.

Ta kihutas täie ajuga otse edasi, lahtise vee ribast üle, järgmise jäävälja varju, sealt ülepeakaela jälle kaugemale. Kuid tundmatu ujus järele, ajas hülgepoega päris tõesti taga! Meeletult põikles põgenik ühe jäätüki tagant teise taha. Õhk lõppes viimaks kopsust. Ta sööstis jää alt välja, torkas nina peale, puhus — puhh!

Puhh — kostis vastus. Hülgepoeg pöördus kui välk ringi. Tükk maad eemal, samas lõhes, paistis teine ninaots ja kikkis vurrud. Veel üks hülgepoeg!

Ja sellesama pisikese eest oli ta põgenenud!

Meie väike hüljes lausa värises uudishimust. Peale oma ema ja venna polnud ta veel ühtegi teist hüljest näinud. Ta oli pärast emast lahkumist elanud täielikus üksinduses.

Võõras läheneş. Ta oli meie tuttavast hülgepojast peaaegu poole väiksem, suure pea ja väikese kehaga — varakult emast ilmajäänud poeg. Mihkel oli ema ta kõrvalt maha lasknud, nii et ta jäi kahenädalase kutsikana omapead vette. Pidi õppima iseennast toitma, kui elada tahtis. Kalapüük ja mereelu saladused olid talle ammu selged.

Oma rännakuil oli ta juba küllalt teisi hülgepoegi ja vanu hülgeid näinud, nendega vahel koos ringi hulkunud ja jälle lahku läinud. Tema ei peljanud ega kartnud midagi, muudkui ujus ligi.

Nüüd riivasid nad teineteist juba külgedega.

Veidi hiljem mängisid veepinnal kaks hülgepoega. Üks valkja kehaga, pikk ja painduv, teine väike mustakirju põnn. Hülgepojad ajasid mööda vett jäätükke taga, pildusid neid ninaga üles ja püüdsid teineteise võidu.

Vesi sinas, päike säras, läikivad jääsaared ujusid neist mööda Irbeni väina poole. Hülgepojad ronisid ühele neist peale ja sõitsid kaasa, kahekesi teineteise kõrval siruli.

Suur räimeparv tuli Irbeni poolt nii veepinnal ujudes, et tuisk taga. Siin-seal viskus vahel mõni kala, nina püsti, veest välja, sädeledes päikese käes kui hõbenool. Vahel kargasid mitu tükki korraga parve kohal õhku. See oli kalade pulmasõit. Jääräim tuli Kaavi randa kudema.

Pisike must põnn libistas enda jääservale, keha pingul, silmad valvsad. Ta vahtis hoolega vette, ja kui juhtkolmnurk möödas, kargas alla. Kala hambus, ajas ta pea püsti. Ise pooleldi veel vees, kugistas ta saagi sealsamas alla. Sihtis siis jälle ja viskus uue räime kallale.

Hülged langesid räimeparvele nagu välk selgest taevast kaela. Ka meie hülgepoeg oli räime turjast kinni saanud ja pugis nüüd süüa. Selleks ajaks, kui ta oma esimese räimega valmis sai, oli aga parv möödas, kalad läinud ja sõber kadunud.

Must ujus põgenevate kaladega keset parve kaasa ja tegi kogu aeg välkkiireid rünnakuid kord paremale, kord vasakule. Parv põgenes surmahirmus otse edasi, pisike must põnn keskel. Justkui kannaks kalade sõiduhoog teda kaasa, ei laseks enam lahti.

Meie hülgepoeg pistis kalade põgenemisteed pidi sõbrale ja saagile järele.

Räimeparv oli mõrraaia avali tiibade vahelt sisse sööstnud, sealt edasi suurde mehekõrgusse meremõrda põgenenud, must hülgepoeg kogu aeg kannul.

Meie hülgepoeg oleks ehk sama teed läinud kui ta mustakirju sõber. Ta ujus aga kõrgemal, vähendades juba hoogu ja märkas veest nõrgalt eralduvat tõrvatud mõrraaeda enda all. Hülgepoeg põrkus tagasi. Veel päris hiljuti oli ta Irbeni väinas mererohu pee-

nikeste juurte vahele ninapidi kinni jooksnud. Kõik vitsad, niidid ja väädid paistsid talle nüüd kahtlastena.

Ta ujus mõrraaiast aupaklikus kauguses mööda.

Silme ees aga sibeles ja peksles metsikult ringituiskav räimepundar. Väike must põnn oli kalamütsaku keskel ja pidas seal niisugust söömapidu, missugust tal varem oma seiklusrikkas elus veel osaks polnud saanud. Meie hülgepoeg vahtis pärani silmi seda lugu pealt ja tahtis siis söösta sõbra juurde söömaajast osa võtma. Mõrravitsad mustasid ja võrk jaotas vee peenteks ruutudeks. Ta tonksas ninaga võrku, see andis veidi järele, kuid läbi ei lasknud. Ei pääsenud sõbrale ligi ega saanud ka räimi kätte! Ta ronis üles mõrravitsale, kõõlus seal ja vahtis õnnetuna ülevalt alla. Rumal hülgepoeg ei pääsenud kuidagi teise juurde lõksu.

Must põnn oli vahepeal õhu kopsust ära tarvitanud ja tahtis hingama minna. Ta ujus üles, kuid nina põrkas vastu mõrralina ja hülgepoeg märkas, et ta on vang. Mõrravitsad ja pujused olid igal pool ümberringi selgesti näha. Hülgepoeg viskles koos räimedega mõrras, räimed põgenesid asjatult ta eest. Hülgepoeg ei puudutanud ühtegi neist enam. Ta kraapsas oma teravate küüntega võrku,

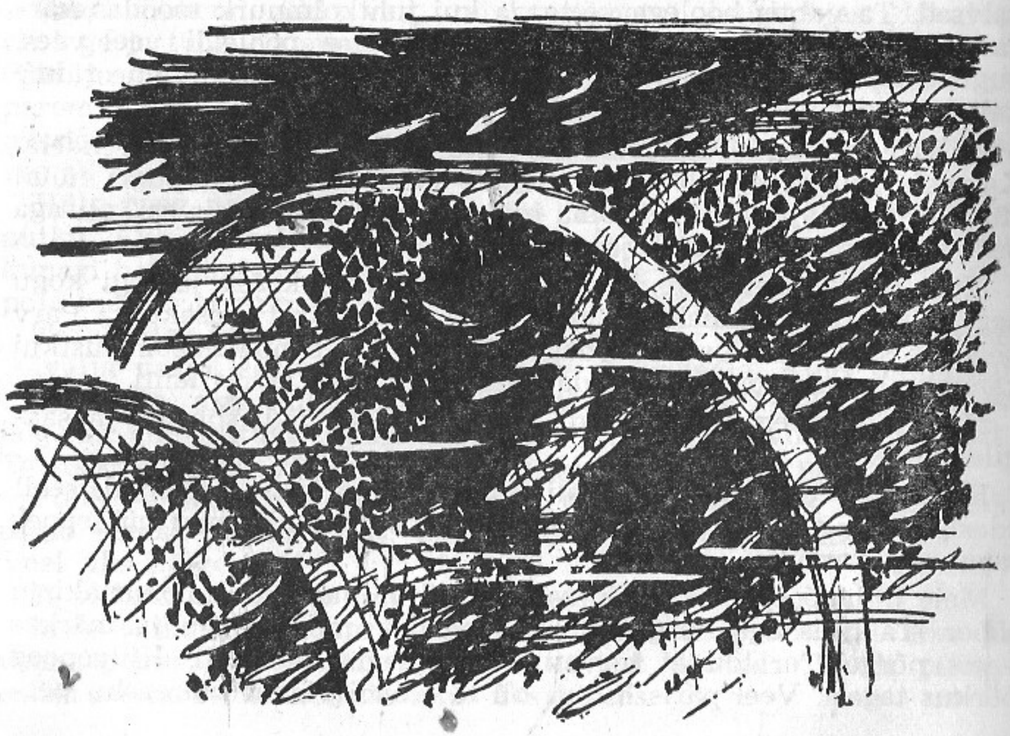

jooksis ninapidi selle sisse. Vetruv võrk paiskas ta mõrra teise külge tagasi. Saaks ta kuskilt raasukenegi õhku, oleks tal veidi rohkem aega, siis võitleks ta enda püünisest välja! Ta rebiks mõrralina viimaks ikkagi katki. Õhupuudus töötas aga talle vastu. Nagu must kott vajus ta lonti ja jäi vees rippuma. Räimed jooksid ilusas ringis mööda mõrralina ääri, vilksasid parves tast üle.

Meie hülgepoeg põgenes sellest koledast kohast. Ta oli uue ja hirmsa kogemuse võrra rikkam: mõrralinast tuleb eemale hoida, selle taga varitseb õudne tundmatus, mis haaras ta pisikese sõbra oma haardesse ega lasknud enam lahti.

27

Õppetund kajakatelt

Düüna jõgi oli oma kevadised vood juba alla saatnud ja lahe Riia poolt jääst puhastanud. Ka teised mandri jõed voolasid kohinal Riia lahte. Kollakas, sogane, toitesooladest rikas mage vesi tungis läbi Irbeni väina Läänemerre, voogas sealt ikka teiste vetega koos läbi Taani väinade Põhjamere rüppe. See oli mandri kevadine kink merele.

Mere süles sigines lugematul arvul pisikesi nähtamatuid hõljumivetikaid, nende järel ainurakseid ripsloomi, baktereid, pärmiseeni. Miljardeid-miljardeid hõljumivähke, merepõhja usside, vähkide, kalade vastseid püüdles päikese poole, veepinnale. Lugematul hulgal hõljus vees pisikesi klaasjaid kellukesi, mõõgaotsi, lehekesi, rattakesi, mis olid silmale nähtamatud ja millest poleks kuidagi osanud arvata, et neist kunagi suur tursk, siig või mõni vähk kasvab.

Hülgepoeg oli mõrra juurest tuhat-tulist põgenedes Kaavi randade alla jõudnud. Päike küttis madala, veetaimedest rohetava rannavee soojaks. Jääräimede parved saabusid kodusesse kudemiskohta, ootasid marja küpsemist ja pidasid siin oma pulmapidu.

Adrurägastikust sööstis korraks välja üles-alla sagiv kalasalk. Mõned emad olid hakanud marja vette viskama.

Kollakad marjaterad liuglesid läbi vee, kleepusid adruharude külge, ja päike alustas haudumistööd. Üksainus emaräim heidab kudemise ajal vette kolmkümmend tuhat marjatera. Igast marjast peaks kalamaim välja kooruma. Kui see nii läheks, oleksid meie veed räimest lausa paksud. Räime kaaselanikud hoolitsesid aga selle eest, et nende elamisruum kitsaks ei jääks.

Ogalikud ilmusid parvedes kohale, angerjad vilksasid öösel põhjast välja, tursad ja siiad luusisid ringi. Kõik tahtsid räimede poolt vette heidetud maitsvatest paladest osa saada.

Madalal vee kohal lauglesid kajakad ja vahtisid teravail silmil adrude vahele. «Kiäär! Kiäär» karjusid nad. Karge puhas mereõhk oli kajakate kisa, tiibade lehvitamist ja veelaksatusi täis.

Ka hülgepoeg oli kohal. Räimemarjast ei pidanud ta midagi — ujus sellest üle ja pühkis oma kõhuga laiali. Ta oli aga ometi rikkalikele jahimaadele sattunud. Madalas vees adrude vahel ujus ilusaid roheka läbipaistva kehaga merevähke — garneele. Need olid ainult sõrmepikkused, kuid meie mere suurimad vähid. Kirpvähid olid nende kõrval päris pisikesed — sibasid parves põhja peal nagu peotäis vette puistatud viljateri.

Hülgepoeg ujus vähke taga ajades adruvarte vahel, ja äkki nägi: sibelev kalakobar väänles otse ta nina ees. Kalad ei märganud hüljest. See vilksas adrupõõsast välja, napsas teiste sabas trügiva väikese räimepoisi hambusse ja kerkis, räim põiki suus, uhkelt peale. Seal upitas ta enda mugavasti püsti, keeras räime päikese käes loibade vahel ning pidas aru, kust otsast kõige õigem oleks söömisega pihta hakata.

«Kiäär!» liugles kajakas alla. Naps! Ja räim rippus kajaka nokas. Teised kajakad käratsedes kannul, lendas röövel oma valgeid tiibu lehvitades ilusas kaares minema.

Hülgepoeg seisis natuke aega paigal, vurrud sorgus, ja pilutas ebalevalt silmi. Keeras siis ringi ja läks vee alla uue kala järele.

Minut hiljem kerkis ta pea samas kohas veest, räim jälle suus. Ta sättis uuesti söömist.

«Kiäär!» Teine kajakas oli kohal ja läks räimega vuhinal minema.

Hülgejõmpsika suu oli jälle tühi. Kajakas ei andnud isegi mahti õiget söömiseasendit sisse võtta.

Hülgepoeg tõi kolmanda räime vee alt välja, siis neljanda. Kajakad tiirlesid ja valvasid üleval. Nende teravad silmad jälgisid hülge valendavat kogu vee all adrude vahel. Nii kui hülgepoeg peale hakkas kerkima, olid röövlid püügimehel kriisates vastas. Ta sai vaevalt koonu veest välja pista, kui oli jälle kalast ilma.

Kuuenda, seitsmenda ja veel kaheksanda räime tõi hülgepoeg kajakate jaoks adrude seest üles — siis aga oli tal söömisekunst käes: ta kugistas räime vee all nii kiiresti kurgust alla, et ainult üsna vähe merevett kõhtu sattus.

Kajakad välgutasid vee kohal asjatult oma valgeid tiivaaluseid ja lendasid lõpuks teise kohta.

Hülgepojal algasid nüüd head päevad. Tal polnud enam vaja iga üksiku kalakese või väheke suurema vähi pärast vee peale ujuda. Süües turtsus ja läkastas ta küll vahel nagu kass, võttis teinekord mõlemad esiloivadki appi, kuid kugistas kõik palad kibekiiresti alla.

28

Koju!

Nordvestist tulev tuulesööst oli meeste jäälaama üht otsa pidi Sõrve sääre maanuki kõverusse keerutanud. Irbeni väina hoovused ei pääsenud talle ligi ja seal ta seisis.

Riia lahe lõunaosa oli jääst puhas, Kura kurk ka juba peaaegu tühi. Ja siis ühel hommikul, kui mehed ärkasid, läikis vaba sinetav vesi viiruliselt nende ümber. Jäälaam oli ometi lagunenud ja kõid, kus paat peal, ujus kaldahoovusest kantuna väina poole. Mehed ajasid oma jääpealse kodu, mis neid kaks kuud tormi ja külma, lume ja vihma eest oli kaistnud, lõpuks ometi vette! Puri tõmmati üles ja väina poole ujuvate jääkõidude vahel tasakesi teed otsides võttis paat kursi Saaremaa poole. Veel ei saanud mehed koju. Paat oli küll lastis, kuid jullasse mahtus veel.

Suur jääväli tuli mere poolt purjetades, hülged peal. Kolm-neli lihavat noort kõhutasid eesäärel sooja keskhommikuse päikese paistel. Nigul ja Mihkel vabastasid julla suure paadi sabast ja sõudsid jääkõidude vahel varju otsides hüljestele selja taha. Nigul jäi paadiga peitu, Mihkel roomas jääle. Pauk kõmatas. Hülged patsasid üle ääre vette. Üks jäi maha.

Pärast läksid Taavet ja Vana-Toomas jääkõidudele roninud hülgeid varitsema ja kord võeti ka Juhan sõudjaks kaasa.

Tuul oli tasane, meri sile. Astmelised ja rünklikud jäätükid olid nagu marmorist, klaasist või hõbedast terrassid meres. Pisike paat keerles ujuvate jääde vahel, mehed hiilisid südame põksudes, püss kõvasti pihku pigistatud. Kuulid nätsatasid keset lahkuva jää toredust ja kevadist veemängu. Uued jäätükid ujusid jälle vaba mere poole, viisid kaasa uusi hülgeid.

Vana-Toomas oli suure paadi ühe laiema jäälaama äärde paksu kõiu varju juhtinud ja ankru jäässe kinnitanud. Nemad Juhaniga istusid kõige enam paadivalves, mitmed tunnid järjestikku, ning vaatasid talve lahkumise hiilgavat paraadi — jää lõplikku minekut.

Vahel libises mitme sülla kõrgune, sakiline ja torniline jääloss hääletult üle vee. Teinekord tuli mõni hallikas kõid nagu muna vees mulksudes. Pööras vaikselt end äkki ringi. Alt tuli välja kärniline ja kiiskav munapool. Päike ja lained võisid nüüd ka teise külje lihvimist alustada.

«Päris tore vaadata, kuidas niisugused jäätükid rullivad, keeravad põhja üles,» ütles Juhan.

«Tore nüüd ikka jah, ainult parem vaata — eemalt. Ligi ära kipu, kogunisti mitte veel — rüsidele. Põhjatükid! Vaatad: tuleb alt üles

niisuke valge, natuke rohekas lapp, läheb ruttu suuremaks, kerkib üles ja ilma sõna rääkimata keerab paadi kummuli. Kõid, see on sõbralikum, tükke alt üles ei aja.»

Päike vajus läbi puhta taevasina Sõrve metsa taha looja, merevesi lõi vaske täis.

Paat jäi ööseks sama kõiu külge ankrusse. Juhanil oli see esimene öö magada lahtisel veel, külma õhkava jäämüraka kõrval. Talle tuli meelde Vana-Tooma hoiatus: «Sõna rääkimata keerab paadi kummuli!» Kuid see siin oli ju kõid ja mitte salalik rüsi. «Küll Vana-Toomas teab!» mõtles poiss, rahunes ja uinus.

Öösel ärkas ta järsku üles. Midagi kõva tonksas vastu paati, pannes selle vabisema.

«Jäätükk läks mööda, tonksas ninaga korra vastu,» ütles Vana-Toomas. «Ei see tee kedagi!»

Kuid järgmiseks ööks viisid mehed paadi Sõrve ranna varju ankruvette.

«Rand ligi ja ikka kindlam!» arvasid nad.

Ja siis saabus aeg, mil ka julla enam hülgeid vastu ei võtnud. Jagu oli täis ja kojusõit ees.

Paadile olid kahekordsed varad juba enne jääkõiult vetteminekut peale pandud, terve kott sammalt ja takku neile vahele tihitud. Sellest hoolimata seisis paadiparras merepinnaga peaaegu ühetasa.

Laudadest kokkulöödud salved paadininas ja ahtris pakiti hülgeid tihedalt täis. Kuhi veel peale ja presendiga kinni, et päike ei pääseks kurja tegema! Polnud enam õiget astumise ega olemise kohta. Kui tahad luugilt kastist veel püssirohtu või lisatikke kätte saada, rooma põlvili hülgekuhjast üle. Meeste jaoks oli paadi keskel hädavaevu nii palju ruumi, et sõudepinkidele istuma pääses.

Paadiga kaasas käis kange haisupilv. Soojaga oli hülgerasv haisema tõmmanud ja laotas niisugust lehka, et paneb või hinge kinni. Kütid aga ei teinud sellest väljagi. See kuulus kord juba hülgepüügi juurde.

Mehedki olid mere peal tublisti muutunud.

Mihkli värvitud silmad vaatasid krussis habemepadrikust nagu põlenud kadakapõõsast. Taavet oli üleni must, nii päevitanud kui veel annab ja tihedalt mustadesse karvadesse kasvanud.

Aprill oli läbi, kui mehed Kaavi rannas kõigi sättimistöödega lõplikult valmis said ja purje üles tõmbasid.

«Nüüd jumalaga, Sõrve rand!» hõikas Nigul ja lehvitas mütsi igasse külge.

Seejärel istus ta sõudepingile, kiskus teistega ühes taktis, kuid natuke laisalt oma aeru ja alustas kõrgel rädiseval häälel laulu:

«Nüüd ma lasen laulu lahti,
kiidan Kihnu hülgejahti.
Näärikuus, kui külm on käre,
hangetab kõik Riia mere,
külataadid kokku saavad,
omad naabrid juttu a'avad.
Valmis seadvad valged mütsid,
hülgepüüsed, käksid, püssid . . .»

Paat ristles nordosti tuules Suurhalli rahu poole. Seal oli ette nähtud esimene peatus koduteel.

29

Meriheinaniidul

Hülgepoeg lebas selili vees ja laskis hoovusel end kanda. Vesi jooksis rannast Irbeni poole, uhades hülgepoja paksu nahka. Noorel laiskvorstil oli mõnus olla.

Aeglaselt ujudes lähenes sakiline, meremadalalt lahtipääsenud murrutükk. Ja korraga! Pauhti! — pöördus see hülgepoja kohal äkki kummuli. Merehoovus all oli veel hullemat õõnestustööd teinud kui päike peal.

Vahtu pritsis üles, tasakaalust väljaviidud jäämürakas vankus siia-sinna ja libises siis edasi.

Kolm tuhkhalli piklikku jäätükki jäid aga vette õõtsuma ja hakkasid iseseisvalt liikuma. Üks ujus eemale libiseva jääkamaka suunaga risti, kaks teist hakkasid teineteisele lähenema ja ujusid külg külje kõrval kolmandale järele. Hülgepoeg upitas enda püsti, vahtis, kael õieli, ja pistis siis äkki ujuma, nii et vesi pladises. Hülgepoeg oli oma suguvennad ära tundnud, ta rõõmul ja ärevusel polnud otsa ega äärt.

Ümberläinud jääkamakas oli kolm kirjut hülgepoega vette poetanud.

Nüüd oli neid juba neli hakkajat poissi üheskoos rändamas.

Tuul kandis Saaremaa poolt üksikuid lahtisi jäätükke murruhiiglasele järele. Nii kui mõni nähtavale ilmus, ujusid kõik neli selli ligi ja ronisid üksteise võidu peale. Jäätükid olid aga nende ühise raskuse jaoks liiga kerged ja vajusid alt ära.

Meie hülgepoeg võttis aga nüüd kätte ja ahmas hea kopsutäie õhku, viskus vees püsti ning sukeldus merepõhja. Teised kolm jäid jäätükile kõõluma, natukese aja pärast olid aga nemadki kadunud.

Hülgepojad ujusid vee all üle Kaavi madala kruusase põhja Abruka saare poole.

Vesi läks sügavamaks, adruvõsastik kasvas veel ainult lappide viisi ja kadus viimaks hoopis.

Valge puhas liivariba möödus, mitte üht taime ei kasvanud seal, ainult mõni üksik kalake vilksatas korraks. Hülgepojad ujusid nagu kõrbest läbi. See oli hirmu ja õuduse paik merepõhjas — jõukliiv. Vaikne, elutu ja näiliselt ohutu! Kui teda aga liigutad, läheb ta pehmeks ja neelab kõik: põhjavoolust kantud vettinud puurondid, surnud kalad, kivid, ja ka iga elusolendi, kes ta haardesse satub.

Liivapõhi muutus pikapeale savisemaks ning kõrgemaks, ja kui hülgepojad ümber Abruka nuka Kuressaare poole pöördudes uuesti vee alla põikasid, avanes nende silmade ees ootamatu pilt.

Veealune mets — määratu väli — õõtsus merepõhjas nagu rukkipõld tuule käes. Meriheinaniit! Suur jäme kõrs, pikad keeled küljes, kerkis merepõhjast üles — nii kõrgele, et oleks ulatunud mehele üle pea. Lehekeeled hõõrdusid üksteise vastu, kahisesid ja paindusid nagu pilliroog tuule käes.

Atlandi ookean saatis läbi Põhjamere ja Taani väinade oma soolast vett Riia lahte. See oli raske ja liikus ülemise, mageda vee kihi all itta. Pealmine, kergem veekiht voolas läände, kandes viimaseid jäätükke Irbeni väina poole. Suur määratu meri hingas, vahetas oma vesi.

Veealune heinamaa painutas ulgumerelt tuleva põhjavooluse ees pead, kummardus maani ta soolaşe raske jõu ees. Kolm hülgepoega tungisid läbi rohelise müüri ja kadusid kõhklematult tihedasse kõrremetsa nagu kanad rukkisse.

Üksi poleks ettevaatlik hülgepoeg küll nii hooletult läinud merepõhja metsa vallutama. Kuid hulk annab uhkust ja mis üks ei usalda, seda üheksa võivad.

Hülgepojad koolutasid loibadega kõrsi laiali ja vahtisid uudishimulikult ringi.

Üleval oli selge päev ja kõik kohad valgust täis, siin all merepõhjas valitses hämarik. Kolm sülda vett kattis meriheinalatvu. Ja selle paksu veekihi all lokkas roheline, tihe, pehmelt voogav veealune niit, mis oli kubinal elu täis.

Kilgid, vähid, kalamaimud ja putukate vastsed sibasid parvedes ja üksikult ringi. Mereteod ronisid mööda lehekeeli üles-alla. Terved kolooniad üherakseid ränivetikaid kleepusid meriheina lehtede külge, teod kraapisid neid oma keelega lahti ja neelasid alla. Muda kubises ussidest.

Kogu see eluküllus meelitas hulganisti kalu ligi. All mererohu juurte vahel vingerdas angerjaid. Merihärg ja nolgus peitsid end siinsamas, varitsesid kilke ja usse. Ülevalpool libises tuulekala nagu rohekassinine nool meriheinapadrikust läbi.

Hülgepojad vedasid oma kehadega suured lohad meriheina. Nad korjasid kõrte vahelt vähke ja kalu.

Meie hülgepojal, kes teistega koos ja kanges jahiõhinas õige agaraks oli läinud, õnnestus koguni eriline püük.

Tasakesi meriheinakõrsi kõrvale libistades silmitses ta hoolega ümbrust ja sööstis äkki nagu valge välk ettepoole. Hetke pärast rippus ta suust rohekashall pael, rabeles ja väänles hammaste vahel. Täpselt mererohuleht, võta või jäta! Ainult et äkki ellu ärganud!

Hülgepoja terased silmad olid mererohupadrikus avastanud isase merinõela peidupaiga. Nina ülespidi, saba otseloodis all, rippus see vees, mererohuga ühte värvi ja niisama liikumatu. Ainult kaks pisikest silma vilkusid kõrgel nina kohal. Neidsamu elavaid täppe hül-

gepoeg märkaski. Tema kaaslased olid samast kohast läbi pugenud, merinõela peaaegu riivanud ja ometi mitte näinud. Nii vagusi seisis kaval kala paigal.

Merinõel viskles ja väänles nüüd hülgepoja hammaste vahel pöörasel kombel. Emane merinõel oli talle marjaterad saba alla haudetaskusse pistnud ja need tema hoole alla jätnud. Eile olid munadest pisikesed maimud välja koorunud. Nädalat paar oleks ta seda sibelevat pesakonda veel oma kehas varjata tahtnud, siis oleksid maimud küllalt suured olnud ja merre lipsanud iseseisvat elu elama. Kud hülgepoeg neelas merinõela koos kogu ta järeltuleva sooga alla.

30

Pikale reisile

Hülgepojad pidutsesid meriheinaniidu kohal juba teist päeva. Sukeldusid alla rohelisse veeriiki toidu järele ja tulid siis jälle üles päevavalguse kätte toitu seedima ja lainetel vedelema.

Veel teisigi hülgepoegi sigines nende seltsi. Terve kari ümmargusi päid mulksus mõnikord Abruka idaranna ja Suurhalli rahu vahel Kuressaare lahe suus.

Jäme puuhalg tuli ujudes ranna poolt. Meie hele hülgepoeg jõudis kõige enne sellele vastu, ronis kohe kõhuli otsa. Puuhalg libises aga alt ära, mitte ei kandnud suurt, ligi kolme leisika raskust pekipatsakat peal.

Teised proovisid omakorda. Halg vajus kõigi alt ära, kadus vette, kerkis lõbusalt uuesti peale ja ujus edasi.

Meie hülgepoeg ujus talle järele, ronis ikka ja jälle otsa, püüdes vägisi halust endale küljealust teha.

Kogu hülgekari liikus uuesti Abruka lähedale. Meriheinaniit ei olnud neile enam huvitav. Imelik rahutus puges hülgepoegadele põue, kiskus nende ninad lääde, pealveehoovusest kaasaviidud puuhalule ja möödaujuvaile jäätükkidele järele.

Suur meri kohas Sõrve taga. Selle avarused olid veel vallutamata ja kõik ta imed avastamata. Missugused jahimaad võisid veel seal olla, kui juba siin, oma koduõue all, kõrged meriheinaniidud vee all voogasid, igasuguseid loomi kubinal täis.

Rännuhimu kippus noortele hüljestele peale. Kõik nende eelkäijad olid kevaditi Riia lahest välja rännanud. Kõik terved ja tugevad loomad olid kauguste kutsele alistunud. Hülgepoeg ja ta seltsimehed pidid päritud tungile järgnema.

Kaks pisemat hülgepoega jäid Abruka randa maha, ei jõudnud teistele järele.

Parajasti siis, kui täie ajuga edasiujuv hülgesalk ümber Abruka saare nuka hakkas keerama, lähenes aeglaselt Irbeni väina poolt hülgeküttide paat. Tuul oli õhtuks maha käinud, puri rippus lõdvalt.

Mihkel ja Nigul, Juhan ja Taavet istusid paaristikku sõudepinkidel ja kiskusid aerudega rasket paati läbi vee. Vana-Toomas taga hoidis rooli, teine käsi sikutas aeru. Tema oli korraga kahe tööga ametis.

Hülged keerasid saarenuka tagant juba välja, tulid ujumisjutiga otsesihis Irbeni poole.

«Mereuted! Ennäe, poisid!» hüüdis Vana-Toomas. «Meri nagu puukände täis!»

Nigul ja Juhan vajutasid nagu käskluse peale aerud vette. Vesi sulises ja paat jäi seisma.

«Kus püss?» sosistas Juhan kätt kobamisi välja sirutades.

«Ai-ai! Mis sa sest püssist hüüad!» sosistas Vana-Toomas surutud häälel. «Paat silmini täis! Kuhu sa nad panna tahad? Põhja ajad meid kõiki paadiga koos.»

«Viskaks mõne vana isa üle parda!» vastas Juhan ärevalt.

Vana-Tooma ja Taaveti näod läksid Juhani jutu peale kangeks ja tõrjuvaks.

«Ei niisuke lugu sünni mitte,» ütles viimaks Taavet. «Mõtle ikka, kui palju niisukesest lihakerest seale süüa saab. Ja sina ajad niisama merepõhja!»

«Mereanniga peab meele ja mõistusega ringi käima, ei tohi seda ilmaasjata raisata. Muidu meri viimaks ei annagi enam oma elanikke välja,» lisas Vana-Toomas kindlal, peaaegu ähvardaval häälel.

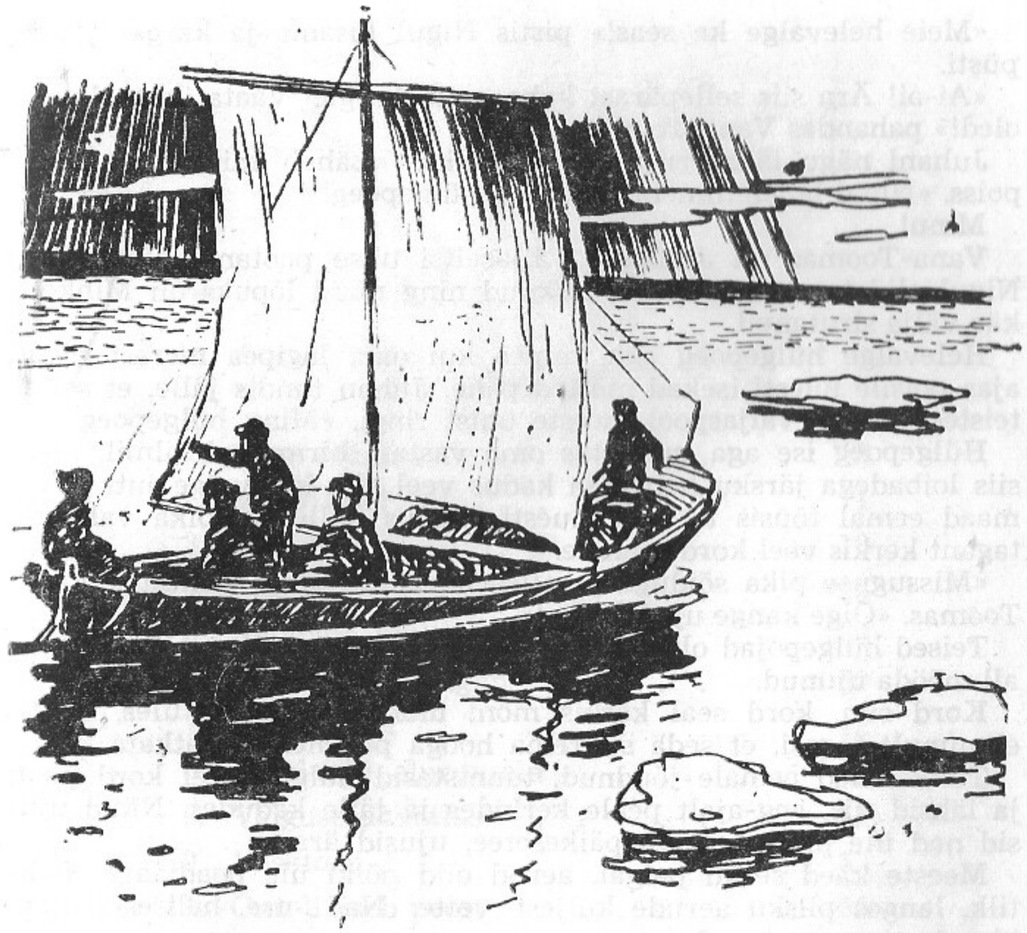

«Ajad lähevad hukka!» pahandas vanamees omaette. «Noored inimesed ei tea enam, mis kord ja kohus.» Samal ajal vahtis ta lähenevaid hülgeid ja rehkendas mõttes, kui palju mõni niisugune suur poeg ka rasva võiks anda ja kui palju kopikaid naha eest saada võiks.

Noored hülged, meie vana tuttav kõige ees, ujusid vastu päikest. Meri sädeles loojangukiirguses, hülged ei näinud midagi muud peale pimestava helenduse ning ujusid vaikselt seismajäänud paadile otse peale.

Alles päris paadi külje all viskus meie hülgepoeg vee alla, põgenes põhja alt läbi, kerkis teisel pool küljes pinnale ja vahtis tagasi. Ta silmad olid kangesti kohkunud.

«Meie helevalge ka seas!» pistis Nigul kisama ja kargas paadis püsti.

«Ai-ai! Ära siis sellepärast kohe vette karga. Vaata ikka, kus sa oled!» pahandas Vana-Toomas.

Juhani nägu läks erutusest kaameks. «Läheb minema!» mõtles poiss. «Nüüd läheb minema — minu hülgepoeg!»

Minu!

Vana-Toomas oli Juhanile väljaseltsi ukse paotanud, Taavet ja Nigul olid ta vaikides sisse lasknud ning nüüd lõpuks oli Mihkelgi käe välja sirutanud.

Helevalge hülgepoeg aga, niipea kui oma lagipea merest pistis, ajas poisile uuesti isekad mõtted pähe. Juhan tundis jälle, et seisab teistest eraldi, väljaspool meeste ühist ringi. «Minu hülgepoeg...»

Hülgepoeg ise aga tunnistas oma vastast hirmunud silmil, andis siis loibadega järsku hoogu ja kadus veel alla kui valge jutt. Tükk maad eemal tõusis ta pea uuesti, kadus jälle ja pika vahemaa tagant kerkis veel kord pinnale.

«Missuguse pika sõiduga ja alles kevadine poeg!» imestas Vana-Toomas. «Õige kange ujuja teine!»

Teised hülgepojad olid kõrvale põiganud ja kahelt poolt paati vee all mööda ujunud.

Kord siin, kord seal kerkis mõni ümmargune pea üles, vahtis ehmunult tagasi, et seda suurema hooga põgenemist jätkata.

Tükk maad eemale jõudnud, tunnistasid hülged veel kord paati ja läksid siis, aeg-ajalt peale kerkides ja jälle kadudes. Nüüd ujusid nad üle pika, helkiva päikesetee, ujusid ära...

Meeste käed seisid paigal, aerud olid põiki üle paadiääre. Tilk-tilk, langes piisku aerude küljest vette. Nad otse helisesid mere klaasja pinna vastu põrgates.

Kõik läikis ja punas, taevakuppel kaardus üle mere kui tohutu kell. Ja keset taeva ning mere helendust seisis pisike must paat üksikuna nagu kõige selle keskpunkt.

«Lähevad..., nii kui rändlinnud sügisel!» ütles Vana-Toomas vaikse häälega, üksisilmi minema ujuvaile hülgeile järele vaadates.

«Aga sügisel tulevad tagasi!» kõlas teravalt Juhani selge hääl.

«Sügisel... ju tulevad!» vastas Vana-Toomas nagu ärgates ja viskas aerulaba vette.

Juhan pingutas käelihaseid, vajutas kõigest jõust aerudele ja surus lõua ette. Ta terashallides silmades välgatas nagu jääkilde.

«Siis on mul püss!» mõtles poiss.

SISUKORD

1. Sõna võim 5
2. Väljajääle! 11
3. Elu sünd 19
4. Pettumus 25
5. Supipaja ümber 34
6. Lumehang hingab 39
7. Ikkagi võit 42
8. Jääalused eluruumid 47
9. Valguse ahvatlus 51
10. Vasktoru 53
11. Õnn libiseb peost 58
12. Põgenikud 66
13. Ajujää tõsine nägu 72
14. Jääkoopas 80
15. Valge hiiglane ärkab 83
16. Surmapigistus 93
17. Elu seadus 96
18. Mere põhjas 98
19. Metsvint 105
20. Vareste kohus 107
21. Veel kord vastamisi 110
22. Üksi 121
23. Rahva seadused 124

24. Kura kurgus 129
25. Jõudetunnid 135
26. Must põnn 140
27. Õppetund kajakatelt 145
28. Koju! 147
29. Meriheinaniidul 150
30. Pikale reisile 153

Rebane, M.
R 29 Jäise ratsu turjal. — 2. tr. — Tln.: Eesti Raamat, 1986. — 160 lk., ill.
Raamat meie rannavetes elutsevate viigerhüljeste elust ja hülgepüügist sajandivahetusel.
Illustreerinud Väino Tõnisson.
R 4803010200—017 / 901(15)—86 364—86 84.3 E

Keskmisele ja vanemale koolieale. МАРЕТ РЕБАНЕ. НА ЛЬДИНЕ. II издание. На эстонском языке. Художник-иллюстратор Вяйно Тыниссон. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja R. Aro. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline toimetaja T. Tomera. Korrektor T. Laats. ИБ № 5478. Laduda antud 04. 07. 85. Trükkida antud 10. 11. 85. Formaat 60×84/16. Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 10,0. Tingtrükipoognaid 9,3. Tingvärvitõmmiseid 9,60. Arvestuspoognaid 9,48. Trükiarv 28 000. Tellimus nr. 2679. Hind 50 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, 202400, Ülikooli 17/19. III.